

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV FF JU

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**KAREL KOSÍK V KONTEXTU MARXISTICKÉHO MYŠLENÍ
(OSOBNOST A ROZBOR DÍLA)**

Vedoucí práce: doc. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

Autor práce: Marek Adam

Studijní obor: Učitelství českého jazyka a literatury - učitelství dějepisu

2010

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 2. července 2010

.....

Děkuji tímto svému vedoucímu práce, panu **doc. PhDr. Bohumilu Jirouškovi, Dr.** za veškerou pomoc, kterou mi při mé práci poskytl. Současně bych rád na tomto místě poděkoval panu **doc. PhDr. Josefu Blümlovi, CSc.** za inspirující podněty, paní **Mgr. Marii Novákové** za vlídné přijetí v domě Karla Kosíka a pánům **PhDr. Václavu Tomkovi, CSc.** a **PhDr. Josefu Zumrovi, CSc.** za jejich vzpomínky a přátelské rozhovory na dané téma.

ANOTACE

Předkládaná diplomová práce přibližuje životní osudy a dílo jednoho z našich předních intelektuálů dvacátého století, filosofa Karla Kosíka (1926-2003). Karel Kosík představoval filosofa věrně stojícího na pozicích tzv. otevřeného marxismu. Tento myšlenkový proud v dobách komunistického dogmatismu jako téměř jediný otevřeně vyzýval k dialogu s ostatními myšlenkovými směry. Pole Kosíkovy působnosti přesahovalo z filosofie dějin také do oblasti historie, sociologie, filosofické antropologie a literatury. Stal se předním ideovým reprezentantem Pražského jara. Své ideály, jež přispěly ke vzniku socialismu s lidskou tváří, neopustil ani v době normalizace, kdy byl coby nepřítel režimu odstraněn z vědeckého života, ale ani po roce 1989, kdy byl po krátkém návratu na Karlovu univerzitu (1990-1992) znovu donucen předčasně odejít, tentokrát pod záminkou penzionování.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola přibližuje Kosíkovo myšlení začleněné do dobového kontextu marxistické filosofie, druhá podává údaje o životním příběhu Karla Kosíka, třetí je zaměřena na analýzu Kosíkova díla, čtvrtá se zabývá dobovým vnímáním osobnosti Karla Kosíka a pátá pojednává o Kosíkově významu a odkazu pro naši přítomnost a budoucnost. V příloze jsou umístěny kopie archivních materiálů pořízené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze a v Masarykově ústavu - Archivu AV ČR v Praze.

ABSTRACT

This diploma thesis brings the description of life and work one of the foremost intellectuals of twentieth century, philosopher Karel Kosík (1926-2003). Karel Kosík was a philosopher, who holds an idea of “Open Marxism“. This intellectual trend was practically one and only system, which could in time of communism totality ask for dialogue with other intellectual movements. Except philosophy of history Kosík’s work go beyond to the areas of history, sociology, philosophical anthropology and literature. Kosík became the front ideological representative of Prague Spring. Kosík abid his ideals of “socialism with human face“ even in the totalitarian times during years 1970-1989, when he was as enemy of regime removed from the academical world. After year 1989, when he returned for short at Charles University (1990-1992) he stayed devoted for the “Open Marxism“ as a leading left-wing philosopher. He was forced to leave his position at university in 1992, allegedly because of his age.

Diploma thesis is divided in five chapters. The first chapter describes Kosík’s philosophy in the contemporary context of marxism, the second one gives facts about Kosík’s life story, the third is focused on analysis of Kosík’s work, the fourth inquires into contemporary reception of the Kosík’s person and fifth chapter is intent on Kosík’s relevance and legacy for our presence and future. In Appendix are added copies of some archival materials provided by Literature archive of Museum of Czech Literature in Prague and Archive of Academy of Sciences of the Czech Republic in Prague.

OBSAH

ÚVOD.....	9
I. Nástin proměn marxistického myšlení ve 2. polovině 20. století.....	14
1.1 Přehled vývoje marxistického myšlení po 2. světové válce	14
1.1.1 Stav marxismu v poválečném období	14
1.1.2 Zlom v dosavadní linii marxisticko-leninské ideologie (1956)	20
1.1.3 Ke kampani za „boj proti revizionismu“	21
1.1.4 Karel Kosík a revizionismus.....	31
1.2 Marxistické myšlení ve fázi mezi dogmatismem a reformismem	37
1.3 Směřování k filosofii existence	42
1.4 Cesta k dialogu mezi marxismem a náboženstvím	44
1.5 „Otevřený marxismus“ v konfrontaci s událostmi po roce 1968	46
II. Osobnost Karla Kosíka	51
2.1 Prolog mapující životní rámec „zakázaného filosofa“	51
2.2 První kapitola životní dráhy Karla Kosíka	52
2.3 Léta radikální a dogmatická	58
2.4 Posuny směrem k reformismu	64
2.5 Kosíkovo vrcholové období po vydání „Dialektiky konkrétního“	67
2.6 Umlčovaný intelektuál ve vnitřní emigraci	70
2.7 Ke Kosíkově rodinnému životu.....	74
2.8 Kosíkova polistopadová léta	75
2.9 Krátké momentky z Kosíkova každodenního světa	77
2.10 Stručná sebereflexe lidského objektu.....	79
III. Analýza vědeckého a filosofického myšlení v tvorbě Karla Kosíka	80
3.1 Role a místo intelektuála ve dvacátém století – vymezení problému ve vztahu k dílu	80
3.2 Přeludy a socialismus	80
3.3 Ideologie a teorie	84

3.4	Filosofovo pojetí byrokracie	87
3.5	Kosíkovy „útěky“ do 19. století	89
3.6	Studie Josefa Zumra o Kosíkově pojetí českých dějin 19. století	90
3.7	František Palacký v optice Kosíkova myšlení.....	97
3.8	Dialektika konkrétní totality	99
3.9	Diskuse o Dialektice konkrétního	102
3.10	Kosíkův postoj k antropologismu.....	107
3.11	György Lukács v konfrontaci s teorií Karla Kosíka	109
3.12	Literárně-kulturní fenomény v průsečíku filosofových úvah	111
3.13	Individuum a dějiny	115
3.14	Kosíkova „nekabinetní“ filosofie dobového politického a společenského dění	118
3.14.1	Analýza „Pražského jara“ ve vztahu k postavení a proměně dělnické třídy	118
3.14.2	Kosíkovo hodnocení polistopadové doby jako promarněné šance lepšího vývoje.....	123
IV.	Obraz Karla Kosíka v pohledech jeho blízkých	128
4.1	Josef Zúmr.....	128
4.2	Václav Tomek	132
4.3	Marie Nováková.....	134
4.4	Milan Uhde	135
4.5	Ludvík Vaculík	136
4.6	Eda Novák	138
4.7	Vlasta Chramostová.....	141
4.8	Jan Zouhar	143
4.9	Karel Pecka	145
4.10	Pavel Kohout	148
4.11	Ivan Klíma.....	150
4.12	Alexandr Kliment.....	152

4.13 Stručné poznámky k reflexi obrazu intelektuála (na příkladu osoby Karla Kosíka)	154
V. Kosíkův myšlenkový odkaz a jeho analogie v soudobé filosofii	155
5.1 Myslitel Karel Kosík jako studijní téma	155
5.2 Perspektivy marxistického myšlení	159
ZÁVĚR	166
PRAMENY	168
LITERATURA	171
INTERNETOVÉ ZDROJE	174
PŘÍLOHY	175

ÚVOD

Diplomová práce si klade za cíl přiblížit životní osudy a dílo intelektuála Karla Kosíka, včleněné do dobových kontextů marxistického myšlení. Jedná se o téma, které dosud nebylo uspokojivě badatelsky zpracováno. Tato skutečnost v sobě implikuje určité limity, které v některých aspektech ohraničují možnosti mého výzkumu. I přes tyto objektivní překážky, způsobené rovněž nedostatečným časovým odstupem a badatelskou nepřístupností některých materiálů, se budu snažit podat portrét jednoho z nejvýznamnějších českých filosofů druhé poloviny 20. století především jako obraz člověka. Intelektuál Kosík promítá své lidství nejen v abstraktní síti myšlenkových vztahů, ale (obdobně jako např. filosof Jan Patočka) také v praktické realizaci „filosofie života“, tedy ve svém jednání a prožívání. Karel Kosík svým osobním příkladem mnohokrát dokládá smysl svého kréda, že *„filosof musí žít v permanentní opozici“* a rovněž smysl své teze, že *„myšlení nemůže odpočívat“*.¹

K tvorbě své diplomové práce jsem se rozhodl přistoupit především s využitím analytické, syntetické a komparativní metody (rozbor textů, vytváření myšlenkové struktury, integrace Kosíkových myšlenek do dobového kontextu marxistické filosofie, komparace textů reflektujících mediální obraz Karla Kosíka nejen v publicistice,...). Dále pak směřuji k určitým generalizacím a specifikacím (induktivní a deduktivní metoda). V závislosti užití metod na objektivních faktorech historického poznání dospívám k metodologickým východiskům sociálních a literárních věd, neboť pole Kosíkovy působnosti přesahuje z oblasti čisté „kabinetní“ filosofie a filosofie dějin rovněž do oblastí praktického propojení filosofie s aspekty každodenního života lidské společnosti (historie, sociologie, politika, filosofická antropologie, literatura). Od těchto skutečností se bude odvíjet celková metodologická výstavba diplomové práce.

V práci usiluji o zobrazení osobnosti a díla Karla Kosíka z pohledu historické vědy, v optice zájmu práce se bude nacházet obraz Karla Kosíka v historické perspektivě. Využívám pramenů literárních (za pramen samozřejmě považuji i samotné Kosíkovo dílo) včetně publicistiky, dále pak pramenů institucionální povahy (především půjde o záznamy z Kosíkovy vědecké působnosti) a v neposlední řadě do určité míry využívám též pramenů osobní povahy (v mezích svých badatelských možností).

¹ Karel KOSÍK, *Století Markéty Samsové*, Praha 1995, s. 2.

Archivní prameny využití v této práci se nalézají v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze a v Masarykově ústavu - Archivu Akademie věd České republiky v Praze. Kopie některých archivních materiálů podstatných pro tuto diplomovou práci jsou umístěny v příloze.

Teoretickým východiskem práce je kniha Michala Kopečka *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, zejména jeho studie „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení“, uveřejněná před vydáním výše zmíněné knihy již ve sborníku *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Nástrojem pro analýzu dobových kontextů marxistického myšlení v mé práci je kniha Jiřího Gabriela *Česká filosofie ve dvacátém století*, která čtenáři přibližuje proměny marxistické filosofie v historických a ideologických souvislostech. Dalšími zdroji teoretických poznatků jsou díla Michaela Hausera *Prolegomena k filosofii současnosti* a *Adorno: moderna a negativita*, jež v rámci zkoumání moderních levicových směrů přinášejí mj. poznatky o Kritické teorii Frankfurtské školy. Z další použité literatury jmenuji např. dílo Jaroslava Hrocha *Filosofická hermeneutika v dějinách a v současnosti* nebo nejnovější práci Jana Zouhara *Česká filozofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*. Samotné dílo Karla Kosíka (např. *Česká radikální demokracie, Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa, Století Markéty Samsové, Jinoch a smrt* apod.) analyzuji jako pramen. O Karlu Kosíkovi se dále zmiňují např. Ludger Hagedorn v díle *Tschechische Philosophen im 20. Jahrhundert*, Irena Šnebergová v díle *Rozjímání vpřed i vzad* a v neposlední řadě také Vlasta Chramostová ve své autobiografické knize *Vlasta Chramostová*. Lze připomenout i jména a díla dalších autorů – Antonín Jaroslav Liehm (*Generace*), Jan Patočka (*Češi*), Erazim Kohák (*Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v české filosofii*) atd.²

Dvacáté století představovalo století dvou velkých totalitních systémů, které přes své difference měly jednoho společného jmenovatele – oba byly postaveny na filosofických doktrínách. V tomto tzv. „krátkém“ století zbytečně umíraly miliony lidí. Tážeme-li se po předpokladech a příčinách těchto dějinných událostí, musíme se nejprve zeptat, jaké jsou předpoklady a příčiny dějin samotných.

² Komplettní výčet literatury je uveden na konci práce v seznamu literatury.

„Dějiny se opakují nejen jako komédie, ale také jako trapná a ubohá fraška.“³

(Karel Kosík, 1992)

„Každý způsob lidské existence či přebývání na světě má svou každodennost. Středověk měl každodennost, jež byla rozdělena mezi různé třídy, stavy a korporace. Každodennost nevolníka se sice odlišovala od každodennosti mnicha, potulného rytíře a lenního pána, ale jejich společným jmenovatelem, udávajícím tempo, rytmus a rozvržení života byl jednotný základ – feudální společnost. Průmysl a kapitalismus nepřinesl pouze nové výrobní nástroje, nové třídy a politické instituce, nýbrž i nový způsob každodennosti, podstatně odlišné od dřívějších epoch.“

„Celé generace a milióny lidí žily a žijí v každodennosti svého života jako v přirozené atmosféře a nepřichází jim vůbec na mysl klást otázku jejího smyslu.“⁴

Také tyto okolnosti rozhodly o volbě tématu mé diplomové práce.

³ LA PNP, osobní fond Karel Kosík (nezpracovaný), z konspektu dopisu Karla Kosíka adresovaného rektorovi UK, Praha 25. července 1992.

⁴ Karel KOSÍK, *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*, Praha 1963, s. 53-60.

Prodavač zeleniny

Karlu Kosíkovi

Každý den
stále stejný
naučený úsměv
a ruce zkřehlé
z chladných pohledů opovržení
za to co nabízí
na rohu ulice
opřeny o šedou zeď
on
mudrc mozků
i duší
svých zákazníků
vidí jejich touhy
i nesplněné naděje
on neprodává vitaminy
jeho profesí
je důkuvzdání pravdě
která je stejně palčivá
jako oheň
a stejně výživná
jako mrkev
po níž prahnou zástupy kupujících
a on může jen

v několika málo případech
nabídnout svazeček myšlenek
na rohu ulice
jejíž jméno je nečitelné
jako sama skutečnost
ze které zebou prsty
a mrznou brambory.⁵

⁵ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, báseň věnovaná Karlu Kosíkovi (autor básně nezjištěn, bez bližšího místního a časového určení). Lze se však domnívat, že báseň vznikla v době normalizace v Praze (viz verš o tom, jak lidé prahnou po zboží a po pravdě). V tomto období byl Karel Kosík vyřazen z vědeckého života a nemohl mít odpovídající zaměstnání. Autorem básně byl zřejmě kritik normalizačního režimu.

I. Nástin proměn marxistického myšlení ve 2. polovině 20. století

1.1 Přehled vývoje marxistického myšlení po 2. světové válce⁶

1.1.1 Stav marxismu v poválečném období

„Fenomén marxismu“ v časovém rozpětí druhé poloviny 20. století představuje složitý a bohatě strukturovaný myšlenkový systém. Tento komplex v sobě zahrnuje širokou paletu ideových proudů, východních i západních, takže nemůžeme hovořit pouze o „poválečném importu marxismu sovětského typu“. Marxistické myšlení bylo v našich zeměpisných šířkách vždy úzce spjato s oblastí politiky, s dramatickými politickými dějinami a s vnitřním mocenským zápasem vládnoucího „establishmentu“. Snad právě z těchto důvodů byl marxismus vystavován prudkým a protichůdným reinterpetacím. V praktických důsledcích oněch aspektů nebylo možné vytvořit kontinuální a ucelenou představu o marxistické filosofii, neboť byla vnímána spíše jako nástroj pro politickou ideologii.⁷

Filosofie, která se po druhé světové válce hlásila k odkazu myšlenek Karla Marxe, tedy nebyla a ani nemohla být dosud uspokojivě zmapována. Další problém ve vztahu k marxismu představuje jev, který bychom mohli pojmenovat jako „nezbytný badatelský odstup“. Proto se v našem zkoumání musíme omezit jen na jakýsi „nástin základních obrysů“ tohoto fenoménu.⁸

Evropské marxistické myšlení v sobě zahrnuje mnoho vývojových linií a spolu s tím i řadu vnitřních rozporů. Marxistický postoj ke skutečnosti v nejširším slova smyslu přitom rámcově nespadá pouze do epochy druhé poloviny 20. století. Hledání vnitřní prehistorie marxistických postojů v českém prostředí nás přivádí až k počátkům marxistické tradice v české kultuře. Kde ale počátek této tradice můžeme začít hledat? Snaha doložit kontinuitu mezi některými epochami českých dějin a marxistickou vizí o přeměně světa a člověka se v současné době v myšlenkových kruzích objevuje např. u

⁶ Pojem „vývoj“ bývá v souvislosti s jeho darwinovskou interpretací (postup od méně dokonalého k dokonalejšímu) někdy nahrazován neutrálním termínem „proměny“. Pokud ve své práci operuji s termínem „vývoj“, interpretuji jej jako plně ekvivalentní synonymum k výrazu „proměny“ (bez darwinovského evolučního příznaku).

⁷ Jiří GABRIEL, *Česká filosofie ve dvacátém století*, Brno 2000, s. 148.

⁸ Tamtéž.

Miloslava Ransdorfa. Ten se na příkladu husitství, P. Chelčického, J. A. Komenského, Z. Nejedlého, K. Konráda a K. Teigeho pokouší vysvětlit souvislost mezi českou reformací, avantgardou a marxistickým přístupem ke skutečnosti.⁹

Intelektuální prostředí těsně po druhé světové válce bylo plné diskusí o budoucí orientaci české kultury. Československý prostor byl přitom ještě v masarykovském odkazu vnímán jako „most mezi Východem a Západem“. S tímto pojetím se i po roce 1945 nadále ztotožňoval např. Jan Masaryk. Koncepce „mostu“ však vlivem předchozích i pozdějších dějinných událostí (Mnichov, rozdělení sfér vlivu po 2. světové válce) ztrácela svou přesvědčivost. Situace směřovala k něčemu, co bychom mohli označit jako „orientační polarizaci“ v československém ideovém prostředí.¹⁰

Třebaže české politické myšlení mělo poměrně silnou levicovou orientaci, čistě marxisticko-leninská filosofie v českém kulturním okruhu příliš pevné zázemí neměla.¹¹ I po roce 1948, kdy KSČ získala mocenský monopol, se vládnoucí ideologie potýkala s nedostatkem akademicky vzdělaných pracovníků ve společenských vědách. Poté, co byly provedeny drastické čistky v akademickém prostředí, bylo odstraněno mnoho intelektuálů, kteří neprojevovali věrnou oddanost komunistické straně. Částečná kompenzace nastala s příklonem některých „sympatizantů“ k marxismu-leninismu (**Jiřina Popelová, Ladislav Rieger, Mirko Novák** aj.). Tyto posuny se děly v kontextu nových politických podmínek, v situaci, kdy se oficiální doktríně po roce 1948 dostalo mohutné institucionální a politické podpory ze strany státu.¹²

S nástupem padesátých let se objevuje tendence specifikovat marxistické myšlení a soustředit jej na užší okruhy filosofických problémů. V rámci této snahy se

⁹ Tamtéž, s. 164-165. Srov. také Ivan DUBSKÝ, *Pronikání marxismu do českých zemí*, Praha 1963.

¹⁰ Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Mezi Východem a Západem (Ladislav Štoll a polemika o tradicích a dědictví české společnosti po roce 1945)*, in: Bohumil Jiroušek a kol., *Proměny diskursu české marxistické historiografie (Kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice 2008, s. 95. Srov. též Christiane BRENNER, *„Zwischen Ost und West“*. *Tschechische politische Diskurse 1945-1948*, München 2009.

¹¹ Michal KOPEČEK, *„Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu II*, (edd.) Zdeněk Kárník, Michal Kopeček, Praha 2004, s. 172-173.

¹² Tamtéž, s. 173. O dobové situaci ve filosofii blíže Jiří KŘEŠŤAN, *Nejedlého projev „Slovo o české filozofii“ v historickém kontextu*, in: *Věda v Československu 1945-1953. Sborník z konference 18. - 19. 11. 1998*, Praha 1999, s. 307-319.

předmětem zkoumání stávají např. dějiny německé klasické filosofie, dějiny české a ruské filosofie, logika, etika atd.¹³ Institucionálně byly tyto snahy potvrzeny se vznikem **Československé akademie věd**. Bylo zřízeno samostatné výzkumné filosofické pracoviště, čímž do jisté míry došlo k dovršení institucionální výstavby marxisticko-leninské filosofie.¹⁴ Akademické zázemí umožňovalo oficiálně upevnit stabilitu nových struktur. V důsledku tohoto „ukotvení“ se v oblasti marxistické filosofie mohla otevřít nová etapa.¹⁵

Ustavení **Kabinetu pro filosofii AV** a vydávání *Filosofického časopisu* (1953) přivedlo na scénu nová jména, nové filosofické osobnosti. První redakční rada Filosofického časopisu vznikla v následujícím složení: **L. Rieger** (vedoucí redaktor), **J. Cvekl, K. Kosík, M. Machovec, J. Popelová, V. Ruml, L. Svoboda, L. Tondl, O. Zich, B. Baumann**. Pokud jde o vysokoškolské učitele, obecně lze konstatovat, že na univerzitních katedrách filosofie a na katedrách marxismu-leninismu v tomto období působí s výjimkou několika starších vyučujících většinou již noví absolventi.¹⁶

Nově se konstituující institucionalizace marxistického myšlení mohla přinést vedle přímočarého nastavení oficiálního kursu ve filosofii také pozvolnou autonomizaci. Postupně docházelo k určitému osamostatňování se od sovětských vzorů. To se projevovalo např. v proporcích mezi sovětskou a domácí filosofickou literaturou. Dosavadní jednoznačnou převahu překladů ze sovětské filosofie bylo možné „dorovnávat“ produkcí domácích. Projevem emancipace českého filosofického myšlení byl ostatně i již zmiňovaný *Filosofický časopis*, který představoval variantu vzhledem k původnímu časopisu *Sovětská věda – filosofie*. Je však třeba konstatovat, že raná čísla FČ jsou téměř plně kontinuální s předchozím obdobím.¹⁷

¹³ Jiří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 152-153.

¹⁴ O pounorové „ideologizaci vědy a vědeckého života“ u nás píše též Ladislav TONDL ve stati *Věda a represe – Osobní zkušenosti* vydané francouzsky v knize *Science ou justice* (Paříž 1994).

¹⁵ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu II, Praha 2004, s. 173.

¹⁶ Jiří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 148.

¹⁷ Značnou část uveřejněných článků v prvních číslech FČ tvořily příspěvky k filosofickým aspektům Stalinova díla. Blíže Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice*

Stranická příslušnost hrála v případě mladých filosofů velmi významnou roli. Předurčovala u nich díky jejich politickému aktivismu výhodnou možnost rychlého kariérního růstu. V globálním kontextu lze léta 1953 a 1954 označit za dobu pokusů o náznak boje proti tzv. dogmatismu. Jednalo se o pojetí dogmatismu v oblasti filosofie i politické praxe. Co se však tehdy pod pojmem „dogmatismus“ rozumělo? V podstatě lze říci, že dogmatismus byl definován jako důsledek „odtržení od reality, od živé skutečnosti“. To se mělo projevovat v jeho „metafyzickém charakteru“. Diskusní příspěvky tohoto období se většinou pohybovaly v rámci výše popsané struktury.¹⁸

Dogmatismus coby následek „absence živé skutečnosti“ byl podle diskutujících intelektuálů zapříčiněn také nedostatečnou znalostí klasiků marxismu-leninismu, dále pak nerespektováním vývoje ostatních společenských či přírodních věd. Následoval proces hledání zdroje onoho dogmatismu. Za zásadního původce dogmatismu byla považována „záškodnická činnost Slánského bandy“. Podle oficiálních zdrojů si „Slánského banda“ na pozadí tohoto dogmatismu údajně měla připravovat prostor pro revizi marxismu. „*Revisionistické pokusy i dogmatismus se ve „slánštině“ vzájemně doplňovaly,*“ psala tehdejší redakce *Filosofického časopisu*, v níž působili i **Karel Kosík** a **Ladislav Tondl**, pozdější hlavní představitelé tzv. **revizionismu** v české marxistické filosofii.¹⁹ Sám Karel Kosík se připojil k obdivovatelům Slánského procesu. Tvrdil, že „*jen kosmopolitní banditi a diverzanti typu Slánského, Švermové, Šlinga a spol., které lid vyvrhl ze svého středu, se odváží sáhnout na naše spojenectví se Sovětským svazem.*“²⁰

Za náznak autonomizace českého marxisticko-leninského myšlení je možné označit například debatu o učebnici logiky **Milana Machovce**.²¹ Jednalo se o první

tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu II, Praha 2004, s. 173.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Petr HRUBÝ, *O vině, nápravě a zapomnění. Ideová eroze stranických intelektuálů*, Paměť a dějiny, č. 4, 2008, s. 11.

²¹ Tato debata byla výsledkem konference o logice z roku 1953. Ačkoli byla tato konference organizována podle sovětského vzoru, ve svých projevech poukázala na jistou samostatnost dobové české logiky.

kriticky vedenou diskusi nad problematikou naučné filosofické literatury. S postupem času se v odborných časopisech začaly objevovat články, které (ačkoli byly ještě pod silným vlivem stalinismu) již představovaly jistá originální myšlenková východiska. Začaly vycházet sborníky nové generace marxisticko-leninských filosofů. Předmětem zájmu se pozvolna stávala nová či nově pojatá témata. Do popředí vstupoval např. vztah etiky a marxismu-leninismu, dále vztah logiky a dialektického materialismu, otázka, jakou roli hrají v dějinách lidové masy a v neposlední řadě téma velmi podstatné – téma samotné historiografie české filosofie. Diskuse, které se v českém intelektuálním prostředí vytvářely, fungovaly do jisté míry vždy jako určitý „ohlas“ předchozích diskusí konaných v Sovětském svazu.²² Zde se přímo nabízí „kacířská“ otázka, v čem tedy spočívalo ono novátorství?

Eliminace závislosti českého filosofického myšlení na Sovětském svazu, která měla možnost se projevit ve volbě specifických témat, s sebou přinesla i jedno kontroverzní specifikum – zostření **protimasarykovské kampaně**. Mezi největšími kritiky prvního československého prezidenta nejen v historiografické, ale v především ve filosofické rovině, ční opět postava Karla Kosíka. Kosík svým článkem *O sociálních kořenech a filosofické podstatě masarykismu*, uveřejněným ve *Filosofickém časopise* roku 1954, dal zcela otevřeně najevo své (dobové) protimasarykovské stanovisko. Masaryk byl podle Kosíka vždy jen „parazitický oportunist“.²³ Jiné články o Masarykovi (např. článek **D. Slejšky**) zase s oblibou hovoří o „masarykovské lžihumanitě“ jako o „ideologickém nástroji buržoazní reakce“.²⁴

Nesmělá autonomizace českého filosofického myšlení v rámci marxisticko-leninských mantinelů dovolila provést mírné osamostatnění se od přímé závislosti na

²² Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 174.

²³ Petr HRUBÝ, *O vině, nápravě a zapomnění. Ideová eroze stranických intelektuálů*, Paměť a dějiny, č. 4, 2008, s. 11.

²⁴ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 174. S článkem Karla Kosíka (*O sociálních kořenech a filosofické podstatě masarykismu*, *FČ*, II, 1954, s. 196-215.) polemizoval na stránkách *Filosofického časopisu* Josef Král. Blíže Josef Král, *Polemika s článkem Karla Kosíka* - A AV ČR, fond Josef Král, kart. 14, inv. č. 516.

stranickém vedení. Umožnila ponechat každodenní běžné fungování institucionální základny na vedení jednotlivých institucí. Základní kontrolu samozřejmě prováděla kádrová nomenklatura a významným kontrolním mechanismem se stala místní základní stranická organizace. Stranické vedení však i nadále zůstávalo s neutěšenou situací ve filosofii nespokojeno. Absence předních intelektuálů odstraněných z vědeckého života při čistkách po roce 1948 byla na dlouhou řadu let citelným problémem. Ideologizace společenských věd znamenala dlouhodobou intenzivní práci spojenou s verifikací „čistoty myšlení“ v intelektuálních kruzích. Základním cílem mělo být vytvoření nových, komunistických společenských věd.

V červnu roku 1954 se konal X. sjezd KSČ. Na tomto sjezdu zazněla **kritika směřovaná především k filosofům**. Byla ostře kritizována především roztříštěnost, která panovala v oblasti „filosofické fronty“. Trnem v oku se na sjezdu stala i absence centrálního plánu pro další filosofický výzkum. Závěr sjezdu byl zcela zřejmý. Filosofie se ocitla ve fázi „zaostávání“. Náprava tohoto stavu byla spatřována v uskutečnění dvou celostátních setkání v nadcházejícím roce. První setkání se konalo v únoru 1955 v Praze. V podstatě šlo o „poradu o koordinaci filosofické práce“. Druhým setkáním bylo pětidenní srpnové „soustředění pracovníků ve filosofii“, které se konalo v Malesicích u Plzně.²⁵ Cílem těchto celostátních filosofických setkání mělo být jakési sjednocení filosofické fronty. Vytvořit „jednotnou filosofickou frontu“ se ale nepodařilo, neboť právě četné diskuse ukázaly odlišnosti jednotlivých ideových postojů mluvčích. Koncem roku 1955 došlo k vytvoření zvláštní komise ČSAV, která se zabývala právě stavem v současném filosofickém bádání. Složení komise bylo dáno počtem 3 akademiků (**V. Procházka, J. Průšek, J. Macek**) a 3 zástupců kabinetu pro filosofii (**R. Kalivoda, K. Kosík, R. Richta**). Záslouhou oné komise mohl vzniknout **Filosofický ústav ČSAV**, centrální badatelská a organizační filosofická instituce. Svou činnost oficiálně zahájil 1. ledna 1957.²⁶

²⁵ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 175.

²⁶ Tamtéž, s. 175.

1.1.2 Zlom v dosavadní linii marxisticko-leninské ideologie (1956)

Přelomovým periodizačním mezníkem majícím významné konsekvence v celé oblasti československé kultury se nepochybně stal rok 1956. Příznačnou a opět poněkud paradoxní zůstává skutečnost, že rozhodující impuls přichází (znovu) ze Sovětského svazu. XX. sjezd KSSS a události s ním spojené dovolily otevřít určitý **prostor pro samostatnější přístupy**, a to nejen ve filosofickém bádání.²⁷ Následovala celostátní konference KSČ v červnu 1956. Zde došlo k opuštění „teorie zostřování třídního boje“. Přešlo se k otevřené kritice kultu osobnosti. Kult osobnosti byl vystřídán propagací principu kolektivního vedení. Řečníci zejména oceňovali vzrůstající kritický přístup, rozvíjející se právě po XX. sjezdu KSSS. Základní kurs byl přesto nadále spatřován v potvrzení „linie výstavby socialismu“. Základními pilíři politického uspořádání zůstaly nadále vedoucí úloha strany a zásada demokratického centralismu. Je zřejmé, že možnosti a limity oficiální kritiky byly tedy celkem pevně stanoveny. Jakákoli jiná kritika, která by přesahovala oficiální rámec, byla vedením strany odmítnuta. Například otázka „chyb minulosti“ měla ustoupit do pozadí, na jejím místě se mělo více hovořit o socialistickém řádu společnosti, o jeho budování a upevňování. Perspektivistický model hrál tedy i nadále dominantní roli, naproti tomu pokusy o zpětné pohledy a pokusy o kritické hodnocení minulého byly vnímány jako „nezodpovědné“.

První tajemník strany Antonín Novotný vyjadřoval své ostře záporné stanovisko zejména směrem k redaktorům *Literárních novin*. Vyčítal jim „nedostatečně stranický“ postoj, jejich nepevnost a nejasnost ve vztahu k socialistickému zřízení. Obviňoval je ze zkreslování „oprávněných snah, směřujících k prohloubení našeho socialistického demokratismu“ ve prospěch „bezzásadového liberalismu“. Podle Novotného prý dokonce redaktoři *Literárních novin* místy přecházejí až k „výpadům proti našemu lidovému zřízení“.²⁸

V československém vedení sice dominovali (oproti Maďarsku nebo Polsku) ve stranickém vedení konzervativní komunisté, přesto však v očích kulturní veřejnosti došlo k jakémusi „ztotožnění se“ se závěry XX. sjezdu KSSS. A právě XX. sjezd KSSS

²⁷ Jiří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 152-153.

²⁸ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II*, s. 175.

a jeho akceptace v československých intelektuálních kruzích pomohly odstartovat tendence směřující k „revizi“ marxisticko-leninského myšlení.²⁹ Situace ve filosofii se od roku 1956 začínala zdatněji proměňovat. Celkové společenské klima začínalo vlivem destalinizace otevírat prostor pro svobodnější vyjadřování myšlenek, a to i těch, které nebyly jednotné s oficiální marxisticko-leninskou doktrínou. Mnohem radikálněji než ideje filosofské však zazněly hlasy spisovatelské.³⁰ Nicméně je na místě připomenout **diskuse o vztahu ideologie a vědy**, které se spolu s úvahami o byrokratismu objevovaly v *Literárních novinách* na rozhraní let 1956 a 1957.³¹

1.1.3 Ke kampani za „boj proti revizionismu“

V oblasti roviny politické musel režim reagovat na události v Polsku a v Maďarsku. Nepokoje v mezinárodním dělnickém hnutí sílily. Vlády v socialistickém bloku proto jako jistou formu „odvety“ připravily rozsáhlou kampaň. Při postupném zostřování této kampaně hrál hlavní úlohu **boj proti tzv. revizionismu** v marxistickém myšlení. Co ale přesně zahrnoval pojem „revize“ a v čem vlastně spočíval onen revizionismus?³² Revizionistické tendence byly stranickým aparátem interpretovány jako „největší zbraň imperialismu proti komunistickým stranám“. Ideologický tajemník strany **Jiří Hendrych** varovně promluvil na téma revizionismus na mimořádném zasedání strany v červnu roku 1957. Hendrych zde zdůraznil, že boj proti revizionismu je mnohem závažnějším úkolem než boj proti tzv. dogmatismu, neboť problém dogmatismu je „pouze“ potýkáním se s „deformací uvnitř strany“. Oproti tomu

²⁹ Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, Praha 2009, s. 293-295.

³⁰ Požadavek nezávislosti kultury na politice spojený s požadavkem demokratizace přednesli na II. sjezdu SČSS (1956) zejména básníci Jaroslav Seifert a František Hrubín.

³¹ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 176.

³² Pojem „revizionismus“ v tomto kontextu znamená soustavné úsilí o přehodnocení, popř. úpravy marxisticko-leninské ideologie. Jedná se o směr marxismu, který reviduje, popř. odmítá některé jeho poučky jako zastaralé. V podstatě se jedná o „oportunistický“ směr v revolučním dělnickém hnutí. Blíže Lumír KLIMEŠ, *Slovník cizích slov*, Praha 2002, s. 664.

revizionismus představuje skutečně nebezpečnou hrozbu, protože v případě revizionismu se jedná přímo „o vlivy a působení třídního nepřítele“ (!).³³

Ideologický tajemník ÚV KSČ Jiří Hendrych upozornil na výskyt tendencí směřujících k revizionistickému způsobu myšlení především v okruhu společenských věd. Jenže právě ty měly fungovat jako ideologická hráz čistoty marxisticko-leninského myšlení. Terčem Hendrychovy kritiky se staly zvláště filosofie a historiografie. Hendrych si stěžoval na „nedostatek původních prací k zásadním otázkám marxismu-leninismu“, což v praxi znamená požadavek „správného“ zpracování nejnovějších československých dějin. Z Hendrychových úst zaznělo jednoznačné odmítnutí jakékoli kritiky byrokratismu. Tvrdil, že veškeré kritiky „byrokratického centralismu“ či „státního byrokratismu“ jsou kritiky „zveličené a zavádějící“.³⁴

Revizionistické impulsy se též staly předmětem diskusního příspěvku, který pronesl **Vladimír Koucký**. Terč jeho kritiky měl již konkrétní (dalo by se říci adresnou) podobu. Tímto „adresátem“ byl filosof **Ivan Sviták**. Koucký byl přesvědčen o tom, že zdrojem liberalistických tendencí jsou časopisy *Květen* a *Nový život*. Podle Kouckého se revizionismus projevoval v mezinárodních souvislostech. Důsledkem revizionistických snah prý měly být maďarské události, které se odehrály na podzim roku 1956. Vedle Maďarska spatřoval Koucký jistá nebezpečí rovněž v intelektuálních kruzích v Polsku (E. Werflová, J. Wiatr), dále pak v NDR (W. Harich), v Itálii (A. Giolitti), ve Francii apod. Vladimír Koucký uvedl také jména údajných „teoretiků revizionismu“. Jednalo se o myslitele Milovana Djilase, Vladimira Dedijera a Leszka Kolakowského.³⁵ Je vysoce pravděpodobné, že jejich „nebezpečné“ myšlenky pronikaly do poměrně stojatých vod oficiálního českého filosofického myšlení. Přesto však v Československu mělo jít pouze o „jednotlivé chybné názory“ směřující k revizionismu, nikoli o vyloženě revizionistickou názorovou základnu.³⁶ Lze se domnívat, že kritika adresovaná směrem

³³ Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, s. 296.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II*, s. 176.

³⁶ Tamtéž.

k dílčím prvkům revizionismu v československém marxisticko-leninském myšlení, která byla vedena v periodě druhé poloviny padesátých let, byla kritikou relativně ostrou a obecně akceptovanou.

S tím, jak se v rámci marxistické filosofie vytvářela určitá **specializace**, se započal proces pozvolné **diferenciace** nejen v předmětech zkoumání, nýbrž také v samotném nazírání na tyto předměty. Například v otázce týkající se tzv. sporů o dogmatismus se zřetelněji projevují odlišné postoje jednotlivých intelektuálů. Dalo by se říci, že původní citování sovětských či jiných zdrojů je pozvolna nahrazováno vlastním, více osobitým přístupem k filosofickým problémům a **pokusy o interpretování původních filosofických textů**. České filosofické myšlení se čím dál znatelněji vymaňovalo z područí „hotových pravd“ sovětských autorit. Příznačné pro toto období jsou **diskuse o vztahu logiky a dialektiky**. Z programového hlediska je možné tato zdánlivě obecná témata specifikovat a vymezit určité body jednání:

- a) Debata o rozporuplnosti pohybu a zákonu negace negace
- b) Debata o kategoriích materialistické dialektiky
- c) Debata o povaze a metodách historického materialismu
- d) Debata o kybernetice

Mezi nejvýznamnější účastníky patřili:

ad a) J. Bartoš, P. Materna, V. Mlíkovský, Z. Javůrek, B. M. Kedrov, J. Cvekl

ad b) A. Kolman, K. Berka, F. Čížek

ad c) D. Slejška, J. Klofáč, V. Tlustý, J. Cvekl

ad d) A. Kolman, J. Pavlíček, J. Zeman³⁷

Okruh historického materialismu v těsné souvztažnosti s koncepcemi dialektického materialismu tedy hrál roli vůdčího tématu těchto diskusí. Vývoj filosofického myšlení v dějinách byl vnímán a interpretován právě vzhledem k tomu, v jaké spojitosti s historickým a dialektickým materialismem se ten či onen „předchůdce“

³⁷ Tamtéž, s. 177.

nacházel. Tento aspekt s sebou přinášel „poptávku“ po hledání kontinuity při cíleném sledování dlouhodobého vývoje marxistického myšlení. Odtud nebylo daleko k zahájení nového badatelského úkolu – snahy po zpracování „historiografie myšlení“. Ve filosofii je velmi důležité dokázat se vzhledem k někomu či něčemu vymezit. Jde o schopnost odvíjet od někoho svou myšlenkovou identitu (pozitivní vymezení se) nebo naopak schopnost vyjádřit distancování se (negativní vymezování). Ukotvení určité myšlenkové struktury v tradici do značné míry legitimizuje „správnost“ oné struktury. Proto bylo důležité „dohledávat“ v dějinách styčné body ideologie přítomnosti s ideologiemi minulosti.

Od této pohnutky pramení snaha o zmapování vývoje marxisticko-leninské ideologie a tím o potvrzení její legitimacy a časové nevyhnutelnosti. Zpočátku byl kladen přísný důraz na „správný výběr vhodných předchůdců“. Pozornost byla oficiálně soustředěna především na představitele **francouzského osvícenského materialismu** a na představitele **německé klasické filosofie**. Vydáváni byli zejména Ludwig Feuerbach a Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Právě Hegelova dialektická filosofie měla blízko k marxismu, byť Marx bývá mnohdy označován jako „obrácený Hegel“.³⁸ Co však pokládám za přelomové, je skutečnost, že v následujících letech mohli být vydáváni i **klasikové řecké filosofie** (Platon, Aristoteles) a dokonce i **evropští novověcí filosofové** (Francis Bacon, Denis Diderot, Thomas Hobbes,...). Mnozí z nich ani nebyli materialisté, nýbrž idealisté (George Berkeley, David Hume, Immanuel Kant).³⁹ Mimo „klasiků“ filosofického myšlení v dějinách se objevují také spisy **tzv. kritických marxistů** (A. Gramsci, F. Mehring, G. V. Plechanov, J. D. Bernal, A. Labriola). Otázkou přesto zůstává, které autory tehdejší režim „střežil“ více. Zda ty, kteří představovali zcela odlišný světónázor, nebo ty, kteří sdíleli světónázor stejný, avšak viděný kriticky a z jiného úhlu pohledu.

Pro možnosti autentického způsobu poznání jsou vždy rozhodující bezprostřední kontakty s prameny, z nichž ono poznání vychází. Z tohoto důvodu pokládám za

³⁸ Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, s. 314.

³⁹ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II*, s. 177.

významný vznik edice, v níž byli vydáni právě klasikové evropské a české filosofie. Není nezajímavé, že spisy Karla Marxe a Bedřicha Engelse začaly vycházet až teprve s rokem 1956. Tato skutečnost v sobě implikuje vsutku „převratný“ jev, podstatný zlom v recepci marxistického myšlení. Vydání Marxových a Engelsových sebraných spisů umožnilo nový pohled na pilíře ideologie, která se po únoru 1948 stala „jedinou oficiální filosofií“. Interpretace díla Karla Marxe s sebou přinášela riziko konfrontace oficiální stranické doktríny se samotnou podstatou učení, o které se strana (svou dosavadní dogmatickou rétorikou) vždy vehementně opírala.

V této době již nebyly tak úzce nastaveny mantinely, v nichž se měla odehrávat filosofická činnost. Potřeba vytvořit historiografii filosofického myšlení dovolila opustit přímočarou linii marxisticko-leninského diskursu. Výraznou činnost v oblasti zkoumání „dějin filosofie jako filosofie“ vykazoval **Karel Kosík**.⁴⁰ Problematika dějin české filosofie byla institucionálně vědecky uchopena na *Liblické konferenci* konané v dubnu roku 1958. Konference v Liblicích o dějinách českého myšlení znamenala další posun v koncepčních záležitostech filosofické práce. Zazněl zde úvodní referát Karla Kosíka s příznačným názvem *Dějiny filosofie jako filosofie*, v němž se Kosík pokusil změnit dosavadní směřování koncepcí filosofie dějin. Zejména je zde patrná intence o odvrát od pojetí české filosofie dějin Zdeňka Nejedlého. Podle Nejedlého měla být koncepce českých dějin budována na „pokrokových osobnostech“.⁴¹ Koho však máme pokládat za „pokrokovou osobnost“? Zdeněk Nejedlý onu tradici a kontinuitu marxismu v českých dějinách opíral o „vhodné“ představitele české vědy, kultury a politiky. Školská či tzv. kabinetní filosofie podle něj nebyla středem zájmu při hledání a dokládání souvztažnosti české marxistické přítomnosti s její minulostí. Už od roku 1946 určovala Nejedlého programová koncepce předpoklad historiografického a filosofického výzkumu. Z tohoto důvodu se Kosíkův referát přednesený na Liblické konferenci stal jakýmsi novým

⁴⁰ Právě Kosíkova snaha o revizi marxismu vede k domněnce, že Karel Kosík „vytvářel“ v Československu skutečně marxistickou teorii, zatímco oficiální stranická ideologie KSČ se pod vlivem např. Zdeňka Nejedlého více opírala o tradici „jiráskovskou“ než o filosofii Karla Marxe a Bedřicha Engelse. Této domněnce je v současné době nakloněn např. filosof Václav Bělohradský.

⁴¹ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 178.

metodologickým východiskem. Kosíkova teze totiž spočívala v užším vymezení historiografie filosofie. **Kosík požadoval, aby dějiny filosofie měly platnost svébytné disciplíny, která by měla svou specifickou metodologií.** Tato jakási autonomizace dějin filosofie se podle Kosíka měla projevit zejména v perspektivě filosofie národní.⁴² V tomto ohledu lze předpokládat, že Liblická konference završuje nedlouhé intermezzo, které bychom mohli nazvat „ohlasem“ destalinizačního procesu v českém vědeckém a kulturním prostředí.

Liblická konference o dějinách českého myšlení (srov. sborník *Filosofie v dějinách českého národa*, 1958) se tak již opírala o specifické koncepce (Karel Kosík, Milan Machovec) a o práce na původních monografických analýzách. Jmenujme konkrétně např. bádání v oblasti *husitské ideologie* (R. Kalivoda), dále pak analyzování *osvícenství v českých zemích* (J. Černý), *filosofie J. A. Komenského* (J. Popelová), *B. Bolzana* (A. Kolman), *F. Palackého* (M. Jetmarová), myšlenkových postojů *české radikální demokracie* (K. Kosík, I. Michňáková), *českého herbartismu* (J. Zumr), „*masarykismu*“ (R. Richta), *marxistické filosofie v českých zemích* (I. Dubský, S. Strohs). Do této etapy náleží rovněž práce o *dějích marxismu* a o *německé klasické filosofii* (M. Sobotka, I. Dubský, J. Kudrna, G. Riedel aj.).⁴³

Na základě spektra této specializace je zřejmé, že v tématech filosofického bádání se postupně prosazují prvky plurality. Přes tuto tendenci se (souběžně s ní) zužuje prostor pro svobodné bádání. Koncem padesátých let dochází k prudké reakci na projevy dosavadních náznaků uvolňování. Impuls, jehož výsledkem bylo „celkové utužení poměrů“, přišel opět ze Sovětského svazu. V podstatě se jednalo o „poučení se“ ze závěrů mezinárodní konference komunistických a dělnických stran, uskutečněné v listopadu roku 1957 v Moskvě. Odtud byl „definován“ tzv. **boj proti revizionismu**, který měl probíhat v celosvětovém komunistickém hnutí. Pojem **revizionismus** byl ekvivalentní s pojmem **pravicový oportunistus**. Definován byl jako „aktuálně

⁴² Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, s. 298.

⁴³ Jiří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 152-153.

nejnebezpečnější forma ideologické diverze“.⁴⁴ Revizionismus byl v Československu chápán v kontextu revizionistických tendencí a projevů tak, jak se tyto tendence objevovaly v rámci celého mezinárodního dělnického hnutí. Vzhledem k této propojenosti českých a mezinárodních projevů revizionismu se vytvářela ostrá kampaň, jejímž cílem mělo být tvrdé zakročení proti tzv. revizionistickým úchylnkám. K boji proti revizionistům měly posloužit historické příklady, jež měly symbolizovat „návodná řešení“ pro aktuální „vypořádání se“ s nepřáteli. Byla vydána mimořádná reedice článků V. I. Lenina *Proti revizionismu*, v nichž se formou polemik Lenin vyrovnává se svými dobovými odpůrci (Eduard Bernstein, Karel Kautský). Následovaly sborníky domácí i zahraniční produkce, které poukazyvaly na první boje „pravověrného marxismu“ s „deformovaným marxismem“ již v prvních desetiletích dvacátého století. Onou deformací marxismu se přitom rozuměl právě jakýkoli pokus o jeho revizi.⁴⁵

Na samém konci padesátých let kampaň proti revizionismu ještě více zesílila. O rostoucím pnutí v domácím prostředí nejlépe svědčí vydání sborníku *Proti revizionismu*, který spatřil světlo světa v roce 1959. Ještě předtím však vycházely četné novinové články útočící na prvky revizionismu v českém intelektuálním prostředí. „Hlídacími psy pravověrného marxismu“ se staly noviny *Rudé právo*, *Nová mysl*, *Tvorba* a také *Filosofický časopis*.⁴⁶ Nastalo hledání původce revizionistických tendencí. Zdroj revizionismu byl důkladně prohledáván ve všech sférách kulturního a vědeckého života. Zvláště citelným způsobem byl prověřován okruh společenských věd. Důležité bylo „hlídat čistotu myšlení“ ve sféře právní vědy, ale i ve vědách uměleckého zaměření, jako byla např. estetika nebo dějiny umění, literární věda atd. Nejvíce však měla být „očistěna“ ta věda, která proniká do všech aspektů života, věda, která je „všude a nikde“ a která zasahuje všechny další vědy a do určité míry určuje jejich předpoklad, tedy filosofie. Marxisticko-leninská filosofie měla dávat záruky jediné správné koncepce a perspektivy. Jakékoli narušení a zpochybňování jejích základů se neslučovalo s leninismem sovětského typu.

⁴⁴ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 178.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž, s. 179.

V tomto nerovném boji musel režim obecné tendence vedoucí k revizionismu transformovat na jeho konkrétní symboly, totiž jmenovitě označit viníky zodpovědné za snahy o revizi marxismu-leninismu. Jmenovitě byli za revizionisty prohlášeni filosofové **Karel Kosík, Ivan Sviták, Robert Kalivoda a Jindřich Fibich**. K nim byl roku 1958 připojen také **Ladislav Tondl**. Ani takto definovaní údajní revizionisté nepředstavovali zcela sourodou skupinu. V zásadě byl revizionismus diferencován na dva proudy. První proud zastupoval tzv. „**hegelizující pseudomaterialismus**“, jehož znaky se měly objevovat v některých časopisech (*Literární noviny, Květen, Filosofický časopis*) a údajně měly pronikat do sféry umění i filosofie.⁴⁷ Druhým proudem revizionismu se rozuměl tzv. „**pozitivistický revizionismus**“, který se týkal především filosofického pojetí vědy a celkové metodologie vědy.⁴⁸

Na „čistotu“ marxistického myšlení dohlížel zejména Vladimír Koucký, který působil jako řečník na celostátním semináři zaměřeném proti revizionismu. Seminář se uskutečnil v Praze na podzim roku 1958 a jeho hlavním úkolem bylo analyzovat všechny formy revize vyskytující se v marxistickém myšlení. Za odnože revizionismu bylo dle slov Kouckého možné pokládat např. nesprávná pojetí marxistické dialektiky, dualismus marxistické vědy a ideologie, propagaci abstraktní (podle Kouckého buržoazní) demokracie, popírání diktatury proletariátu, upozorňování na státně monopolistický kapitalismus jako zástupný efekt socialistických idejí, chybné prezentování mezinárodní politické situace, špatné analyzování teorie mírového soužití.⁴⁹ Koucký poukazoval na souvislosti revizionistických projevů v Československu a projevů v jiných zemích, i když např. v Polsku a Maďarsku došlo (na rozdíl od Československa) k realizaci revizionistických tendencí v podobě politické platformy. Přesto Koucký důrazně upozornil na „ohlas“ mezinárodního revizionismu i

⁴⁷ Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, s. 302.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Michal KOPEČEK, „*Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.*“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II*, s. 179.

v domácím prostředí. Na semináři tak byla vytýčena úloha společenských věd jako „ochránce pravověrnosti marxismu“ a „odpovědného kritika revizionistických úchylek“.

Na stejném semináři vystoupil k otázce revizionismu také **Ladislav Štoll** se svým příspěvkem, v němž usiloval o předložení důkazů o rozvratném působení revizionistů. Podle Štolla se revizionistické záměry objevily už na II. spisovatelském sjezdu, kde revizionismus měl proniknout do sféry umění. Na tento sjezd měly navazovat diskuse o vztahu vědy a ideologie, uveřejňované v *Literárních novinách*. Tyto noviny byly považovány za hlavní zdroj revizionismu. Dalším ohlasem revizionistické propagandy se podle Štolla měly stát úvahy Mirko Nováka o estetice. Štoll si byl dobře vědom ideologické funkce umění, a proto se obával o její možné narušení. Revizionismus měl být ve Štollově pohledu „výsledkem nepřátelské propagandy volající po odideologování vědy, umění a myšlení“.⁵⁰ Hlasatelé revizionistické propagandy jsou v optice Ladislava Štolla zastánci maloburžoazních názorů, které jsou dosud stále přítomné jak ze sociálního, tak také z psychologického hlediska.⁵¹

Postoj strany byl definován ve *Zprávě o současné situaci ve filosofii*, kterou ÚV KSČ vydal 29. března 1959. Obsahovým jádrem tohoto prohlášení bylo prezentování boje proti revizionismu v českém myšlení. Chyba byla dle zprávy jednoznačně na straně filosofů, kteří se dopustili oddělování vědy od ideologie marxistického myšlení. Jejich kritika, zejména kritika přebujelého byrokratismu, byla označena za „nemarxistickou“, a proto neadekvátní pro socialistický stát. Zásahu na tom, že se „revizionistická propaganda“ neuchytila ve výraznější míře, měla podle prohlášení právě strana. KSČ tak díky své politice, která byla vyzdvižena jako správná a rozvážná, v podstatě ochránila čistotu marxisticko-leninského myšlení. K tomuto pozitivnímu výsledku strany oficiálně vedla „včasná ostrá kritika“, jež odhalila politickou škodlivost revizionismu a paralyzovala jeho projevy.⁵² Ve filosofických kruzích však názory blízké revizionismu nebyly zcela „zahlazeny“ tak, jak by si ÚV KSČ zřejmě přál. Z tohoto

⁵⁰ Tamtéž, s. 180.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, s. 303.

důvodu měla kampaň proti revizionismu ještě své pokračování. *Filosofický časopis* i filosofická pracoviště na *Akademii věd*, stejně jako i vysoké školy byly upomenuty a vyzvány k nápravě. Ústřednímu výboru strany zvláště vadilo „zaostávání“ marxismu-leninismu, resp. jeho údajné „opožďování za současným vývojem naší společnosti a za potřebami revoluční praxe“. Další výtky strany adresovaná směrem k filosofům spočívala ve zdůraznění „úlohy“ filosofie. Role filosofie měla být jasně prosocialistická, tzn., že filosofové měli být „polemiky bojujícími za politiku komunistické strany“. Realizace této koncepce se mělo dosáhnout změnou tématu filosofických bádání. Od abstraktní gnoseologie a převažující historiografie filosofie bylo záhodno přejít k tématům bližším. „Shora“ bylo oficiálně doporučeno věnovat se v mnohem větší míře tématům aktualizovaným a aktualizujícím otázky praktické politiky komunistické strany.⁵³

Provedeme-li komparaci, jak je boj proti revizionismu reflektován v českém prostředí a jak v prostředí slovenském, dospíváme k závěru, že na Slovensku byla nutnost boje proti revizionismu vyhlášena jen dosti obecně. Usnesení ÚV KSS přineslo určitou analogii k výše zmíněné *Zprávě* v Čechách v podobě dokumentu *Za další rozvoj filozofie na Slovensku*. V tomto usnesení se potřeba boje proti revizionismu prezentovala (na rozdíl od českého usnesení) bez jmenovitých příkladů.⁵⁴

Zamyslíme-li se nad funkcí boje proti revizionismu v další historické perspektivě, pak je na místě konstatování, že kampaň mající původně konkrétní adresáty se s postupem času proměňuje jen v jakýsi rétorický obrat. S nástupem let šedesátých se vlivem určité setrvačnosti někteří představitelé politiky a akademického života sice stále ještě identifikují s „bojem“ proti revizionistickým tendencím, avšak obsah tohoto pojmu se pozvolna vyčerpává. Při provedení jisté generalizace můžeme konstatovat, že téměř jedinou „obětí-neobětí“ tohoto boje se stal filosof **Ladislav Tondl**. Tondlův postih byl

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž.

dán imperativem opustit univerzitní pracoviště. Jeho působnost v akademickém prostředí a možnost publikovat byla omezena, nikoli však zcela zamítnuta.⁵⁵

Zvláštním příkladem osoby postižené bojem proti revizionismu nicméně zůstává filosof **Ivan Sviták**, který je považován za „skutečnou“ oběť této kampaně. Sviták byl přinucen k rezignaci na funkci tajemníka Filosofického ústavu ČSAV. Jeho další kroky měly vést na jižní Moravu, kde měl být v Kyjově zřejmě „šikovně uklizen“ a měl zde zmapovat sociální vědomí velkých kolektivů.⁵⁶ Byl to nejasně zadaný úkol, jenž měl Svitáka odstavit z hlavního dění na pomyslnou vedlejší kolej. Připomeňme jen, že „notorický provokatér komunistického establishmentu“ Ivan Sviták byl oficiálními strukturami kritizován především za jeho *Nevědeckou antropologii*.⁵⁷

Myšlenka boje proti revizionismu se znovu stává aktuální v prvních letech normalizace, i když je třeba říci, že zde se již ocitáme v poněkud jiném historickém i politicko-ideologickém kontextu.⁵⁸

1.1.4 Karel Kosík a revizionismus

Klíčovým tématem této práce je osobnost Karla Kosíka. Proto mu i v rámci tohoto nástinu proměn marxistického myšlení věnuji zvláštní místo. Kosík zaujímá ve vztahu k revizionismu významné postavení. Zatímco ještě v kontextu své činnosti z první poloviny padesátých let by mohl být Kosík spojován s lidmi, kteří dokázali využít zmatku v poválečných filosofických strukturách a „prodrat se nahoru“ tendenčně líbivým slovníkem, od poloviny padesátých let nastává u tohoto kariéristicky potenciálního marxisty zvláštní přerod. Filosof, který ještě nedávno ostře kritizoval

⁵⁵ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 180.

⁵⁶ Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, s. 304.

⁵⁷ Blíže Wikipedie, otevřená encyklopedie, Ivan Sviták (online 22. 11. 2009), dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Ivan_Svit%C3%A1k.

⁵⁸ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 180.

Masaryka a obviňoval jej z „pravcového oportunistu“, se po svém bádání o české radikální demokracii nechal „osvítit“ závěry XX. sjezdu KSSS (1956). Výsledky, které sjezd přinesl, byly pro Kosíka v mnohém inspirující. Kosík začal upozorňovat na vznikající propast, která se otevírala mezi realitou a marxisticko-leninskou ideologií. Marxismus se dle Kosíka ideově uzavíral a po roce 1956 bylo zřejmé, že „skončilo panství ideologie v marxismu, aby udělalo místo vědecké teorii“. Kosík nastínil jakýsi dualismus: **ideologie – věda – marxismus**.

*„Skutečný marxismus byl pro Kosíka totožný s vědou a tím také z jeho pohledu neslučitelný s ideologií. Věda jako objektivní poznávání reality a ideologie jako subjektivistický systém pro něj tvořily dva distinktivní způsoby myšlení.“*⁵⁹ Idejím Kosík přiznával schopnost být nositelem určitého předpokladu, podmínky skutečnosti. Avšak věda nesmí (na rozdíl od ideologie) považovat ideje za něco absolutního, samostatného. Proto je povinností vědy neuzavírat se do abstraktního světa, ale vědecké (myšleno filosofické) hypotézy by věda vždy měla konfrontovat s realitou. Kosík tvrdil, že marxistická teorie pokládá ideje za teoretický výraz reality. **Vazbu ideje na skutečnost spatřuje Kosík právě v tom, že idea vyjadřuje teoretický předpoklad bytí. Nelze ji tedy od bytí samotného zcela oddělit.** Pokud by došlo k legitimizaci dualismu ideje a reality v marxismu, vedlo by to k dogmatickému způsobu myšlení. V praxi by to znamenalo fakt, že i kdyby skutky byly v ostrém rozporu s idejemi a teoriemi, přesto by se vše oficiálně jevilo být „v pořádku“. Přiznejme, že dějiny po roce 1948 dávají svými praktickými zkušenostmi v tomto ohledu Kosíkovi za pravdu, neboť ve jménu idejí docházelo často k ideologizaci (= násilné spojení ideje s neodpovídající či protichůdnou realitou). Šlo o „idealizování“ skutečnosti, která by se jinak nacházela ve zjevné konfrontaci vůči idejím. Výsledkem ideologizace (tedy umělého a účelového zaplnění prázdné mezery zejmé mezi idejí a realitou) je právě onen dogmatismus.⁶⁰

⁵⁹ Tamtéž, s. 182.

⁶⁰ Marxistická filosofie je ze své podstaty filosofie materialistická. Opakem k materialistické filosofii je filosofie idealistická, která se dále diferencuje na „subjektivně idealistickou“ a „objektivně idealistickou“. Přiznávání objektivní existence idejí je tedy vlastní filosofii objektivně idealistické. Nejvýznamnějším představitelem objektivního idealismu v dějinách filosofického myšlení zůstává Platon, jehož utopistická vize (např. o nároku na vlastnictví dějinné pravdy) v mnohém připomíná tezi leninismu. Zde vyvstává otázka, nakolik je tedy ideologie v marxismu-leninismu slučitelná s marxistickou vědeckou teorií.

S myšlenkou potřeby „osvobození vědy od ideologie“ přišel také Ivan Sviták. Společně s Kosíkem se znovu zamýšlejí nad filosofií G. W. F. Hegela a dávají ji do souvislosti s Marxem a marxismem-leninismem. Od těchto chvil se přestává československý marxismus navenek jevit jako monolit (kterým ostatně přes svou historickou strukturovanost nikdy nebyl) a začínají se v něm vydělovat dva hlavní směry. Schematicky bychom je mohli nazvat pojmem „dogmatici“ a „revizionisti“. Liblická konference o dějinách české filosofie z roku 1958 dokládá ono pnutí, které se mezi těmito dvěma skupinami utvořilo. Současně tato konference potvrdila předzvěst prvního vítězství reformního směru v marxistickém myšlení.

Následovaly polemiky, které s Kosíkem vedl **Jaromír Sedlák**. Prostor pro polemizování se vytvořil na stránkách Literárních novin, což potvrzuje domněnku, že právě toto periodikum se stalo významným zprostředkovatelem různých názorů. Kosíkova distinkce mezi vědou a ideologií byla Jaromírem Sedlákem označena za nepřesnou. Podle Sedláka posunul Kosík význam slova „ideologie“ od pojetí Marxova a Engelsova k pojetí Leninovu, čímž mělo dojít k jeho zkreslení. Zatímco Karel Marx a Bedřich Engels rozuměli pod označením „ideologie“ falešné vědomí, Lenin užíval tohoto pojmu již v jiném slova smyslu. Výraz „ideologie“ Lenin generalizuje, takže význam termínu se v Leninově rétorice rozšiřuje. Proto i pozdější komunisté hovoří např. o „vědecké ideologii marxismu-leninismu“. Z tohoto důvodu strana rovněž užívá pojmu ideologie v onom širším slova smyslu.⁶¹

Podle Jaromíra Sedláka je strana legitimována hovořit o „ideologické práci“ či o „boji ideologie marxismu-leninismu proti ideologii imperialistů“.⁶² *„Tím, že odráží zájmy dělnické třídy, je podle Sedláka marxismus ideologií, zároveň však je v tomto případě ideologie poprvé v dějinách lidstva současně vědeckou teorií, protože dělnická třída je povolána odstranit veškeré vykořisťování a třídy, a není ve svých názorech poutána obavou z pravdivého poznání skutečnosti.“*⁶³ Je třeba konstatovat, že rétorické

⁶¹ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 182.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, s. 306.

umění jednotlivých diskutujících, zejména pak volba vhodných a přesvědčivých pojmů sehrála v jejich argumentaci zásadní úlohu. Sedlák nešetřil kritikou ani na adresu Ivana Svitáka, kterému vytýkal nedostatek odpovědnosti vědeckého pracovníka při budování socialismu. Sedlák narážel na Svitákovu myšlenku „osvobození vědy od propagandy“, kterou pokládal za nesprávnou. Sviták podle Sedláka „odděluje teorii od praxe“, čímž se dopouští zlehčování zodpovědnosti vědce při „budování socialismu“. Sedlák zdůrazňoval nutnost dosáhnout kontinuity mezi vědeckou teorií na jedné straně a „inteligentní, přesvědčivou a pravdivou propagandou“ na straně druhé.⁶⁴

Pojmoslovné polemiky v Literárních novinách ilustrují Kosíkovu a Svitákovu snahu o analyzování příčin ideologizace marxisticko-leninského myšlení. S tím velmi úzce souvisí problematika dogmatismu v tehdejší filosofii. Jak Kosíkovi, tak rovněž i Svitákovi záleží především na „**poměru mezi teorií a skutečností**“. Přesto však je třeba upřesnit, že Kosíkův postoj k dané otázce nebyl zdaleka tak vyhraněný jako postoj Ivana Svitáka. Dalo by se říci, že Karel Kosík si v rámci těchto diskusí počínal přeci jen opatrněji. Kosíkův výklad byl více zaměřen na určitou vazbu mezi marxisticko-leninskou ideologií a socialistickou realitou. Ze strany Kosíka jde tedy o jednoznačný apel zabývat se ve filosofování nejen abstraktními idejemi, nýbrž skutečností. Skutečností v tom smyslu, jakou „skutečností“ socialismus je. Filosofické tázání se po ideologické podstatě marxismu nebylo podle něj zásadní, do popředí zájmu se mělo dostat studování „reálného problému“.⁶⁵ Jak ale Kosík onen reálný stav socialismu v Československu viděl?

Důležitým aspektem při analyzování socialistické společnosti bylo zaměření se na určitý „mýtus“ či „přelud“, který se v marxismu-leninismu vyskytuje. Kosík tak vlastně poukazuje na **koncepci tzv. falešného vědomí**, kterou vytvořili již Karel Marx a Bedřich Engels. Jelikož Kosík klade důraz na zkoumání reálného stavu společnosti, musí být i ve společnosti socialistické přiznána autentická existence negativních společenských jevů. Oficiální mluvčí režimu tyto „negativní jevy“ ze socialistické společnosti vyčleňovali, což znamená, že je považovali za jaksi cizorodé. Vše, co bylo

⁶⁴ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 183.

⁶⁵ Tamtéž.

neslučitelné s oficiální představou o modelu socialistické společnosti, tak vlastně bylo kladeno mimo tuto představu o dokonalém (ideálním) socialismu. Do socialistického modelu postupně neměly patřit negativní jevy, návodně pojmenovávané jako „kosmopolitismus“, „sociáldemokratismus“, „slánština“ či od roku 1956 také „kult osobnosti“.⁶⁶

Sebeklam, který se zmocnil společnosti, vyplýval podle Kosíka z chybného pochopení dialektiky v socialismu. Kosík tvrdil, že existence negativních jevů je ve společnosti přirozená, neboť společnost se neustále vyvíjí a proměňuje. Tato skutečnost je ze své podstaty součástí dialektického procesu, byť dialektika v socialistických podmínkách není totožná s dialektikou v systému kapitalistickém. Při zkoumání socialistické společnosti je třeba obecnou teorii skloubit s empirickým výzkumem.⁶⁷ Kosík svými příspěvky v Literárních novinách obrátil pozornost filosofie zpět k materialismu, neboť si uvědomoval, že při sociálním výzkumu je nezbytné přiznávat společnosti její materiálně-ekonomickou podstatu. Jednalo se tedy o posun od teorie směrem k praxi, od ideologizace k autentické realitě.

Základ filosofie socialismu spatřoval Kosík v **materiálně-ekonomickém rozměru marxismu**, což v praxi znamenalo oživení zájmu o bádání v oboru **politické ekonomie**.⁶⁸ Politická ekonomie socialismu umožňuje uplatnění marxistické dialektiky za předpokladu, že dojde k jakési „rehabilitaci“ materialismu. Svým důrazem na empirii v politické ekonomii Kosík přispěl ke kritickému přístupu v ekonomickém myšlení. Tento přístup prostřednictvím teoreticko-empirických výsledků pomohl i samotné ekonomické teorii „vymanit se“ z čistě politické linie let předchozích. Kosík se tak

⁶⁶ Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, s. 308.

⁶⁷ Sociologie byla v československém prostředí po roce 1948 vnímána jako „buržoazní pavěda“. Přesto se objevovaly snahy o empirický sociální výzkum, zejména na poli ekonomie. Souvztažností ekonomie a historického materialismu se postupně konstituovala tzv. marxistická sociologie. Další informace o osudech sociologie po roce 1948 podává blíže Miloslav PETRUSEK, *Co bylo, když sociologie nebyla. Osudy zakázané a zhanobené vědy 1948-1963*, in: *Věda v Československu v letech 1953-1963*, Praha 1999, s. 35-49.

⁶⁸ Podrobnější výklad o dějinách české ekonomické teorie sepsal Jiří Havel. Blíže Robert HOLMAN, *Dějiny ekonomického myšlení*, Praha 2001, s. 501-515.

svými články do určité míry osobně zasloužil o „emancipaci kritické vědy“ a o její „osvobození ze závislosti na dogmatickém způsobu myšlení“.

Paralelně s těmito událostmi dochází k ofenzivě Kosíkových odpůrců zaměřené vůči jeho osobě. Dělo se tak v podmínkách kampaně proti revizionistům, která zaznamenávala citelné zesílení. Karel Kosík byl nucen na vzniklou situaci reagovat. Aby nebyl obviňován z revizionismu, musel dát jasně najevo, že stojí za politikou strany a za její oficiální ideologií. Proto se Kosík přihlásil k odkazu XX. sjezdu KSSS. Současně potvrdil svou „příslušnost“ k leninismu. Kosík připustil souvislost mezi dogmatismem a revizionismem v tom smyslu, že obě dvě tendence mají jistého společného jmenovatele, kterým je „zkreslování marxismu“. Rozdíl mezi těmito dvěma způsoby zkreslení marxistické filosofie spočívá dle Kosíkova oficiálního prohlášení v metodickém postupu onoho zkreslení. Zatímco **dogmatismus** je charakterizován tím, že **„popírá bohatství skutečnosti ve jménu domnělé jednoty a neporušenosti teorie“**, revizionismus naproti tomu postupuje opačným směrem. **Revizionismus** tedy **„popírá jednotu a ucelenost teorie ve jménu bohatství skutečnosti“**.⁶⁹

Je tedy evidentní, že Kosík, ač podle mnohých konkrétně jmenovaný představitel revizionismu v českém marxisticko-leninském myšlení, sám osobně pokládal revizionismus za chybnou odnož, vyskytující se v marxistické filosofii ve druhé polovině padesátých let. Tento fakt potvrzuje hypotézu, že Kosík se svou osobou od označení „revizionista“ distancuje. Kosík v charakteristice obou nesprávných tendencí poukazoval na **„nepochopení vztahu mezi teorií a skutečností, mezi vědou a fakty“**. V tomto „neporozumění“ viděl Kosík „chybu“ obou směrů. Svým odvoláváním se na marxistickou teorii poznání se prakticky rozešel s oficiální ideovou politikou strany. Strana totiž uplatňovala svá kritéria, podle nichž vyhodnocovala „míru pokrokovosti a reakčnosti“. Stranické vedení mělo svou vlastní „prakticky-politickou“ představu o analyzování marxisticko-leninské ideologie. Proto bylo Kosíkovo nazírání na „vědecký marxismus“ pro stranu neakceptovatelné. V intencích strany a její politiky byl Kosíkův přístup v podstatě shledán „revizionistickým“. Svou „osobní nepřijatelnost“ nedokázal Kosík vykompenzovat ani naprostou identifikací se základními pilíři marxisticko-leninské „politické praxe“, tzn. identifikací s „diktaturou

⁶⁹ Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953-1960*, s. 308.

proletariátu“, s „vedoucí úlohou strany“ a s „proletářským internacionalismem“. Zde je adekvátní připomenout, že výše uvedené pilíře marxismu-leninismu tehdy byly pomyslnou alfou a omegou Kosíkovy politické filosofie.⁷⁰

1.2 Marxistické myšlení ve fázi mezi dogmatismem a reformismem

S přelomem padesátých a šedesátých let přichází do marxistické filosofie nové myšlenkové klima, v němž dochází k pronikání určitých doposud potlačovaných tendencí do oficiálního diskursu marxistické filosofické „jednoty“. Pozvolna se opouští unitární politická linie a vytváří se jakási množina marxistické filosofie mající v rámci tohoto systému své dílčí prvky. Uvnitř oné pomyslné množiny se od počátku šedesátých let vlivem působení evropských levicových teorií nesměle, leč významně prosazovala vnitřní názorová pluralita. Reformní směr v marxistickém myšlení získával v oblasti filosofického tázání své stabilní místo. Od počátku 60. let se tendence směřující k **dialogu s jinými vizemi o marxistickém nazírání na svět** zvyrazňují. Marxistická filosofie nabývá na dynamice a pružněji reaguje na aktuální otázky ve společnosti. Nastává epocha určité „akcelerace“ spojená s „vyhraňováním“ levicových postojů. Významnou roli při formování plurality filosofických postojů sehrály diskuse, které probíhaly v intelektuálních kruzích po celé západní Evropě. Nesmíme opomenout ani vývoj filosofických diskusí v USA.⁷¹

Velmi významně se o rozvoj levicového myšlení zasloužila **Frankfurtská škola**. Její tzv. **Kritická teorie** přinesla reflexi společenských vizí o pokroku v dějinách a poukázala na negativní rysy moderní společnosti. Upozorňovala na instrumentalizaci rozumu a na tendence směřující k totalitnímu systému, a to i ve zdánlivě demokratických zemích. Mezi nejvýznamnější představitele Frankfurtské školy patří **Theodor W. Adorno** a **Max Horkheimer**, kteří společně vytvořili fenomenální dílo *Dialektika osvícenství*. Mezi další významné reprezentanty Frankfurtské školy patří **Erich Fromm** nebo **Jürgen Habermas**. Mimo Kritickou teorii představovala důležitý inspirační zdroj pro české intelektuální prostředí též tzv. **Teorie nové levice**, jejíž zástupci, např. **Herbert Marcuse** v USA či **Henri Lefebvre** ve

⁷⁰ Michal KOPEČEK, „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ *K problematice tzv. revizionismu v české marxistické filozofii druhé poloviny 50. let*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus II, s. 185.

⁷¹ Jiří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 152-153.

Francii, přispěli svými myšlenkami k „rozvíření“ stojatých vod i v české filosofii. Jak Frankfurtská škola, tak Teorie nové levice zavádějí do filosofie převratný fenomén. Jde o tzv. „**hledání mladého Marxe**“.⁷² Co přesně v sobě tento fenomén zahrnuje?

Myšlenky mladého Marxe získávají počátkem šedesátých let čím dál větší badatelskou pozornost. Číst „raného Marxe“ znamenalo zaměřit pozornost především na **Ekonomicko-filosofické rukopisy** pocházející z roku 1844, tedy ještě z doby před sepsáním *Komunistického manifestu*. Důležitým dílem je také *Německá ideologie*, kterou Marx sepsal již s Bedřichem Engelsem.⁷³ V myšlenkách mladého Marxe se objevuje pojem **odcizení**, který se v následujících letech stává klíčovým termínem v tvorbě nejen filosofů, ale také mnohých literátů.⁷⁴

Během první poloviny šedesátých let zaznamenal marxismus jako takový v československých intelektuálních podmínkách citelnou změnu své pozice. Třebaže v předchozích letech byl jeho status naprosto nezpochybnitelný, kolem roku 1963 se situace proměnila do té míry, že se kdysi dogmatický marxismus najednou stával předmětem nejen diskusí, ale také kritiky. Filosof **Ivan Sviták** napsal do Literárních novin svou tezi, že „*marxismus je jen jednou z filosofických či sociologických škol a že své místo na slunci bude muset hájit v otevřené debatě*“.⁷⁵ Původně téměř kacířská myšlenka získala v průběhu několika let legitimní právo na svou existenci. Ve filosofii se konstituoval tzv. **reformní směr**, znalý tvorby mladého Marxe. Hlavním mluvčím reformních snah ve filosofii se stal právě **Karel Kosík**, pro něhož se rok 1963 stal rokem zlomovým. Tehdy vyšlo jeho životní dílo – *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*. Kosík zde ve své koncepci vychází z **teze Karla Marxe o**

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tvorba raného Marxe je přiblížena v díle Ericha Fromma *Obraz člověka u Marxe* (původní anglický originál *Marx's Concept of Man* je z roku 1961) s doslovem Michaela Hausera. Blíže Erich FROMM, *Obraz člověka u Marxe*, Brno 2004. *Ekonomicko-filosofické rukopisy* Karla Marxe byly v Československu oficiálně vydány až roku 1978.

⁷⁴ Blíže Wikipedie, otevřená encyklopedie, Karl Marx (online 28. 11. 2009), dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Karl_Marx.

⁷⁵ Jiří HOLÝ, *Česká literatura po roce 1945*, in: *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha 2008, s. 778-781.

smyslu dějin. Marxova myšlenka smyslu dějin klade v Kosíkově podání důraz na **proces utváření člověka a lidskosti.** Na základě tohoto postulátu dospívá Kosík k přehodnocení určitých aspektů dějin. Například v otázce, týkající se role „významnosti“ v dějinách, Kosík znovuobjevuje **pojem každodennosti.** Dalším objevem je myšlenka **osobní odpovědnosti,** která předznamenává náznak přechodu od ryze kolektivního myšlení k individualismu.⁷⁶ Reflexe skutečnosti dovedla Kosíka k **„odmítnutí skutečnosti bez člověka“.**⁷⁷ Poukazoval na „falešné vědomí“, které v mnohém symbolizovalo mechanismy fungování oficiální ideologické rétoriky. Díky Kosíkovi se mohla vytvořit tzv. **koncepte „otevřeného marxismu“.** Spolu s Kosíkem prosazoval tuto koncepci filosof **Robert Kalivoda.**⁷⁸ Kalivodův přístup byl postaven na díle Ericha Fromma, které se do značné míry inspirovalo freudismem. Dále byl Kalivoda ovlivněn avantgardou, její „radostnou revoltou“. Kalivoda v podstatě připomínal Závaše Kalandru, specifického a nekonformního marxistu, kterého komunistický režim nechal roku 1950 popravit.⁷⁹ Kosík i Kalivoda si dobře uvědomovali, jakou úlohu má při formování filosofických postojů vzájemná vazba mezi filosofií a uměním.

Sám Karel Kosík se o několik let později (roku 1968) ke vztahu mezi uměním a soudobým myšlením vyjádřil následovně: „...*kultura vysunula do popředí takové podstatné momenty lidské existence, jako je groteskní, tragické, smích, absurdita, smrt, svědomí, mravní odpovědnost (...). Oficiální ideologie je prostě nebrala na vědomí, takže oficiální „marxistický“ člověk nejenom neumíral, protože ideologie smrt nepřiznávala, ale vlastně ani neměl tělo. (...) Ba víc, tento oficiální člověk neměl a nepotřeboval svědomí. (...) Poukazem na jejich existenci se zároveň zcela zákonitě rušila ona jednostranná a nesmyslná představa o člověku.*“⁸⁰ „Otevřený marxismus“

⁷⁶ Vliv na proměny Kosíkovy filosofie mělo zajisté i Kosíkovo seznámení s filosofem Janem Patočkou roku 1959. Patočka Kosíka ideově posunul směrem k heideggerovskému existencialismu.

⁷⁷ Jiří HOLÝ, *Česká literatura po roce 1945*, s. 778-781.

⁷⁸ K němu např. Josef ZUMR, *Robert Kalivoda a tradice české avantgardy*, in: Historicko-filozofické dílo Roberta Kalivody, Olomouc 1999, s. 80-89.

⁷⁹ Srov. Jaroslav BOUČEK, *27. 6. 1950. Poprava Závaše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Praha 2006.

⁸⁰ Jiří HOLÝ, *Česká literatura po roce 1945*, s. 778-781.

dával prostor i těm filosofům, kteří v minulých letech nemohli oficiálně vystupovat. Přední poválečný filosof **Jan Patočka** v minulosti nemohl veřejně vystupovat a ani jeho díla nesměla být publikována. Ač přímo nepatřil mezi oběti politických procesů, byl nucen strávit mnoho let v ústraní. Z této doby stojí za zmínku Patočkovy soukromé bytové semináře, kde se scházeli potenciální myslitelé hrající klíčové role v období pozdějšího reformního procesu. Po nedobrovolné odmlce se Jan Patočka oficiálně vrací do popředí českých myslitelských kruhů. Triumfálně jeho návrat stvrzuje kniha studií nazvaná *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Ve filosofii se atmosféra proměňuje do té míry, že se právě s Patočkovým jménem do československého myšlení pozvolna navrácí **fenomenologie**. Současně nesmíme opomenout ani Patočkovy úvahy o umění.⁸¹

Schematismus, nastolený filosofickým diskursem padesátých let, byl pomalu jako určitý relikv minulé epochy opouštěn. Za zvláště důležitý lze ve filosofii pokládat tzv. **antropologizující proud**. Návrat k ranému Marxovi (*Ekonomicko-filosofické rukopisy* a *Grundrisse*) postavil na přední místo filosofického zájmu již zmiňované **téma člověka**, s tím související **téma odcizení** a v neposlední řadě **téma lidské emancipace**. Cenným momentem analýz antropologizujícího proudu se stala **kritická reflexe zmechanizovaného světa**. Zobrazením mechanismů odlidšťujících člověka se tento proud z filosofického hlediska vracel k samotným základům marxistického filosofického systému. Optika filosofického nazírání na předmět zkoumání se začíná vyznačovat jakousi **pluralitou**, která „klesá cestu“ celé řadě nových přístupů ke skutečnosti. Konkrétně lze uvést např. existenciální pojetí Hegela, inspiraci fenomenologií, inspiraci J. P. Sartrem, M. Merleau-Pontym a v neposlední řadě též M. Heideggerem. Oživení existenciálních otázek bylo doprovázeno četnými úvahami o ontologických otázkách ve filosofii. Do popředí byl kladen problém dualismu ducha a hmoty, problém subjekto-objektového vztahu, dále se stávala velmi aktuální role fenomenologie apod. Tyto zmíněné filosofické problémy abstraktního charakteru byly vždy „aktualizovány“.

Aktualizace spočívala v hledání vztahu mezi teorií a „živou skutečností“. Prakticky to znamenalo zdůrazňování **problému autenticity člověka**. Filosofická reflexe „žité skutečnosti“ tak podnítila snahy o podrobnější analýzu „**praktické lidské**

⁸¹ Tamtéž.

existence“.⁸² A právě filosofická konfrontace marxistické teorie s praxí přinesla následnou celospolečenskou odezvu, neboť důsledky reformních myšlenek pomohly akcelarovat vnitřní dynamiku ve všech sférách socialistické společnosti. Proces, při němž došlo k „otevření“ marxismu směrem k ostatním myšlenkovým systémům, je vždy třeba do jisté míry chápat jako určitý ohlas proměn myšlenkového klimatu v celoevropských souvislostech. V praxi to znamenalo **ochotu přihlásit se k dialogu napříč spektrem marxistických i nemarxistických vizí**. Reflexe vnímání člověka a světa šla často i za samotné hranice marxismu-leninismu, čímž došlo k rozbití dosavadního monopolu „jediné správné filosofie“. Situace vyžadovala zásadní změnu postoje k marxismu jako takovému.

„Eurokomunisté skutečně odmítali sovětskou formu marxismu-leninismu jako jednotného, závazného světového názoru. Odmítali samotný název marxismus-leninismus a často hovořili o tzv. vědeckém socialismu. Jedná se o pojem, který používali také původně Marx a Engels. Rozšířili marxismus o dlouhou řadu marxistických a socialistických myslitelů, ve východním bloku zavržených a kladli důraz na svobodnou diskusi. Tím byly dány také předpoklady k úplně novému vztahu ke křesťanství. Odmítali pojem „ideologický boj“. Upouštěli od závazného ateismu, který považovali za historicky podmíněný jev minulosti. Byli pro rovnoprávný dialog s různými světovými názory s cílem se od sebe vzájemně poučit.“⁸³

K výrazným osobnostem zmiňovaného **antropologizujícího proudu** zcela nepochybně patří **Karel Kosík**, a to především svou knihou *Dialektika konkrétního* (1963). Kosíkovo „životní dílo“ zaznamenalo mimořádný ohlas, a proto se dočkalo mnoha překladů do cizích jazyků. V *Dialektice konkrétního* Kosík slučuje dva přístupy ke skutečnosti. Prvním přístupem je inspirace myšlením Karla Marxe. Druhým přístupem, který zde Kosík využívá, je přístup vycházející z existenciálně hermeneutické teorie Martina Heideggera. Kombinací obou přístupů se Kosíkovi podařilo překonat dogmatické pojetí marxismu a ekonomického determinismu. Kosíkova teorie vychází z předpokladu, že **společensko-dějinná skutečnost existuje**

⁸² Jíří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 158-159.

⁸³ Britské listy, autor článku Marcel ZACHOVÁL, *Zamyšlení nad Marxem a marxismem na počátku 21. století*, in: Britské listy, 26. 5. 2003, (online 27. 4. 2009), dostupné na: <http://www.blisty.cz/2003/5/26/art14083.html>.

jako složitě strukturovaná konkrétní totalita.⁸⁴ Co ale Kosík přesně rozumí pod označením „konkrétní totalita“?

V Kosíkově pojetí znamená pojem konkrétní totality označení pro **základní kategorii dialektického poznání skutečnosti**. Předpokladem tzv. konkrétní totality je **destrukce pseudokonkrétna**. „Pseudokonkrétnem“ Kosík rozumí pojmenování „**sféry fetišizované praxe**“, tedy **obstarávání a manipulaci**. Kosík upozorňuje na fakt, že významná kategorie, která představuje předmětné konání člověka, je důležitá **kategorie práce**. Dle Kosíka je právě práce nositelkou společensko-historické skutečnosti. **Práce tedy konstituuje ono „dění“, které utváří lidskou specifiku**. Toto dění prostupuje celým bytím člověka. V něm se člověk stává sám sebou, specifickým jedincem. Dalším tématem této zlomové publikace Kosíkovy filosofické dráhy je např. **téma interpretace textu**, spojené s úvahami o situační konkretizaci, životnosti a časovosti uměleckých děl. Myšlenka, že každé umělecké dílo je v dějinách časově konkrétní, v mnohém inspirovala oblast estetiky. Kosíkovy **úvahy o umění** se staly podnětným zdrojem pro vytvoření moderní estetiky recepce, jejímž hlavním představitelem byl Hans Robert Jauss.⁸⁵

1.3 Směřování k filosofii existence

Filosofická reflexe **tématu člověka v dějinách** asi nejlépe dokládá onen přesah tehdejšího myšlení, výrazně prostupujícího za hranici marxismu směrem k dalším filosofickým systémům. Konkrétně je možné jmenovat např. studii **Milana Průchy** s názvem *Kult člověka*. Zde je patrný posun k existenciálním otázkám lidské podstaty. Dále nesmíme opomenout analýzy **Ivana Dubského**, které se přibližují filosofii **Jana Patočky**. Je tedy evidentní, že marxismus se nebývale obohacuje o existenciální a fenomenologické tendence. Výrazné místo v oblasti fenomenologie zaujímá **Antonín Mokrejš** s monografiemi *Umění, skutečnost, poznání* z roku 1966 a *Fenomenologie a problém intersubjektivit* z roku 1969. Inspiračními zdroji ze světové filosofie existence jsou opět Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty a Jean-Paul Sartre. Předmětem polemik se stává antropologický přístup k filosofické skutečnosti, který je podrobněji analyzován **Karlem Michňákem** ve spisu *Ke kritice antropologismu ve filosofii a*

⁸⁴ Jiří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 159.

⁸⁵ Tamtéž.

teologii (1969). Antropologismus analyzoval rovněž **Jan Šindelář** ve své práci s názvem *Co řeší filosofická antropologie* (1966).⁸⁶

Antropologizující proud, analyzovaný kladně i kriticky, postavil filosofický problém člověka v dějinách mezi aktuální předmět intelektuálního zájmu. Odtud nebylo daleko k novému pojetí marxismu jako „**otevřené filosofie v otevřených dějinách**“. Nové pojetí vychází ze sloučení strukturalistického přístupu a fenomenologie ve vazbě na marxistickou filosofii. Jde o návrat k mladému Marxovi a jeho reflexi člověka, kde si Marx uvědomuje určité odcizení, vznikající mezi člověkem coby subjektem a přírodou jako objektem v nejabstraktnějším slova smyslu. Tím, jak si člověk osvojuje přírodu (svět), dochází u něj k pocitu odcizení. Fenomenologicko-strukturalistické pojetí marxismu se zabývá teoretickým a praktickým procesem osvojování světa člověkem. Motiv uvědomování si tohoto odcizení cestou strukturálních reforem tak posouvá člověka výše v jeho lidské emancipaci.⁸⁷

Antropologické úvahy, které vycházely z myšlenek mladého Marxe, z existenciální filosofie a také částečně i z některých filosofických postřehů Masarykových, byly shrnuty ve sborníku *Marx a dnešek*. Shodou okolností spatřil sborník světlo světa právě v přelomovém roce českých novodobých dějin, roku 1968. Marxova filosofická koncepce našla praktickou odezvu na metodologickém poli historiografie a filosofie dějin. Jmenujme práce **Jaroslava Kudrny**, v nichž autor vychází mimo Marxe také z filosofického pojetí dějin Maxe Webera, Georga Wilhelma Friedricha Hegela či Wilhelma Diltheye. Filosofie dějin se tedy vyznačuje teoretickou a metodologickou pluralitou. Mezi další analyticky filosofie dějin bychom mohli zařadit též **Jaroslava Stříteckého** nebo **Bedřicha Loewensteina**.⁸⁸ Je třeba si uvědomit, že rozšiřující se spektrum filosofických východisek otevřelo pomyslná dvířka i k dosud oficiálně neakceptovatelným vizím náboženským.

⁸⁶ Tamtéž, s. 160.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž, s. 160-161.

1.4 Cesta k dialogu mezi marxismem a náboženstvím

V šedesátých letech došlo v rámci marxistického myšlení k četným pokusům o navázání **dialogu mezi marxismem a náboženstvím**. Marxismus byl tehdy pocíťován jako filosofie, která svým ryším ateismem limitovala sebe samu v očích širší veřejnosti. Tento „handicap“ se někteří intelektuálové pokusili napravit jakýmsi voláním po interakci marxismu se směry, které stále markantněji pronikaly do oblastí etické problematiky. Byly to právě teologické koncepty, které v etice jako nově se ustavující filosofické disciplíně získaly doposud nebývalou autoritu. Marxistická filosofie si již nemohla (a vlastně ani nechtěla) nadále dovolovat náboženství ignorovat či s ním dokonce soupeřit. Marxismus v Československu již zkrátka nedokázal setrvávat v ostře protináboženské póze padesátých let, neboť vztah českého marxistického myšlení k náboženským projevům veřejného života působil vždy poněkud schizoidně a nepřesvědčivě.⁸⁹ Teologické aspekty mravního jednání v oblasti filosofické etiky získávaly stále silnější autonomii. Při reflektování mravní problematiky v životě společnosti byl sice kladen důraz na „polidšťující úlohu socialismu“, vedle toho se však zkoumají i „demoralizující účinky stalinismu“. Mravní rozměr lidské existence se opatrně vymaňuje z područí ideologických, abstraktních a jednoznačných představ o „socialistické morálce“. Pozornost nově se konstituující etiky se přesouvá od teoretických přímočarých definic směrem k reflexi „skutečného stavu“. Reálné mravní konflikty začaly být pozorně analyzovány a přistoupilo se k hledání jejich příčin. Svědectvím o hledání vztahu marxismu k ostatním „duchovním aspektům“ etiky je sborník *Diskutujeme o morálce dneška* (1965, redig. L. Šilhánová). Zde se zásadním způsobem otevíral prostor pro vzájemnou koexistenci marxismu a křesťanství.⁹⁰

Za zlomový periodizační mezník je v kontextu marxistické filosofie považován rok 1963. Tehdy zazněl jasný signál k jakési „resuscitaci“ náboženského myšlení. V tomto roce vystoupili mladí evangeličtí intelektuálové, kteří již předtím utvořili skupinu s názvem *Nová orientace*. Přední osobností tohoto sdružení evangelíků byl filosof **Ladislav Hejdánek**. Členové *Nové orientace* vedli ekumenický seminář

⁸⁹ Komunistickému režimu se v podstatě nikdy nepodařilo změnit např. postoj veřejnosti k ryze církevním svátkům v průběhu kalendářního roku. V ostatních případech se režim snažil alespoň překrýt náboženské aspekty dějinných událostí motivy sociálními.

⁹⁰ Jiří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 161.

v prostorách Husovy bohoslovecké fakulty. Na tomto semináři se scházeli nejen duchovní, ale také laikové. Významnou pozici zde měl profesor **J. L. Hromádka**, který vyjadřoval jejich konání otevřenou podporu. Mezi známé účastníky ekumenického semináře patřili katolíci **Jiří Němec** a **Jan Sokol**. Je na místě připomenout fakt, že Jiří Němec patřil do skupiny autorů shromážděných kolem časopisu *Tvář*. Dále pak stojí za povšimnutí skutečnost, že tchánem Jana Sokola byl právě Jan Patočka, který měl na utváření Sokolových filosofických postojů podstatný vliv.⁹¹

Místem, kde se odehrávaly četné diskuse mezi stoupenci křesťanství a marxismu, byl nepochybně seminář konaný na pražské filosofické fakultě, který vedl docent **Milan Machovec**. Aktuálním podnětem k oživení křesťanství se staly Machovcovy eseje, které se sice navenek jeví jako „teologicky neortodoxní“, přesto však zdůrazňovaly „živý rozměr křesťanství“ a staly se inspirací pro následné dialogy. Tématem esejů Milana Machovce byla např. osobnost sv. Augustina, filosofie novotomismu atd. Ohlas diskusí z pražské filosofické fakulty byl vzpomenut v nejznámějším díle Milana Machovce, nazvaném *Ježíš pro ateisty*. Kniha vyšla roku 1972 v samizdatu a oficiálně se na pulty knihkupectví dostala až po pádu komunistického režimu v roce 1990. Její název byl tehdy mírně pozměněn, zněl tedy *Ježíš pro moderního člověka*. Kniha zaznamenala už při prvním, neoficiálním vydání mimořádné čtenářské přijetí a postupně se dočkala překladů do většiny západních jazyků.⁹²

Tání v kulturní i politické sféře přineslo propuštění mnohých vězněných katolických duchovních. Na Slovensku se jednalo i o řeckokatolické duchovní. Onoho přelomového roku 1963 byla ukončena internace arcibiskupa **Josefa Berana**, která trvala dlouhých patnáct let. V roce 1965 byl otec Josef Beran jmenován kardinálem. Vzápětí se vypravil do Říma. V Římě se kardinál Beran zúčastnil II. vatikánského koncilu, na němž přednesl svůj slavný projev nazvaný *O svobodě svědomí*. Ve svém projevu se Beran zamýšlel nad totalitarismem, jeho příčinami a důsledky. Nešetřil zde kritikou, některé výtky byly adresovány i směrem k samotné katolické církvi. Beranův projev znamenal učinění odvážné výzvy k vzájemnému tolerování v mnoha oblastech.

⁹¹ Jiří HOLÝ, *Česká literatura po roce 1945*, s. 778-781.

⁹² Tamtéž.

Jednalo se tak o sféru nejen náboženskou, ale také politickou a kulturní. Právě propojenost apelu na svědomí s politikou a kulturou připomíná pozdější duchovní rozměr základní idey Charty 77.⁹³

Dialog mezi marxismem a křesťanstvím, vedený v šedesátých letech, již nebyl dialogem konfliktním, nýbrž spíše dialogem povahy komplementární. Nešlo jen o snahu prolomit bariéry (duchovní, mocenské, politické). Onen dialog měl i svůj znatelný rozměr filosofický, neboť mnozí marxisté ve své relativně upřímné snaze o „novou interpretaci křesťanských hodnot“ koketovali i s myšlenkou jakési „reformace marxismu“. Záměr přetvořit marxismus se nejmarkantněji objevuje v analýzách filosofů **Vítězslava Gardavského** a již zmiňovaného **Milana Machovce**. Jejich teorie, postavená na tezi, že „Bůh není zcela mrtev“, vzbudila výrazné reakce nejen u nás, ale i v zahraničí. „*Oba filosofové proto pozdější konsolidační režim vypudil do disentu (M. Machovec) a do maringotky (V. Gardavský).*“⁹⁴

1.5 „Otevřený marxismus“ v konfrontaci s událostmi po roce 1968

V této podkapitole půjde o zmapování proměn marxistického myšlení v období po roce 1968. Reformní proud v marxismu, který zahrnoval značnou část marxistických filosofů, se stal dobovým symbolem Pražského jara 1968. Tito filosofové otevřeně a jednoznačně podporovali radikální rekonstrukci režimu, který měl být postaven na demokratických základech a který se měl vyznačovat pluralitou postojů a názorů. Následné politické události nastavily zcela odlišný kurs, který se vyznačoval násilným popřením dosavadních intencí. Po skončení Pražského jara nastala zbrusu nová epocha, která byla délkou svého trvání srovnatelná s délkou první republiky a s obdobím od roku 1948 do roku 1968. Nová epocha získala nechvalně známé označení „normalizace“ a historie ji datuje od srpna 1968 až do listopadu 1989.⁹⁵

Léta sedmdesátá a osmdesátá se vyznačovala nekompromisním potlačením započatých diferenciačních tendencí. Následoval citelný zásah do oblasti filosofického,

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Jíří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 161.

⁹⁵ Periodizační mezníky dějinných epoch nebývají v historické vědě vždy jednotně definovatelné. Někteří historikové spatřují počátek normalizace již v srpnových událostech roku 1968, jiní hovoří o nástupu normalizace po 17. dubnu 1969 či dokonce až po roce 1970.

politického i kulturního života. Oficiální kurs ve filosofii byl nastaven směrem k **prudkému návratu k dogmatickým tezím**. Ideové vyprázdňení spojené s nepřesvědčivou apologetikou vlády jedné strany mělo výrazný podíl na ztrátě prestiže marxismu a redukovalo jej na pouhý „účelový nástroj kariéry“. Marxismus se z filosofické vize proměňoval v „mocenskou technologii“, která necitlivým způsobem potírala vše, co bylo mimo ortodoxně-dogmatický rámec. Postupný vnitřní rozklad přirozené autority marxistické filosofie vedl k tomu, že se mnozí intelektuálové již nedokázali se soudobou podobou marxismu ztotožnit. Jakékoli dlouhodobé snahy o zvědečtění nebo humanizaci marxismu byly podkopány. Mezi marxistickými filosofy se vytvořila názorová propast, která u některých osobností vedla až k opuštění marxistické světonázorové orientace. Někteří přešli k jiným filosofiím, další byli odstaveni z oficiálních struktur a stali se disidenty, jiní se více či méně nedobrovolně rozhodli pro emigraci. Osudy filosofických myslitelů lze tedy zaznamenat v rámci tří tendencí.

První tendence by mohla být charakterizována jako tendence emigrační. Početná skupina marxistických filosofů řešila nastalou situaci **odchodem do exilu**. Je třeba podotknout, že praktické životní zkušenosti českých marxistů (**V. Blažek, J. Hermach, K. Chvatík, B. Loewenstein, K. Mácha, M. Průcha, L. Sochor, I. Sviták, O. Weinberger**) byly často ostře konfrontovány s poněkud naivními představami některých západních levicových intelektuálů o tom, jak vypadá „socialismus v praxi“.

Druhou tendenci proměn českého filosofického myšlení bychom mohli pojmenovat jako **rozchod s oficiálním filosofickým působením**. Jednalo se v podstatě o odchod do „vnitřní emigrace“. Velká část českých filosofů byla (zejména pro nesouhlas se sovětskou okupací) odstavena z vědeckého života a institucí (**P. Bendlová, J. Cvekl, M. Dokulil, I. Dubský, E. Kadlecová, R. Kalivoda, K. Kosík, J. Macků, M. Machovec, K. Michňák, I. Michňáková, L. Nový, J. Sedlák, H. Steiner, L. Tošenovský, J. Zumr** a mnoho dalších).⁹⁶ Někteří z nich (např. Karel Kosík) se i přes svůj radikálně odmítavý postoj k husákovskému režimu nadále považovali za „filosofy věrné marxismu“. Tato skutečnost vyplývá z odlišných představ o tom, co je „skutečný“ marxismus a jakým způsobem má být realizován.

⁹⁶ Jiří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 161-163. Zde je též nutné poznamenat, že někteří filosofové byli aktivními disidenty a působili v tzv. bytových seminářích. Např. M. Machovec, I. Dubský a J. Zumr zde vystupovali již ne jako filosofové marxismu, nýbrž v pozici historiků filosofického myšlení.

Poměrně zvláštní místo zaujímá **Zbyněk Fišer (Egon Bondy)**, který neustává ve své působnosti. Ač byl disidentem, nepřestával se dále angažovat ani v oblasti sociální, ani v oblasti literární. Představoval jasně protirežimního, undergroundového intelektuála, přesahujícího z pole filosofie také do dalších kulturních sfér. Připomeňme jeho texty náležející též do oblasti sociální kritiky a literatury. Již v minulosti byl známý svými teoriemi o nové ontologii. Třebaže v této době patří mezi výrazné odpůrce normalizačního režimu, ve svých esejích se nechává do značné míry inspirovat právě marxistickým myšlením.⁹⁷

Třetí tendenci můžeme nazvat **akceptováním současného stavu**. V tomto případě se vytváří obtížně definovatelná linie. Jedná se o filosofické pracovníky, kteří představují **značně nesourodou skupinu**. Nesourodost této skupiny spočívá v tom, že na její představitele není možné nahlížet jednotnou optikou. Vnitřně diferencovat zástupce této linie lze však jen velmi složitě. Jisté odlišnosti je možné zaznamenat snad jen podle toho kritéria, **zda akceptace normalizačního režimu byla v jejich případě aktivní** (nelze však již rozlišit, zda tomu tak bylo z pragmatických pohnutek či z přesvědčení) **nebo pasivní**, což prakticky znamená odklon od aktuálně konfliktních témat k tématům dobově nezaujatým.

Dominantní pozici si z těch filosofů, kterým se podařilo udržet se na pracovištích Akademie věd a vysokých škol, zabezpečili zcela nepochybně ti, kteří dohlíželi na „čistotu“ marxismu (**L. Hrzal, J. Netopilík, I. Hruža, R. Richta, J. Mužík, J. Filipec** a další). Tito filosofové představovali pro režim záruku, že filosofické instituce budou nadále fungovat „spolehlivě“.⁹⁸

Mnozí filosofové, kteří se tematicky stáhli do ústraní, zaměřovali (ve snaze vyhnout se aktuálním politicko-ideologickým sporům) svou pozornost k teoretickým, většinou neaktuálním problémům. Jejich předmětem zkoumání se tak obvykle stávaly speciální otázky z dějin filosofie, teoretické otázky gnoseologické, teorie etiky, historiografie a společenských věd. Představitelé této skupiny (např. **V. Herold, M. Mráz, M. Sobotka, M. Znoj, L. Major, J. Pešková, J. Hroch**) vzhledem ke své opatrnosti v aktuálně politicko-ideologických otázkách ztrácejí mezi filosofy výraznější

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Tamtéž, s. 163.

šance na jakékoli vůdčí postavení. Přesto mají hlavní zásluhu na tom, že i přes soustavné snahy konsolidačního režimu o účelové regulování kontinuity české filosofie **právě tito „filosofové v ústraní“ pomáhají jistou kontinuitu českého filosofického myšlení zachovat v důstojné podobě.**⁹⁹

S pádem komunistického režimu došlo po roce 1989 k plnému otevření svobodného prostoru i v oblasti filosofického života, spjatého s legitimizací plurality jako takové.¹⁰⁰ Vlivem porevolučního zemětřesení hodnot byla výchozí pozice marxistické filosofie po listopadu 1989 nicméně velmi znevýhodněna. Marxismus byl relativně schematicky pokládán za exemplární atribut „starého systému“.¹⁰¹ Tím do značné míry došlo k jeho historické diskvalifikaci, která tento myšlenkový směr jednoduše nemohla nepoznamenat.¹⁰² Prestiž marxismu byla v postkomunistických zemích výrazně otřesena. Tento „otřes“ klade před filosofy v otázce interpretace myšlenek nejen Karla Marxe nové úkoly a nové výzvy. Filosofii postmoderní civilizace čeká dlouhodobý proces přehodnocování hodnot vzešlých z osvědčení. Lze směle předpokládat, že v rámci tohoto soustavného procesu nebude marxistické myšlení evidentně hrát jen roli pouhého „zkostratělého reliktu“.

Závěrem první kapitoly bych se rád ohlédl za významem reformního myšlení v marxistické filosofii šedesátých let. „Otevřený marxismus“ představoval nový postoj k pojetí marxismu. Byl založen zejména na vzájemném dialogu mezi marxistickými a nemarxistickými vizemi světa a člověka. Proměny, které se udály zvláště v letech 1963-1965, značně posílily pozice reformistů. K reformním marxistům významně patřil **Karel Kosík**, filosof, o němž pojednává tato práce.

⁹⁹ Tamtéž, s. 164.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Reflexi české historické paměti, formující se po pádu komunismu, analyzuje blíže Françoise MAYER, *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, Praha 2009.

¹⁰² Zvláštní výjimkou mezi filosofy je již v úvodu této kapitoly zmiňovaný Miloslav Ransdorf, zřejmě nejpopulárnější český marxistický filosof devadesátých let. M. Ransdorf se snaží na příkladu určitých dějinných epoch a osobností doložit kontinuitu levicového světonázoru v českém prostředí. Dle Ransdorfa se jedná o tradici směřující až k marxistické filosofii. Blíže Jiří GABRIEL, *Česká filosofie*, s. 164-165.

Určitou modifikací „otevřeného marxismu“ se v naší historii stala koncepce tzv. **socialismu s lidskou tváří**. Konkrétním projevem „socialismu s lidskou tváří“ v celospolečenském rozměru bylo v Československu nedlouhé období, pro které se vžilo označení **Pražské jaro 1968**.

Sám **Karel Kosík** se s odstupem času k událostem po roce 1968 vyjádřil následovně: *„Po sovětské intervenci v Československu nastoupili na místa posuzovatelů, respektujících pravidla slušnosti, zlovolní a zlolajní odsuzovatelé, kteří znovu zaměřili pozornost na mé publikace a zatratili je jako „kontrarevoluční pamflet“. Zejména je popouzelo prorocké vyjádření v šesté kapitole, že „revoluční možnosti“ v zemích střední a východní Evropy „zdaleka nejsou vyčerpány“.“*

*„...v české společnosti 60. let našeho století existoval slabý a málo účinný, přesto však výrazný proud, který usiloval o reformy, ale nedělal si naprosto žádné iluze o ideologii tak zvané vědecké technické revoluce, a zejména odmítal politický monopol vládnoucí strany jako zdroj celkové demoralizace, a v srpnu 1968 hlasitě a veřejně projevil nesouhlas s vojenským přepadením Československa a nikdy se s okupací nesmířil.“*¹⁰³

¹⁰³ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, Předmluva k americkému vydání statí Karla Kosíka uvedených původně již na jaře 1968 v Literárních novinách; Předmluva k jejich americkému vydání psána v Praze, materiál z října 1990.

II. Osobnost Karla Kosíka

2.1 Prolog mapující životní rámec „zakázaného filosofa“¹⁰⁴

*"Bylo mi třináct let, šel jsem v průvodu s otcem a držel se ho za ruku a nechtěl jsem, aby ten průvod skončil. Nepřál jsem si, aby skončil, protože jsem v té demonstraci, v první demonstraci po okupaci Československa, vycítil, co je touha po svobodě, co je lidská odvaha, a bylo mi v ní dobře."*¹⁰⁵ (Karel Kosík)

Příběh jednoho z našich nejvýznamnějších intelektuálů dvacátého století jako by byl určitým svědectvím. Jedná se o svědectví doložené v kapitolách tak, jak je psal sám život. A život to nakonec vymyslel tak, že ten příběh se stal jakýmsi dokladem Kosíkova životního kréda, že „filosof musí žít v permanentní opozici“.

Filosof, historik a sociolog **Karel Kosík** se narodil v Praze 26. června roku 1926. Zemřel dne 21. února 2003. Tato dvě základní data rámují časový prostor, který na tomto světě patřil jednomu z nejpřednějších českých filosofů druhé poloviny dvacátého století, Karlu Kosíkovi. Za svůj život získal pomyslný post celosvětově uznávaného intelektuála. Jeho nejvýznamnější kniha *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa* (1963) byla přeložena do mnoha světových jazyků.

Přes tuto skutečnost se však jeho slavná kniha svého polistopadového vydání po roce 1989 již nedočkala. Logicky se nabízí otázka, proč tomu tak bylo. Když se pan profesor Kosík v devadesátém roce vrátil na Karlovu univerzitu, zřejmě netušil, že o dva roky později mu bude z vyšších míst univerzity sděleno, že vzhledem k jeho penzijnímu věku pro něj nejsou peníze. Jméno Karla Kosíka nebylo jediné, které se na seznamu „přesluhujících pracovníků“ objevilo. Vedle profesora Kosíka zde figurují též profesor **Milan Machovec** a profesor **Ladislav Hejdlánek**. Nutno podotknout, že všichni tři pánové byli v minulých dvaceti letech pronásledováni normalizačním režimem. **V oněch letních dnech roku 1992 pan profesor Kosík k celé záležitosti napsal:** „Dnes, píše se rok 1992, používá vedení Filosofické fakulty UK proti mně

¹⁰⁴ „Zakázaným filosofem“ se Karel Kosík stal v období normalizace, když byl oficiální ideologií vnímán jako revizionista (revizionistou však již byl označen též ke konci 50. let dvacátého století). Avšak i v současné době je jméno Karla Kosíka (vlivem spojitostí s marxismem) v obecnější rovině akceptováno přinejmenším rozpačitě.

¹⁰⁵ Jan KAŠPAR, *Čest demokratů je v poctivosti (rozhovor s Karlem Kosíkem)*, Právo, 23. 12. 1999.

*stejných metod, které minulý režim vyzkoušel již na Janu Patočkovi: nutí mne k odchodu do důchodu a svůj postup zdůvodňuje tvrzením, že „fakulta nemá peníze“.*¹⁰⁶

V rámci stejného listu sděluje Karel Kosík o několik málo řádek výše svou momentální pohnutku a současně vlastní historií stvrzenou zkušenost: „ ... rád bych Vás seznámil s jedním příběhem těchto dnů, na němž se potvrzuje, že se dějiny opakují nejen jako komédie, ale také jako trapná a ubohá fraška.“¹⁰⁷ Pod tímto Kosíkovým citátem bych si dovilil začít vyprávět příběh samotného jeho autora. Půjde o přiblížení osudů člověka, kterého o podstatnou část neopakovatelné životní pouti proti jeho vůli „okrádaly“ tanky a politika. Navzdory této skutečnosti a snad právě i kvůli ní mě téma jeho osudu začalo pobízet k bližšímu zkoumání. Proto předkládám onen příběh „zakázaného“ filosofa Karla Kosíka.

2.2 První kapitola životní dráhy Karla Kosíka

Počátek životní cesty Karla Kosíka se datuje ke dni 26. června roku 1926. Tehdy poprvé spatřil v Praze světlo světa chlapec, jehož dráha se zprvu mohla ubírat zcela jiným směrem. Dostal jméno Karel. Dětství tohoto chlapce bylo spjaté s úplně jinou vášní než s tou, kterou už po většinu svého života nedokázal a ani nechtěl opustit. Velikým idolem kluka, který po rozvodu rodičů žil prakticky jen s maminkou, byli fotbaloví hráči pražské Sparty. Sen o tom, jak se sám stane po vzoru Bicana či Puče fotbalistou pravého křídla AC Sparty, se však již nikdy nestal realitou. Ve třinácti letech (psal se rok 1939) vzal Karla jeho otec do průvodu na první demonstraci po okupaci Československa. V onom průvodu nastal v duši tohoto třináctiletého chlapce životní zlom. **Tehdy prý poznal, že jeho životním posláním je uskutečňování lidské touhy po svobodě, že „ted’ je důležité číst básníky, a ne hrát fotbal.“**¹⁰⁸

¹⁰⁶ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, z konceptu dopisu Karla Kosíka adresovaného rektorovi UK, Praha 25. července 1992.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Jan KAŠPAR, *Čest demokratů je v poctivosti (rozhovor s Karlem Kosíkem)*, Právo, 23. 12. 1999.

Odklon od fotbalového snu Kosík po mnoha desetiletích zpětně glosoval s humorem sobě vlastním: „Škoda, že se můj sen nesplnil. Vlast přišla o vynikajícího fotbalistu.“¹⁰⁹

Sám Karel Kosík se o svém dětství otevřeně rozpovídal až v roce 1999 při jedinečném a neopakovatelném rozhovoru s Janem Kašparem, který dostal název **Čest demokratů je v poctivosti**. „Nebyli jsme s maminkou proletářská rodina, která žila v bídě. Byli jsme rodina, která byla odkázaná na práci matky - švadleny, jež byla odkázaná na zákaznice. Pamatuji se, že v době krize byly chvíle, kdy matka neměla práci...“

Vylíčit atmosféru Raisovy školy ve Slezské ulici mohu, řekněme, přes vzpomínku na jarní den, kdy paní učitelka Miličová otevřela okno do Čechových sadů a my jsme zpívali *Přijde jaro, přijde*. Paní učitelka měla naprostou autoritu a já ji zbožňoval. Z odstupu let si uvědomuji, v čem byla noblesa, patrně ne jenom její: malý človíček, žáček, nepostřehl a nevěděl, že i ona má lidské problémy, viděl v ní zcela spolehlivého člověka, ke kterému mohl mít naprostou důvěru. Človíček věděl, že má pro něho čas, nemusel se bát, že jí ho bere. Ten pocit jistoty se týkal i maminky. Věděl jsem, že i ona má na mě čas vždycky. Ne, že si ho udělá. Udělat si čas a mít čas je něco jiného. Udělat si čas je cosi, čím se vám dává na vědomí, že je vám udílena milost. Učitelka a matka si pro mě nedělaly čas, ony ho vždycky měly. Tato atmosféra, tato jistota, že dospělí mají vždycky čas, je pro výchovu dítěte rozhodující...“¹¹⁰

Nedílným atributem Kosíkova dětství byl nepochybně **Sokol**, kterému přední filosof druhé poloviny dvacátého století věnuje následující vzpomínku: „Nejdůležitější na něm bylo, že umožňoval dětem z nejrůznějších sociálních vrstev chodit do cvičení, že ve svém provozu stíral rozdíl mezi chudými a bohatými, že si tam byli všichni rovni. Nemajetné děti měly velké slevy, aby se i ony mohly zúčastnit letních táborů. Jezdil jsem do Plané nad Lužnicí a mým vedoucím, mým starším „bratrem“, byl mladý inženýr, který pracoval ve stejné ulici, kde jsme s maminkou bydleli, ve Slezské, jenom o trochu

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Jan KAŠPAR, *Čest demokratů je v poctivosti*, in: Rozjímání vpřed i vzad. Karlu Kosíkovi k pětasedmdesátinám, (edd.) Irena Šnebergová, Václav Tomek, Josef Zumr, Praha 2001, s. 11.

níž, v tom červeném domě u náměstí Míru, kde byl, a myslím stále je, Zemědělský ústav... Jmenoval se Jiří Hanzelka.“¹¹¹

Onen zdánlivě idylický dětský svět byl však postupně konfrontován se světem, do něhož zcela zákonitě musela zasahovat politika. „Politika jistě do výuky ve škole zasahovala, ale způsobem nesmírně delikátním. Věděli jsme, že jsme republikáni, a byli jsme hrdí na naši minulost, na Husa, na Havlíčka, na Masaryka. První setkání s politikou jsem prožil 28. října 1939, kdy jsem byl fascinován demonstrací lidí, kteří provolávali hesla *Ať žije svoboda!*, *Pryč s Němci!*, zpívali hymnu, procházeli Prahou s vlajkami a trikolorami na čepicích. To bylo moje politické probuzení. Politické probuzení v revoltě.“¹¹²

Karel Kosík prožil své dospívání v čase, který nebyl a ani nemohl být šťastný. Ve válce a v letech jinošských přecházel tenhle kluk od slov v básničkách k aktivním projevům mladické revolty. Jako student Státního reálného gymnázia v Praze na Vinohradech (Slovenská ulice) se zapojil do protinacistické odbojové organizace komunistické mládeže s názvem *Předvoj*. Stal se vedoucím redaktorem ilegálního časopisu *Boj mladých*. V listopadu roku 1944 byl v Praze coby osmnáctiletý student zatčen gestapem. Datum jeho zatčení je více než symbolické. Stalo se tak 17. listopadu v 6 hodin ráno. Vzápětí jej čekalo obvinění z účasti v ilegální komunistické straně a z údajného připravování velezrady. Následoval **pobyt ve vězení na Pankráci**, kde strávil tři měsíce. Po celou dobu byl pravidelně vyslýchán gestapem. Od konce ledna až do května byl **umístěn do vězení v pevnosti Terezín** (tzv. Malá pevnost). V terezínské věznici nastaly v jeho zdravotním stavu vážné komplikace. Jejich vyústěním byla následná hospitalizace (květen 1945) v Praze na Bulovce. Kosíkův život byl tehdy vážně ohrožen. Kvůli tyfovému onemocnění tak student Karel Kosík odmaturoval až v polovině září roku 1945.¹¹³

¹¹¹ Tamtéž, s. 12.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Josef TOMEŠ, *Český biografický slovník XX. století II*, Praha 1999, s. 131-132.

Během svého pobytu v Terezíně pracoval jako tzv. **heftlink**¹¹⁴ na výstavbě podzemní továrny **Richard pod Radobýlem**. Zde byl mladý Kosík osobně konfrontován s četnými fenomény, které po celý svůj život analyzoval ve svých filosofických spisech. Jako terezínský vězeň byl např. den co den konfrontován se smrtí, když jeho povinnou prací bylo **odvážet těla zemřelých a umlácených do márnice**. Tím však jeho šokující zkušenost se smrtí neskončila. Dne 2. května roku 1945 se Karel stal očitým svědkem jedné tragické události. Byl osobně při tom, když na rozkaz Karla Hermanna Franka došlo k zastřelení 56 komunistů. Prožitek z této popravky v něm patrně ještě posílil odhodlání stát se komunistou bojujícím za ideály, kterým ve své jinošské duši nepochybně věřil. V těchto chvílích onemocněl již zmiňovaným skvrnitým tyfem. Málem nepřežil. Z této kapitoly Kosíkova života stojí za zmínku dokument, týkající se Kosíkova nedobrovolného pobytu v německém policejním vězení.

„Pro: Marie Kosíková; Jsem od 17. 11. 44 v německém policejním vězení – na Pankráci. Pošta pro mě budiž zaslána vždy k 15. a poslednímu každého měsíce na následující adresu: An die „Staatspolizeileitstelle Prag, In Prag II., Bredauergasse 18.

Na dopis budiž ze začátku psáno: Pro vězně: Karel KOSÍK. Každý první a třetí čtvrtek v měsíci mohou se od 8 –11 hod. u správy shora uvedeného vězení pro mne odevzdati: jen prádlo a toaletní potřeby. Potraviny a jiné nepovolené potřeby se nepřijímají. Při pokusu takové předměty neb jakékoliv zprávy přibaliti, nebudou mi další zásilky předány. Špinavé prádlo vrací se každý druhý a čtvrtý čtvrtek v měsíci od 8-12 hod. Karel Kosík. Podpis. Tento formulář budiž pečlivě uschován. Při dotazech předložte u Gestapa. Odhlášení u příslušného vyživovacího úřadu budiž neprodleně provedeno.“¹¹⁵

Nepochybně zajímavým dokladem je též poštovní lístek psaný v němčině, adresovaný Kosíkově mamince: *„Postkarte; Frau Marie Kosíková, Prag XII., Schlesischestr. 11, Häftling Karel Kosík, Pol. Gefängnis Theresienstadt, Kleine Festung. – Zelle 7*

Auszug aus der Gefängnisordnung.

¹¹⁴ Pojem „heftlink“ představuje v obecném smyslu označení pro vězně koncentračního tábora (z něm. Häftling – vězeň, zajatec).

¹¹⁵ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, výňatek z dokumentu týkající se Kosíkova pobytu v německém vězení, dokument má českou i německou část, vyplněna byla pouze česká část protokolu.

Jeder Schutzhäftling darf im Monat einmal einen Brief oder Karte erhalten und absenden. Briefumschläge müssen ungefütert sein. Es darf dem Briefe keine Briefmarke beigefügt werden. Die Briefe dürfen höchstens 2 Seiten ... Zeilen aufweisen, müssen mit Tinte geschrieben werden u. deutlich lesbar sein.

*Briefpost von Häftlingen, die sich nicht mehr hier befinden, wird nicht nachgesandt. Briefe, die nicht der Vorschrift entsprechen, werden weder abgeschickt noch ausgehändigt. **Lebensmittelpakete** werden **nicht** angenommen. **Geldsendungen** sind nur durch die Post zulässig. **Monatlich bis 50 K.**“¹¹⁶*

Po válce obdržela Kosíkova rodina **potvrzení od Svazu osvobozených politických vězňů**, v němž stálo: „*Potvrzujeme, že Karel Kosík, narozený 26. června 1926 v Praze, bytem v Praze XII, Slezská ul. 11, byl vězněn z politických důvodů od 17. listopadu 1944 do 5. května 1945 v Terezíně. Toto potvrzení vydáváme jako doklad k žádosti o vydání odběrných listů. V Praze dne 4. července 1945 Svaz osvobozených politických vězňů.*“¹¹⁷

Trefně ilustrujícím artefaktem, mapujícím hmotné skutečnosti, je ukázka následujícího potvrzení z 18. 5. 1945: „*Mezinárodní Červený Kříž pí Hrubešová Praha XII. odevzdal vězni z Terezína, který byl převezen do nemocnice Bulovka, 4 košile, 2 spodky, 1 pár bot, jméno: Karel Kosík, Praha.*“¹¹⁸

Propojenost událostí „velkých dějin“ s každodenní individuální historií lidského subjektu dokládá v němčině psaný dopis Karla Kosíka rodičům, v němž se Kosík snaží trochu uklidnit maminku, současně však poukazuje i na to, co mu schází:

„Th, den 8. II. 45.

Meine liebste Eltern,

¹¹⁶ Tamtéž. Dopisnice určená matce Karla Kosíka, paní Marii Kosíkové. V dopisnici jsou stanoveny podmínky „poštovního styku“ rodinných příslušníků s vězněm.

¹¹⁷ Tamtéž. Potvrzení vydané Karlu Kosíkovi od Svazu osvobozených politických vězňů v Praze dne 4. července 1945.

¹¹⁸ Tamtéž. Potvrzení Mezinárodního Červeného Kříže o odevzdání osobních věcí Karlu Kosíkovi. Potvrzení vydáno v Praze 18. května 1945.

ich danke für Ihre Karte. Bin gesünder, geht mir gut. Ich habe eine gute Arbeit bei frischer Luft. Es gibt da auch mehr Essen als auf Pankratz. Ich bitte Sie, vollkommen ruhig gesund zu sein. Ich brauche: Zahnpaste, Schuhvaseline, Zuckerin, Salz, Lederchen für Brüllen. Wäschepakete darf ich einmal wöchentlich senden, Sie aber mehr mals. Die Mamme solle auch einige Zeiten mit Ihrer Hand schreiben. Schreiben Sie oft! Ich küsse Sie alle glühend. Bin immer mit Euch.

Ihr Karel.“¹¹⁹

Pětadvacet let po skončení druhé světové války, tedy v době, která hrála v životě Karla Kosíka již zcela jinou roli, obdržel Kosík *Osvědčení*, které se týkalo jeho účasti v domácím odboji: „*Karel Kosík, státní občan československý, je ve smyslu § 1 odst. 1, písm. e)+g) zákona ze dne 19. prosince 1946 čís. 255 Sb. – o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození – účastníkem národního boje za osvobození. Podle ustanovení § 15 výše uvedeného zákona započítává se mu doba: **Od 1. září 1943 /tisícdevětsetčtyřicet tři/ do 16. listopadu 1944 jako účastníku domácího odboje, od 17. listopadu 1944 do 4. května 1945 jako čs. politickému vězni.***

Toto osvědčení je dokladem k uplatnění práv vyhrazených účastníkům národního boje za osvobození ustanovením § 3 až 5, 16 až 18 výše uvedeného zákona. Tímto osvědčením se ruší platnost osvědčení č. j. 115897/1947.

V Praze 15. 12. 1970 ... ¹²⁰

Závěrem tohoto oddílu bych rád zmínil stručnou reflexi, patrnou ze slov samotného Karla Kosíka, který se v pozdějším vzpomínání ohlíží mj. i za tímto obdobím svého života: „*Když se podívám na svůj život v celku, tak pro mne byly*

¹¹⁹ Tamtéž. Dopis Karla Kosíka z Terezína, adresovaný rodičům. Cílem mého přepisu je v maximální míře zachovat autenticitu výpovědi (nikoli snaha o stylistickou bezchybnost). Z listu je patrné, že dopis je psán v nesnadných podmínkách a že je určen důvěrně blízkým osobám. Otázkou však zůstává, do jaké míry může výsledná podoba písemného projevu (zejména po obsahové stránce) být zkreslena tlakem situačních podmínek.

¹²⁰ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, Osvědčení ministerstva národní obrany podle § 8 zák. čís. 255/1946 Sb.

*rozhodující dvě události. První byl Mnichov a okupace Československa, po níž jsem se spolu s řadou mladých lidí zúčastnil resistance proti německé okupaci.*¹²¹

2.3 Léta radikální a dogmatická

Ve druhé polovině čtyřicátých let se už prezentoval jako mladý komunista. Kosík byl nepochybně po roce 1945 pod vlivem stalinismu jako řada jeho vrstevníků, kteří prošli protinacistickým odbojem, a po zkušenostech s krachem buržoazně liberálních režimů viděli v komunismu naději na spravedlivější uspořádání společnosti. Ale i v tomto období se Kosík projevoval jako bystrý, přemýšlivý člověk s nesporným talentem a schopností formulovat problémy.¹²²

V těchto letech začíná studovat na pražské filosofické fakultě. Zde potkal osudovou ženu svého života. Čas Kosíkova seznámení s **Růženou Grebeníčkovou**, pozdější manželkou a matkou jejich dětí, s níž ho v dobách vysokoškolských studií měl údajně spojovat horlivý „stalinismus“,¹²³ zachytil ve svých vzpomínkách sám **Václav Černý**. Černý vyjadřuje pochybnosti o Kosíkově důvěryhodnosti a výrazně mu zazlívá jeho pozdější, velmi nelítostný **článek, týkající se popravení předních komunistických funkcionářů v čele s Rudolfem Slánským**.¹²⁴ Připomeňme, že **Kosík popravu jedenácti komunistů** (v popředí právě s generálním tajemníkem Rudolfem Slánským) **horlivě obhajoval**, když popravené tehdy považoval za „zrádcovské stvůry“.¹²⁵

Jak Karel, tak Růžena, oba coby vysokoškolští studenti, Václava Černého již tenkrát přinejmenším „zaujali“. Profesor Václav Černý ve svých slavných *Pamětech* doslova „očernil“ oba dva. Vyloženě však nešetřil zejména Růženu Grebeníčkovou, o které psal jako o donašečce do *Tvorby*, provádějící ochotně špinavou práci, drobné

¹²¹ Tamtéž. Záznam z rozhovoru mezi Karlem Kosíkem a neznámým dotazovatelem. Bez bližšího časového a místního určení záznamu. Kosík zde zmiňuje i Pražské jaro 1968, následnou normalizaci a polistopadový nástup některých disidentů k moci, takže půjde o rozhovor učiněný nejdříve až v letech devadesátých.

¹²² Záznam z rozhovoru s Josefem Zumrem (narozeným 19. 3. 1928) ze dne 15. 1. 2010.

¹²³ O Kosíkových tendencích ke stalinismu pojednává blíže Petr ŠÁMAL, „Česká otázka“ ve světle stalinismu: Karel Kosík a koncept levicového radikalismu, *Soudobé dějiny*, 12/ 2005, č. 1, s. 45-61.

¹²⁴ Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

¹²⁵ Václav ČERNÝ, *Paměti III (1945-1972)*, Brno 1992, s. 277.

zákeřnosti a troufající si vystupovat s drzou svrchovaností nevědomosti a nestoudně veličenským sebevědomím. Černý dále popisuje její „seminární hysterické záchvaty“, které si vykládá jako projevy zavilé zloby a nedochůdné myšlenkové nepůvodnosti. Je na místě otázka, proč Václav Černý vzpomíná na svou studentku tak ostře negativně. Zřejmě bude důvodem i fakt, že Grebeníčková po něm později převzala jeho semináře a přednášky ze srovnávacích literatur, navíc se její pojetí a způsob výuky patrně velmi lišil od stylu Václava Černého.¹²⁶

Ke Kosíkovi se Václav Černý konkrétněji vyjadřuje v tom smyslu, že úplně nevěří v ryznost jeho pozdějšího prozření. *„Přiznám se bez mučení, že jsem vůči liberalizátorům tohoto původu nikdy nebyl s to zbavit se podezření ... nejsem schopen věřit nikomu, kdo ve dvacíti horoval ... sadisticky a se špinavou zlobou v srdci ... polepšenci tohoto druhu budou pak i schopni rozumných a slušných počinů, ale nebude to proto, že jsou prostě všeho schopni?“*¹²⁷

Karel Kosík studoval v poválečných letech 1945-1947 na **Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze**. Obory, kterým se věnoval, byly Filosofie – Historie a Filosofie – Sociologie. Kosík poslouchal přednášky J. Krále, J. B. Kozáka, A. Kolmana, L. Riegra, O. Machotky, J. Patočky či K. Stloukala. Ilustraci studia v poválečných podmínkách dokládá např. skutečnost, že se některé přednášky odehrávaly i v prostorách cirkusového stanu. V Praze však Kosík celé studium neprožil. Roku 1947 odešel studovat na filosofické fakulty do Sovětského svazu. Pobýval jak na leningradské, tak na moskevské univerzitě. Po svém návratu působil od roku 1949 jako **lektor na FF UK v Praze**. Předmětem jeho akademického zájmu tehdy byla sovětská věda. Zabýval se také ruskou odbornou terminologií. V červnu roku 1950 promoval. Jeho promotorem byl tehdy **Bohumil Ryba**.¹²⁸ Praví se, že filosof **Ludvík Svoboda**, který vedl Kosíka po stránce oborové, jej také kromě vědy zaučoval v některých

¹²⁶ Tamtéž, s. 276-277.

¹²⁷ Tamtéž, s. 277-278.

¹²⁸ Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 182. Základní životní data Karla Kosíka zde sestavila Irena Šnebergová.

„mimoprofesionálních dovednostech“, nezbytných pro život (když Kosíka učil znát doutníky a martini).¹²⁹

Kosíkův podíl na ideologizaci výuky ve jménu marxismu-leninismu jen vykresluje Kosíkovo marxistické zaujetí na počátku jeho vědecké dráhy. Kosíkova disertační práce nesla název *Některé otázky lidové demokracie jako zvláštní formy diktatury proletariátu*. V roce 1950 do jeho života vstoupila nepopulární, leč důležitá dvouletá vlastenecká povinnost. V letech 1950-1952 absolvoval **vojenskou prezenční službu** (Levoča, Vejprty aj.).¹³⁰ Z této doby pochází torzo z osobní korespondence Kosíka s Jiřinou Dumasovou, novinářkou, s níž se Kosík znal pravděpodobně ze studií.

Ve svém dopisu Kosík líčí průběh nočního vojenského cvičení, „*keré je nejkrásnější stránkou vojenského života*“. Kosík uvědoměle odmítá popisovat vojenskou stránku, neboť „*to je nepřístupné*“. Zato se však neubrání touze sdělit Jiřině své dojmy z takové atmosféry. „... *opravdu bych Ti přál, bys mohla někdy prožívat takové pocity, jaké má každý voják jednotky, která pochoduje nocí: v noci má vojenský krok zvláštní kouzlo: ukolébává, nalamuje ke snění a zároveň dodává neobyčejné síly.*“ Kosík líčí obzor, který se před ním v noci otevírá, pozoruje noční Teplice a Ústí. „*Nejsem sám, kterému dávají tyto noční pochody náměty ke snění a přemýšlení. O čem? O vojenském kolektivu, kamarádství, obraně hranic. Se silnice jdeme do polí: nehlučně, jako tajemné postavy: někdo škobrtne, uklouzne a neznámý soudruh zezadu mu pomůže a jde se dál.*“ Kosík dále píše o napětí, které v sobě pociťuje každý voják. Napětí, které je těsně spjato s tajemným očekáváním. Jako vzorný voják poukazuje na to, že „*nepřítel*“ nesmí jejich přípravu slyšet. Sděluje, že v tom okamžiku leží na zemi a hledí dopředu, směrem k „*nepříteli*“. „*Ted' si představ, že je měsíční noc a my jsme u lesa. Pak vyrážíme k útoku. Rychle ku předu. Jsme udýcháni (,v hajzlu s dechem“ – jak se říká vojensky), každou chvíli si myslím, že nevydržím tempo, padnu, atd., ale přece všichni vydrží. Je to i cvik vůle.*“ Po líčení vojákova okamžiku z nočního cvičení se téma dopisu přesouvá k „*životní próze*“. Z dopisu není dost dobře možné rozluštit každé slovo, ale zdá se, že půjde o nějaké profesní problémy Jiřiny Dumasové. „...*jsm jeden*

¹²⁹ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

¹³⁰ Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 182. Základní životní data Karla Kosíka zde sestavila Irena Šnebergová.

z těch smrtelníků, kteří nemohou uskutečňovat přání v čin. Není možné dostat se přes Svaz spisovatelů?“ V závěru svého psaní Kosík slibuje napsat příště více „o tom, jak nejsem vzorným vojákem, kterým jsem chtěl být.“¹³¹

Od návratu z vojny se prakticky datuje počátek vědeckého působení Karla Kosíka. **Vědecká kapitola Kosíkova životního příběhu vlastně začíná s rokem 1953.** Zde se zcela logicky nabízí otázka, zda je možné stanovit určitý zlomový bod, kdy se vědecká činnost Karla Kosíka uzavírá. Odpověď zřejmě nejlépe formuloval sám osud. Záleží na tom, co přesně pokládáme za „moment ukončení“ vědecké působnosti. Roku 1970 s ním byl rozváznán pracovní poměr (analogicky, byť v nových, demokratických podmínkách, tak bylo učiněno roku 1992). V době normalizace byl z vědeckých struktur vypovězen, po roce 1992 (po nuceném odchodu z fakulty) pak působil až do svého posledního roku 2003 ve Filosofickém ústavu AV ČR. Lze tedy konstatovat, že vědecká dráha Karla Kosíka trvala (pakliže počítáme i jeho neoficiální, byť lidsky aktivní působení v letech 1970-1990) zhruba půl století. I tak je evidentní, že filosofem se člověk nestává s převzetím diplomu či s profesním umístěním do odborného filosofického pracoviště, **filosofem se v podstatě jedinec rodí a zůstává jím až do okamžiku své smrti.** „Mudrcem“ se zkrátka člověk stane ze své přirozenosti.

Roku 1953 byl Karel Kosík zaměstnán jako vědecký pracovník v Kabinetu pro filosofii (pozdějším Filosofickém ústavu ČSAV). Karel Kosík se na počátku své vědecké etapy profiloval jako **ortodoxně vyhraněný marxistický filosof.**¹³² Tento nekompromisní a radikální postoj patří k prohřeškům mládí, které byly Kosíkovi mnohokrát připomínány a používány jako určitá zbraň namířená proti jeho osobě. Přestože Kosík později své radikální a útočné pozice (např. i vůči Masarykovi) opustil, u mnohých osob zůstal tím, kdo obdivuje stranické čistky, obhájuje popravu a nemá rád Masaryka. Práce v **Kabinetu pro filosofii** mu umožnila naplno se věnovat různým kapitolám jeho zájmu, zejména z oblasti dějin filosofického myšlení.

¹³¹ LA PNP, osobní fond Jiřina Dumasová, Torzo dopisu od Karla Kosíka z vojny z počátku 50. let 20. století. Zpracováno ve 2. stupni evidence - J. Bílková, O. Šumberová: Jiřina Dumasová, Praha 1993, edice inv. č. 568. Jiřina Dumasová – Tardyová (roz. Boudová) byla novinářka a spisovatelka, která žila v letech 1922-1986. S Karlem Kosíkem se znala pravděpodobně ze studií.

¹³² Josef TOMEŠ, *Český biografický slovník XX. století II*, Praha 1999, s. 131-132.

Kabinet pro filosofii tehdy vedl **Ladislav Rieger**, který byl pravnukem Františka Palackého. Riegrovo pojetí marxismu vycházelo již z předúnorových koncepcí, takže oproti mnohým působil Rieger jako relativně liberální člověk.¹³³

Karel Kosík si za své první vědecké téma zvolil oblast filosofického myšlení **české radikální demokracie**. Svým předmětem bádání se sice Kosík vrátil do časů o sto let zpět, avšak na druhé straně tím splnil veliké přání prvního prezidenta Akademie **Zdeňka Nejedlého**. Ten v rámci své historicko-ideologické koncepce **hledání tradice a dědictví** vyslovil přání, aby se zkoumaly dějiny českého filosofického myšlení. Kosíkův úkol byl vytýčen tak, že měl z českých revolučních demokratů vytvořit jakýsi předvoj hnutí, jehož členové měli tu nevýhodu, že žili příliš brzy.¹³⁴ Kosík se zhlédl především v osobě **Emanuela Arnolda**, kterého do značné míry osobně obdivoval.¹³⁵ Arnolda pro jeho statečné chování před vojenským tribunálem v období let 1849-1850 Kosík připomínal po celý svůj život.¹³⁶

V čase, kdy Kosík pracoval na svém díle o českých radikálních demokratech, musel coby vědecký pracovník administrativně vykazovat svou činnost. Svědectvím o jeho vědeckém bádání je např. *Zpráva o plnění plánu za I. čtvrtletí*, v níž Kosík dokumentuje svou pracovní koncepci: „*Hlavní úkol: psát text monografie o svět. názoru čes. radik. demokratů. Podle plánu měla být v lednu napsána kapitola o filosofických názorech a v dalších dvou měsících napsat další. Tento plán nebyl vůbec splněn. K 30. 3. jsem nedokončil ani první kapitolu, která měla být hotova v lednu. Příčiny neplnění: I. oproti původní koncepci jsem v průběhu práce změnil jak strukturu, charakter i rozsah kapitoly, takže se nyní tato kapitola značně rozrostla. Podle nynější koncepce bude tato kapitola obsahovat násl. paragrafy: 1) Celkový charakter vývojové tendence české filosofie ve 30. - 60. letech. 2) Filosofické pozadí literárních bojů o Máchovo*

¹³³ Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

¹³⁴ Pavel KOSATÍK, *Hledání tradice. Karel Kosík*, Respekt, 28. 4. 2010.

¹³⁵ Emanuel Arnold (1800-1869) byl radikálně demokratický novinář a agitátor. Roku 1849 se podílel na přípravách povstání proti Rakousku, ty však byly v květnu 1849 vyzrazeny. Arnold utekl do Lipska v Sasku. Tamní úřady jej ale vydaly zpět. Emanuel Arnold byl odsouzen k trestu smrti, nakonec mu byl jeho trest zmírněn a byl uvězněn na dvacet let. V roce 1857 byl amnestován, avšak do Prahy se směl navrátit až na samém sklonku svého života.

¹³⁶ Blíže např. Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004.

dědictví. 3) Sabinova filosofie revolučního romantismu před r. 1848. 4) Spory o „národní“ filosofii a filosofická diskuse roku 1847. 5) Filosofie A. Smetany a radik. dem. 6) Revoluce 1848 a světový názor radik. dem. 7) Sociologické názory radikálních demokratů.

II. V průběhu práce jsem objevil nový materiál (Smetana), jehož zpracování má zás. důležitost.

III. Velkou úlohu v neplnění plánu hraje i značná pracovní roztržitost, moje neschopnost a často i objektivní nemožnost při nynější funkci soustředit se na práci a nedat se vyrušit. Pokud jde o vedlejší úkol, odevzdal jsem za technické podpory s. Machleidtové do nakladatelství ČSAV kolektivní Sborník o Fričovi, který rediguji, v rozsahu cca 700 stran.

Praha 5. dubna 1955. Kosík¹³⁷

Jak je tedy zřejmé, práce na prvním velkém Kosíkově díle byla mnohem složitější a komplikovanější, než autor původně předpokládal. Kniha *Česká radikální demokracie* byla vydána roku 1958. **Během práce na této knize lze v Kosíkově filosofických postojích zaznamenat významný posun.** Jednotlivé momenty onoho posunu jsou jen velmi obtížně zachytitelné, nicméně jisté náznaky se objevují např. již ve *Zprávě o plnění plánu za 4. kvartál 1955*: „Zdržel jsem se v práci hlavně tím, že jsem narazil na nový problém, kterého jsem si před tím dostatečně nevšímal, a sice otázky „pravého“ socialismu v Čechách a jeho sociálních příčin. Dále jsem se musel kriticky vypořádat s některými nesprávnými názory o ideologii 30. a 40. let v Čechách, jejichž jednostrannost se projevuje v tom, že 1) probírají pouze české ideology, ale ponechávají bez povšimnutí česko-německé literáty (Meissner, Hartan, Kapper aj.), jejichž ideologie má vážný význam pro pochopení myšlenkových proudů v Čechách; 2) chápou pokrokovou ideologii 30., 40. let jako něco zcela jednotného a nevidí vnitřní

¹³⁷ A AV ČR, Filozofický ústav ČSAV 1952-1970, Plány a zprávy o činnosti ústavu a jednotlivců, kart. 5, inv. č. 39 - dr. Karel Kosík, *Zpráva o plnění plánu za I. čtvrtletí*, záznam z 5. dubna roku 1955.

rozpory, spory; a konflikty chápou jako nahodilé a není jim jasná zákonitost tzv. protichůdovství; 3) vulgárně chápou spojení ideologie se společenskou skutečností.“¹³⁸

Kosík si náhle začal uvědomovat, že **marxistický výklad (v té podobě, jak jej znal) není dost dobře možné „naroubovat“ na osobnosti**, jakými byli **Emanuel Arnold, Josef Václav Frič, Karel Sladkovský** či **Karel Sabina**. Pochopil, že filosofická skutečnost je mnohem složitější. **Schematismus první poloviny padesátých let tím Kosíkovi ukázal svou ohraňičenost a omezenost**. A právě v následujících letech hleděl marxista-leninista Kosík stále častěji také za ony pomyslné hranice dobového schematismu marxisticko-leninského vidění světa.¹³⁹

2.4 Posuny směrem k reformismu

Ve vědeckých kruzích nezůstala práce *Česká radikální demokracie* bez odezvy. Právě na základě své práce o českých radikálních demokratech se Karel Kosík roku 1959 dočkal **udělení vědecké hodnosti kandidáta filosofických věd**. Ještě předtím se Kosík pozitivně zviditelnil, když se roku 1958 významně účastnil přípravného výboru konference o dějinách české filosofie, která do širokého intelektuálního povědomí vstoupila pod názvem **Liblická konference**. Za Filosofický ústav ČSAV se Karel Kosík podstatně zasadil např. o účast **Milana Machovce**, kterého doslova „uvolnil“ z vojenského cvičení. Kosík chytře zdůraznil nutnost Machovcovy přítomnosti na konferenci. Odvolával se na mimořádnou pozornost zahraničních delegací, na zásadní význam referátu Milana Machovce pro všechny účastníky. Dokladem Kosíkovy upřímné snahy shromáždit na konferenci přední filosofické osobnosti je (v konkrétním případě Milana Machovce) následující žádost:

„Vážení soudruzi,

Filosofický ústav ČSAV pořádá ve dnech 14. – 17. dubna 1958 konferenci o dějinách české filosofie, v Liblicích. Konference se zúčastní kromě velké řady čs. vědeckých pracovníků též zahraniční filosofové, mj. delegace sovětská, polská, německá. Jedním z hlavních referentů na této konferenci je s. doc. dr. Milan Machovec,

¹³⁸ Tamtéž, Filosofický ústav ČSAV 1952-1970, Plány a zprávy o činnosti ústavu a jednotlivců, kart. 5, inv. č. 39 - dr. Karel Kosík, *Zpráva o plnění plánu za 4. kvartál 1955*.

¹³⁹ Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

který je t.č. u Vás na vojenském cvičení. S. doc. Machovec má jeden ze dvou úvodních referátů, které mají určit ráz celé konference. Bylo by tudíž nemyslitelné, aby se tato konference obešla bez jeho účasti. Žádáme Vás proto, abyste jmenovaného soudruha uvolnili na celou konferenci, nebo při nejmenším na den 14. dubna, tj. na den jeho referátu. Pro Vaši informaci přikládáme program konference a osnovy referátů. Děkujeme, že budete mít pochopení pro mimořádný význam této mezinárodní vědecké události a jmenovaného soudruha uvolníte.

*Dr. K. Kosík, tajemník přípr. výboru konference*¹⁴⁰

V rámci administrativního zaznamenávání účasti na konferenci bylo nutné, aby se pracovníci FÚ (kromě členů oddělení dějin filosofie a referujících) svým vlastnoručním podpisem na onu konferenci přihlásili. Dále bylo třeba specifikovat, zda zúčastnění budou na konferenci po celou dobu trvání nebo jen v určité dny. Například Karel Kosík byl coby hlavní postava konference z pochopitelných důvodů přítomen po celou dobu konání. Uvedme jen pro přehled, jak se filosofičtí pracovníci zapsali do protokolu, týkajícího se oné účasti: „*Kdo z ostatních pracovníků FÚ má zájem zúčastnit se konference o dějinách české filosofie, nechť se sem přihlásí. Program a osnovy jsou k dispozici v sekretariátě. Účast je nutno – pro nedostatek finančních prostředků - si platit: 18,50 Kčs za osobu na den (jídlo a nocleh).*“¹⁴¹ Do protokolu nazvaného **Účast na konferenci o dějinách české filosofie** tedy svou předběžnou přítomnost na konferenci stvrdili například tyto filosofové: „*Kosík – celou dobu trvání, Hruška – 14. 4., Kadlecová – celou dobu, Chvatík – 16. a 17. 4., Sviták – 14. 4., 17. 4.,...*“¹⁴²

Průběh a výsledky jednání na Liblické konferenci shrnuje sborník nazvaný *Filosofie v dějinách českého národa* (1958). Liblická konference v podstatě přinesla **posílení reformních snah** v marxistické filosofii. Právě v Liblicích byl pro oficiální filosofické prostředí do jisté míry „znovuobjeven“ filosof **Jan Patočka** (připomeňme

¹⁴⁰ A AV ČR, Filozofický ústav ČSAV 1952-1970, Spolupráce s domácími institucemi, Konference, symposia, kart. 8, inv. č. 68 - Konference o dějinách české filozofie v Liblicích 14. - 17. 4. 1958: příprava konference, návrhy, zápisy ze schůzí přípravné komise, seznamy pozvaných účastníků, pozvání zahraničních hostů, přihlášky českých a slovenských účastníků, program konference, stručné teze referátů: K. Kosík, *Dějiny filozofie jako filozofie*.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž.

Patočkův referát o Bernardu Bolzanovi). Patočka si brzy uvědomil, že v Kosíkovi svítá výrazný generační talent.¹⁴³ Sprátelili se a spolu s **Josefem Zumrem** chodili k Patočkovi pročítat texty Martina Heideggera. Odtud pramení Kosíkova heideggerovské existenciální inspirace, uplatněné v jeho pozdějších textech. Odezvou interakce mezi Kosíkem a Patočkou se stalo obohacení Kosíkova filosofického myšlení o existenciální a fenomenologické aspekty.¹⁴⁴

Od září 1959 do června 1960 se konala tzv. politická praxe, která byla povinná pro vědecké pracovníky Filosofického ústavu ČSAV. Bylo tak učiněno na základě „neuspokojivých výsledků“ politické prověrky ve Filosofickém ústavu ČSAV – ČKD Stalingrad v Praze.¹⁴⁵

Atmosféra ve Filosofickém ústavu ČSAV přispěla k vytváření nových myšlenkových podnětů, postupně **pronikajících i do světového kontextu**. V lednu roku 1963 se v Praze konalo mezinárodní sympozium o próze, na němž Karel Kosík přednesl svůj slavný referát *Kafka a Hašek neboli groteskní svět*. V září téhož roku **přesáhlo Kosíkovo jméno hranice Československa**, když se v Mexico-City uskutečnil XIII. mezinárodní filosofický kongres. Kosík na něm vystoupil s diskusním příspěvkem *Kdo je člověk?*. Následovaly další výjezdy do zahraničí. V únoru 1964 na mezinárodním sympoziu o nacionalismu (Loccum) zazněl Kosíkův referát *Národ a humanismus*, v květnu téhož roku se v Římě (Institut Gramsci) konalo mezinárodní sympozium *Morálka a společnost*, kde Kosík přednesl svůj příspěvek s názvem *Antinomie morálky*. O rok později na Univerzitě Notre Dame v USA zazněl na sympoziu *Marx a západní svět* Kosíkův příspěvek *Individuum a dějiny*.¹⁴⁶

Z Kosíkovy rozsáhlé činnosti ve Filosofickém ústavu ČSAV uveďme ještě např. **napsání posudku na významnou práci Roberta Kalivody *Moderní duchovní***

¹⁴³ Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 182-184. Základní životní data Karla Kosíka zde sestavila Irena Šnebergová.

¹⁴⁶ Tamtéž.

skutečnost a marxismus. V něm Kosík ocenil zejména Kalivodovo obohacení marxistické filosofie v oblasti tzv. marxistické antropologie.¹⁴⁷

2.5 Kosíkovo vrcholové období po vydání „Dialektiky konkrétního“

Rok 1963 se pro Karla Kosíka stal jakýmsi pomyslným časobodem dosažení profesní mety. V tomto roce mu vyšla kniha, která už zůstala s jeho osobou spjatá po zbytek celého života. Práce *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa* přinesla Kosíkovi **udělení vědecké hodnosti doktora filosofických věd**. *Dialektika konkrétního* se dočkala řady překladů do cizích jazyků (např. angličtina, italština, francouzština, japonština, němčina, portugalština, španělština, ruština, slovinština).¹⁴⁸ Kosíkovi tehdy s vydáním jeho nejslavnější knihy významně pomohl jeho blízký přítel **Arnošt Kolman**.¹⁴⁹ Politické dění, kterým bylo doprovázeno vydání Kosíkovy *Dialektiky konkrétního*, blíže analyzuje historik **Jan Mervart**. Ve své studii s názvem *Dialektika konkrétního v zrcadle sporů mezi aparátem ÚV KSČ a kulturní obcí* Mervart popisuje společenskou roli Kosíkovy knihy, přičemž připomíná tezi o tom, že společenská role je do určité míry nezávislá na svém autorovi. Mervart ve své studii hovoří o veřejném diskursu tzv. **liberalizace celospolečenských poměrů**. Dokladem této liberalizace je např. propojenost filosofie s literárními institucemi. Jako příklad Mervart uvádí Kosíkovo zvolení do ústředního výboru Svazu čs. spisovatelů na III.

¹⁴⁷ A AV ČR, Vědecké kolegium filosofie a sociologie ČSAV, kart. 8, inv. č. 46 – Návrhy na udělení Ceny hlavního města Prahy – posudky (Posudek na práci Dr. Roberta Kalivody, DrSc., *Moderní duchovní skutečnost a marxismus*), hodnocení návrhů, korespondence, I. Dubský, S. Strohs, K. Mácha, K. Kosík, R. Kalivoda.

¹⁴⁸ Karel URIANEK, *Bibliografie díla Karla Kosíka*, in: Rozjímání vpřed i vzad. Karlu Kosíkovi k pětasedmdesátinám, (edd.) Irena Šnebergová, Václav Tomek, Josef Zurn, Praha 2001, s. 289-291.

¹⁴⁹ Osobnost Arnošta Kolmana představuje zajímavý příklad vývojové cesty českého intelektuála. Kolman se nevyhnul tzv. dogmatismu, zvláště ve stranické propagandě, ale uchoval si respekt k vědeckému poznání. V roce 1963 vystoupil ve Filosofickém časopise proti dogmatismu v tehdejší české filosofii. Kolman nesouhlasil se sovětskou invazí do Československa v srpnu 1968. Po opakovaných pokusech o získání víza do Švédska se mu roku 1976 podařilo vycestovat. Ze Švédska napsal Otevřený dopis L. I. Brežněvovi. „Oznamuji Vám, že vystupuji z KSSS... Dospěl jsem k pevnému přesvědčení, že mé setrvání v řadách KSSS by bylo zradou ideálů sociální spravedlnosti, humanismu a vybudování nové, dokonalejší společnosti, jichž jsem se snažil dosáhnout, přes všechny své chyby a omyly.“ Otevřený dopis A. Kolmana L. I. Brežněvovi v úplném znění (v překladu Milana Neuberta) viz internet: Zbloudilá generace – Arnošt Kolman (online 1. 7. 2010); dostupné na: http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/zg/ot_dopis.htm. Blíže Arnošt KOLMAN, *Zaslepená generace. Paměti starého bolševika*, Brno 2005. Srov. Čestmír CÍSAŘ, *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*, Praha 2005.

sjezdu svazu. Na prvním zasedání ÚV SČSS byl Kosík zvolen rovněž do předsednictva. Kosíkova literárně-institucionální činnost byla podpořena také působením v redakční radě *Literárních novin* a v neposlední řadě též vedením přednášek a seminářů v klubu spisovatelů. **Vliv Kosíkovy knihy byl ideologickými orgány ÚV KSČ pocitován jako zjevné ohrožení ideologického monopolu KSČ.** Tato kniha totiž do jisté míry narušila celistvost marxisticko-leninské ideologie.¹⁵⁰

V důsledku veřejného ohlasu Kosíkovy nejpřekládanější knihy **autorita Karla Kosíka prudce vzrostla.** Zapojil se do politických snah o demokratizační proces, pro svůj **otevřený marxismus** se stal ideovým průkopníkem (filosofickým mluvčím) tzv. **socialismu s lidskou tváří.** Již na IV. sjezdu SČSS vzbudil mimořádnou pozornost Kosíkův projev nazvaný *Rozum a svědomí.* V něm Kosík citoval Husův dopis z vězení z 1. června 1415. Hus se v tomto dopisu svěřoval, že je nabádán, aby přiznal, že má jen jedno oko, je-li to přání koncilu, i když on sám ví, že má oči dvě. Kosík vyzdvihl Husův příklad, když Hus odmítl lhát, protože mu to nedovolilo svědomí. **Myšlenka jednoty rozumu a svědomí, tvořící základ lidské existence, se stala poselstvím Kosíkových slov.**¹⁵¹ Během jara 1968 vyšla Kosíkovi série článků v *Literárních listech*, z nichž vyniká např. text *Naše nynější krize.* V tomto roce byl Kosík také zvolen předsedou redakční rady obnovených *Literárních novin.*¹⁵² Na jaře 1968 se Kosík do povědomí lidí vepsal rovněž svým projevem *Stůjte v poznané pravdě.* Zúčastnil se shromáždění mládeže v pražském Parku kultury a oddechu Julia Fučíka. V červnu 1968 měl Karel Kosík přednášku o současných československých událostech ve švýcarské společnosti Kultur und Volk. Svou přednášku nazval *Krize moderního člověka a socialismus.*¹⁵³

¹⁵⁰ Jan MERVART, *Dialektika konkrétního v zrcadle sporů mezi aparátem ÚV KSČ a kulturní obcí*, in: Myslitel Karel Kosík, (edd.) Marek Hrubec, Miroslav Pauza, Josef Zumr, Praha 2010 (zatím v nakladatelské redakci).

¹⁵¹ Petr HRUBÝ, *O vině, nápravě a zapomnění. Ideová eroze stranických intelektuálů*, Paměť a dějiny, č. 4, 2008.

¹⁵² Literární noviny byly v 60. letech (velkou měrou i díky Kosíkovi) průkopníkem progresivních společenských tendencí, zatímco Svaz spisovatelů, jako organizace řízená koneckonců ÚV KSČ, se musel spíše podřizovat stranickému dohledu (i když nerad).

¹⁵³ Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 182-185. Základní životní data Karla Kosíka zde sestavila Irena Šnebergová.

Den po srpnové okupaci Československa se Karel Kosík stal **delegátem XIV. mimořádného (vysočanského) sjezdu KSČ, kde byl zvolen členem ÚV.** Kosík na tuto dobu vzpomíná následovně: „*Pouze jednou v životě a zcela krátce jsem zastával „vysokou funkci“: od srpna 1968 do dubna 1969. V této „vysoké funkci“ jsem organizoval v srpnu 1968 odpor proti sovětské okupaci, později mi tato funkce dávala možnost, abych na různých místech a při nejrůznějších příležitostech, hlasitě a veřejně, odmítal vojenské přepadení Československa a jeho politické následky. Svůj postoj jsem nikdy nezměnil.*“¹⁵⁴ Kosík dále připomíná, že Václav Havel (počátkem devadesátých let) obhajuje lustrační zákon, který (jako prezident) podepsal. Kosík tvrdí, že Havel poukazuje na spravedlnost a velkomyslnost tohoto zákona. Kosíkova osobnost s tímto zákonem souvisí tak, že „Karel Kosík nebude za svoji činnost od srpna 1968 do dubna 1969 stíhán.“ Co se však za celou věcí nese jako jakýsi stín, je Havlova poznámka „i když byl v osmačtyřicátém roce členem komisí, které vyhazovaly lidi z Univerzity“.¹⁵⁵ Kosík však namítá, že tato poznámka je nepravdivá. „*V letech 1947 až 1949 jsem nebyl v Československu, a již z tohoto prostého důvodu jsem se žádných komisí nemohl zúčastnit. Nikdy jsem nezasedal v grémiích, která pronásledovala lidi.*“¹⁵⁶ Z této výpovědi je patrné, že „**zátěž“ stranické příslušnosti zůstávala za Kosíkovým jménem i řadu let poté, co se Kosík se stranou rozešel.**

Na půdě Filosofické fakulty Karlovy univerzity Kosík vynikal svými externími přednáškami, jako např. *Problém pravdy* nebo *Česká otázka*. Dne 8. listopadu 1968 byl Kosík jmenován univerzitním profesorem filosofie. O sedm dní později pronesl na zasedání ÚV KSČ již téměř kultovní projev *Jediná záchrana – spojení s lidem*.¹⁵⁷ **Pro Kosíkova profesní dráhu je klíčové datum 1. března 1969. V tento den došlo k ustanovení Karla Kosíka řádným profesorem filosofie na Filosofické fakultě**

¹⁵⁴ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, záznam přepisu z rozhovoru s Karlem Kosíkem z 90. let. Identita novináře a média, pro které byl rozhovor pořizován, z fragmentu však není známa.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Kosíkův projev *Jediná záchrana – spojení s lidem* blíže analyzuji ve 3. kapitole.

Karlovy univerzity. Zde Kosík pokračoval ve svých přednáškách *Problém pravdy a Česká otázka*.¹⁵⁸

2.6 Umlčovaný intelektuál ve vnitřní emigraci

Po změnách v politice, provedených v dubnu 1969, se osoba Karla Kosíka stala pro nově nastupující režim nepohodlná.¹⁵⁹ V listopadu 1969 bylo Kosíkovi zrušeno členství v ÚV KSČ. V roce 1970 následovalo vyloučení z KSČ a degradování na vojína. Ke konci roku 1970 rozvázala Filosofická fakulta UK s Kosíkem pracovní poměr. Celý příští rok prožil Karel Kosík ve stavu nemocných.¹⁶⁰ Od 1. ledna roku 1972 až do 31. ledna roku 1990 je možno činnost Karla Kosíka označit jako tzv. **svobodné povolání**.¹⁶¹ Co však přesně tento pojem vyjadřuje? Kosíkovo „svobodné povolání“ v podstatě spočívalo v tom, že např. dával hodiny češtiny cizincům, dále např. přeložil Tolstého myšlenky (pod cizím jménem). Za to dostával honoráře. Pořádal soukromé přednášky a semináře, publikoval v zahraničí.¹⁶² Nabízí se otázka, proč se Kosík, na rozdíl od mnoha jiných intelektuálů, nerozhodl pro emigraci. Kosík měl v Čechách v době normalizace nemocnou maminku. Tento aspekt, stejně jako pocit, že v zahraničí by nebyl šťastný,

¹⁵⁸ Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 182-185. Základní životní data Karla Kosíka zde sestavila Irena Šnebergová.

¹⁵⁹ Velmi zajímavým příkladem člověka, který „posloužil“ nástupu Gustáva Husáka k moci, je historik Milan Hübl. Hübl byl po roce 1968 napojen na Husáka a prosazoval jeho nástup k moci. Normalizační režim se ale pak Hübla, jako již nepotřebného, zbavil a poslal ho do vězení.

¹⁶⁰ Po nástupu normalizace roku 1969 byl Filosofický ústav prohlášen za „nebezpečný zdroj revizionismu“. Byl tedy sloučen se Sociologickým ústavem, jmenoval se Ústav pro filosofii a sociologii. Následně zde proběhla reorganizace, což v praxi znamenalo „vypořádání se“ s nepohodlnými intelektuály. Dělo se tak na základě zákona o termínovaných pracovních smlouvách Akademie věd, který byl stranickými orgány v parlamentu přijat roku 1969. Podle tohoto zákona byla pracovní smlouva uzavřena na 3 měsíce, poté již nemusela být obnovena. Tímto způsobem byla z vědeckého života v Akademii věd odstraněna řada politicky nepohodlných osob. (Záznam z rozhovoru s Josefem Zumrem, narozeným 19. 3. 1928, ze dne 15. 1. 2010.) Srov. též Katka VOLNÁ, *Prověřená fakulta. KSČ na Filozofické fakultě UK v letech 1969-1989*, Praha 2009. Srov. též Jiří HOLÝ, *Tato fakulta bude rudá!*, Praha 2009.

¹⁶¹ Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 185. Základní životní data Karla Kosíka zde sestavila Irena Šnebergová.

¹⁶² Josef TOMEŠ, *Český biografický slovník XX. století II*, Praha 1999, s. 131-132.

rozhodl o tom, že Karel Kosík neemigroval a zůstal ve své vlasti. Kosík dostával také stipendium z německé nadace.¹⁶³

Kosíkův život ve „vnitřním exilu“ byl ztrpčován zvlášť normalizačního režimu. Na konci ledna 1972 došlo u Kosíka k policejní domovní prohlídce, při níž mu byly zabaveny knihy a osobní poznámky z vysočanského sjezdu KSČ. Kosík byl dokonce na nějaký čas držen ve vyšetřovací vazbě v Praze – Ruzyni. Normalizační režim Kosíkovi v červenci roku 1972 nechal zablokovat honoráře ze zahraničí. Tím však **normalizační šikana** Kosíka zjevně nekončila. V prosinci téhož roku byl proti Kosíkovi zahájen proces, a to na základě materiálu, který mu byl v lednu zabaven. Tento proces byl posléze odložen. Režim se zřejmě domníval, že Kosíka zastraší a umlčí. Karel Kosík však již na začátku prosince připojil svůj podpis na petici československých spisovatelů na obranu politických vězňů.¹⁶⁴ **Z oficiálního filosofického mluvčího komunistického režimu se tak během pár let Kosík proměnil (resp. byl okolnostmi proměněn) v disidenta.**

Duben 1973 přinesl pokus o vymazání jména Karla Kosíka z vědeckého a společenského života. Byl vydán **příkaz k vyřazení veškerých Kosíkových publikací z knihoven.** Dne 28. dubna roku 1975 došlo při **policejní domovní prohlídce** k zabavení poznámek a rukopisů připravovaných textů s názvem *O praxi* a *O pravdě*. Kosík na tuto brutalitu režimu reagoval napsáním **otevřeného dopisu J. P. Sartrovi**, v němž popsal praktiky československé Státní bezpečnosti.¹⁶⁵ Ve svém dopisu se Kosík obrací na své přátele socialisty, demokraty a komunisty, které pokládá za přátele Československa.¹⁶⁶ Kosíkova fundamentální otázka, vyjádřená v dopisu, zní: „*Jsem vinen?*“

Kosík svůj otevřený dopis otevírá popisem **zážitku z dubna 1975, kdy u něho policie provedla šestihodinovou prohlídku a zabavila přes tisíc stran jeho**

¹⁶³ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

¹⁶⁴ Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 185-186. Základní životní data Karla Kosíka zde sestavila Irena Šnebergová.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Kosíkův dopis J. P. Sartrovi i Sartrova odpověď byly uveřejněny v deníku *Le Monde* 29. 6. 1975. Poté se tyto texty objevily v *Listech*, jejichž redaktorem byl Jiří Pelikán.

filosofických rukopisů.¹⁶⁷ Kosík také upozorňuje na „záminku“ prohlídky, kterou mělo být údajné „ukrývání textů, dokazujících trestnou činnost rozvracení republiky“. „Musím proto předpokládat, že mi hrozí vězení od jednoho do pěti let podle paragrafu 98 trestního zákona. Nepodceňuji dosah této hrozby, ale co mi leží nejvíce na srdci, je osud rukopisů, které mi byly zkonfiskovány.“ Kosík v dopisu dále **řeší svou existenci – neexistenci** („jsem zredukován na pouhé nic v oblasti základních lidských práv občana a člověka ... zároveň jsem obdařen výjimečnou existencí, pokud jde o péči a pozornost, jimiž mě zahrnuje policie“).¹⁶⁸

Sartrova odpověď Kosíkovi je formulována v tezi: „Je-li vinen Kosík, je vinen každý, kdo myslí na to, co koná.“ Sartre také konstatuje, že Kosíkův dopis mu nebyl doručen. „Četl jsem z něj jen krátký úryvek v *Le Mondu*, a dalo mi trochu práce, než jsem dopis sehnal. Ale nyní jej už mám. Především odpovídám na Vaši otázku: ne, nejste vinen. ... Žádná vláda není zmocněna soudit občanovy myšlenky.“¹⁶⁹

K této záležitosti se vyjadřuje také **A. J. Liehm**. Vzpomíná, jak lidé ve Francii začali organizovat akce, které by vedly k pozvání Karla Kosíka na francouzské univerzity. „Jenže Kosík nikdy nedojel. Myslím, že ani nechtěl. Se Sartrem se poznali v Praze, pak se viděli v Paříži a *Dialektika konkrétního* získala tehdy Kosíkovi ve Francii nesporný věhlas.“ Liehm dále podotýká, že francouzská intelektuální levice se rozštěpila. Oproti dřívějšímu tíhnutí ke komunismu se francouzští levicovní intelektuálové uchýlovali k různým trockismům, či dokonce k antikomunismu nebo antisovětlismu. A. J. Liehm připomíná fakt, že Sartre kritizoval stalinismus a komunismus, avšak že **kritikové Sartra některé Sartrovy postoje k československému dění v roce 1968 záměrně překrucovali.**¹⁷⁰

¹⁶⁷ Kosíkovy podklady pro novou knihu měly pracovní název *Superkapitál*. (Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou, narozenou 23. 9. 1950, ze dne 18. 12. 2009.) Pavel Kohout a Ludvík Vaculík se o tomto zabaveném manuskriptu zmiňují jako o pokračování *Dialektiky konkrétního*. Blíže Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

¹⁶⁸ *Dopisy Sartre – Kosík*, Dokument, Právo, 28. 6. 2001.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Tamtéž. Blíže o této problematice rovněž A. J. LIEHM, *Generace*, Praha 1990.

Karel Kosík, ač disident, **nepodepsal Chartu 77**. Logicky se nabízí otázka, proč se tak rozhodl. Zřejmě v jeho rozhodnutí hrála důležitou roli skutečnost, že **on sám, jako filosof, hodnotil „teorii lidských práv“ jako ideologii**.¹⁷¹ Lze tedy konstatovat, že Kosík Chartu 77 považoval za pouhé politické gesto bez filosofického zakotvení.¹⁷² V rámci disentu se Kosík stýkal i s lidmi, kteří měli jiný světonázor (tíhli spíše k liberalismu), což se pak zdatelně projevilo po roce 1990. Např. **Ludvík Vaculík**, který o Kosíkovi píše v *Českém snáři*, představuje ukázkou toho, jak disent dokázal sblížit i politicky rozdílné koncepce. Po devětaosmdesátém si Kosík udržoval od Vaculíka určitý odstup, a to právě v politických záležitostech.¹⁷³ Dalším příkladem je osobnost **Václava Havla**. S disidenty se Kosík scházel právě např. u Havlů na Hrádečku. Občas kromě samizdatu s sebou v tašce přinesl také víno.¹⁷⁴ Po sametové revoluci, když se Havel stal prezidentem, se oba pánové občas potkávali v Nerudově ulici, kde v devadesátých letech Kosík žil. Havel coby hlava státu byl však již doprovázen bodyguardy.¹⁷⁵ **Postoje Kosíka a Havla se dostaly do příkré konfrontace zvláště na konci devadesátých let, když vypukla válka v bývalé Jugoslávii**.¹⁷⁶

Disidenti se scházeli také např. u Kohoutů v Sázavě. Účastníky těchto setkání byli mj. **Jelena Mašínová, její maminka a tatínek, Pavel Kohout a jeho syn, Alexandr Kliment, Karel Kosík a Václav Havel**.¹⁷⁷ Kosík se v době své „vnitřní emigrace“ blíže přátelil s filosofem **Janem Patočkou**. Téměř každý čtvrtek ve dvě hodiny odpoledne ke Kosíkovi přicházel Patočka na návštěvu. Dne 16. srpna 1976 napsali Kosík s Patočkou **dopis Heinrichu Böllovi**, v němž požadovali **obranu stíhaných členů undergroundové hudební skupiny Plastic People**. Roku 1976 se také konalo zasedání Kolegia ČSAV, na němž bylo rozhodnuto o „zrušení členství“

¹⁷¹ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

¹⁷² Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

¹⁷³ Záznam z rozhovoru s Josefem Zumrem (narozeným 19. 3. 1928) ze dne 15. 1. 2010.

¹⁷⁴ Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

¹⁷⁵ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

¹⁷⁶ Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 127-129.

¹⁷⁷ Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

Kosíka a Patočky v Mezinárodní filosofické společnosti.¹⁷⁸ V březnu 1977 (krátce po zveřejnění Charty 77, jejímž byl mluvčím) Patočka po jednom náročném výslechu StB a následné hospitalizaci zemřel na mozkovou mrtvici. Tím Kosík přišel o blízkého člověka, který tvořil nedílnou součást jeho života, a to nejen v době normalizace. Kosík se také setkal s českým filosofem žijícím v Německu, **Mikulášem Lobkowiczem** (který pak po roce 1990 do Prahy často jezdil). V čase normalizace Kosík žil v Hradčanské ulici č. p. 11, kde měl i pracovnu.¹⁷⁹ Zde se prakticky odehrával vnitřně svobodný život zakázaného filosofa.

2.7 Ke Kosíkově rodinnému životu

V tomto oddílu se pokusím velmi stručně nastínit Kosíkovo rodinné zázemí.¹⁸⁰ Kosíkovou první ženou a velikou láskou byla literární historička a teoretička Růžena Grebeníčková, držitelka Herderovy ceny. Doba jejího mládí byla poznamenána podlehnutím komunistické ideologii, s níž se v šedesátých letech rozešla.¹⁸¹ Z manželství Karla Kosíka a Růženy Grebeníčkové vzešly 3 děti: syn Antonín (matematik), dcera Irena (varhanice a skladatelka) a syn Štěpán (redaktor).¹⁸² Na počátku normalizace se Kosík a Grebeníčková rozvedli, ale nadále je spojovala společná láska k dětem.

Nové životní zázemí a novou lásku našel Kosík ve vztahu s Marií Novákovou, tehdy studentkou čtvrtého ročníku práv. S Marií se Kosík seznámil dva roky po rozvodu s Grebeníčkovou. Marie Nováková vstoupila do Kosíkova života krátce poté, co Kosík prožil několik dní v Ruzyni. Rozhodli se pro společný život. Stalo se tak v roce 1974.¹⁸³

¹⁷⁸ Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 186. Základní životní data Karla Kosíka zde sestavila Irena Šnebergová.

¹⁷⁹ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

¹⁸⁰ Stručnost tohoto oddílu je mj. zapříčiněna nevolí Kosíkových dětí podat mi na toto téma nějaké informace.

¹⁸¹ Josef TOMEŠ, *Český biografický slovník XX. století II*, Praha 1999, s. 376. Připomenout lze také práci Jiří HOLÝ – Katka VOLNÁ (edd.), *Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a v dokumentech*, Praha 2009, kde je mnohokrát vzpomínána.

¹⁸² Blíže Wikipedie, internetová encyklopedie, Karel Kosík (online 26. 6. 2010); dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Kos%C3%ADk.

¹⁸³ Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

Dne 30. srpna roku 1983 se jim narodil syn Jan Novák,¹⁸⁴ mladý nadějný hudebník. Marie Nováková zůstala Kosíkovi věrnou blízkou bytostí a velikou životní láskou až do jeho posledních dnů.

2.8 Kosíkova polistopadová léta

Po nucené odmlce se na počátku roku 1990, v počátcích nové epochy našich dějin, Kosík navrácí do veřejného života. **Jeho návrat je spjat s Filosofickou fakultou Univerzity Karlovy.** Zde Kosík působil dva roky a exceloval zde svými přednáškami *Pokus o filosofickou kritiku moderní doby, Filosofická kritika moderní doby* či *O smíchu*. V únoru 1990 (už jako starobní důchodce) prostřednictvím děkanátu hlásí na úřad důchodového zabezpečení svůj nástup do zaměstnání: „*Oznamujeme Vám, že starobní důchodce Profesor PhDr. Karel Kosík, DrSc., narozen 26. 6. 1926, bytem Praha 1, Hradčanské náměstí 11, je zaměstnán v naší organizaci od 1. února 1990 na dobu neurčitou. Jmenovaný důchodce žádá tímto o zastavení výplaty důchodu a je si vědom, že přeplatek na splátce důchodu vrátí ÚDZ.*“¹⁸⁵ **Tehdy ještě Kosík netušil, že za pouhé dva roky už bude jeho akademická existence znovu ohrožena.** V té době byl rektorem UK **Radim Palouš** a Kosíkovi tehdy vznikly **pracovněprávní obtíže na fakultě.** V článku studenta FF UK **Martina Pokorného** s názvem *Filosofové nejsou a nebudou* je poukazováno na „odchod“ Karla Kosíka a na neutěšený stav na FF UK. Tento stav Pokorný blíže charakterizuje třemi tezemi: 1. Na katedře filosofie nejsou filosofové. 2. Katedra filosofie nevyučuje filosofy. 3. Katedra filosofie nevyučuje filosofii. Pokorný upozorňuje na fakt, že lidé, kteří neměli nic společného s normalizační „myšlenkovou sterilitou“, postupně z fakulty mizí: „*prof. Kosík odešel, prof. Hejdánek se k odchodu chystá, doc. Rezek odchází, nástup prof. Bělohradského ani dr. Kouby nelze očekávat.*“¹⁸⁶ Kosík byl ve dvaadvacátém roce v penzijním věku, což od školy vyžadovalo zvláštní peníze na jeho plat. „*Rektorát sdělil, že nejsou, a v dané situaci by sám rehabilitovaný musel požádat o povolení přerušovat, což pana profesora rozčílilo, a poroučel se sám.*“¹⁸⁷ O poměrech na fakultě svědčí také

¹⁸⁴ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenou 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

¹⁸⁵ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, dokument *Hlášení nástupu do zaměstnání* ze dne 19. 2. 1990.

¹⁸⁶ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, novinový článek *Filosofové nejsou a nebudou*, autorem článku je student FF UK Martin Pokorný, bez bližší datace (zřejmě však půjde o rok 1992).

¹⁸⁷ Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

nepodepsaný dopis, určený Kosíkovi. „*Nezlob se, že nedbám Tvého znechucení, já zase si nepřeju, aby padalo na mne. Jsem příliš osamělý jezdec a má vlastní situace je po všech stránkách všechno možné, než klid a soustředění. Mluvím-li blábol, pak je myslím nejvyšší čas zmizet.*“¹⁸⁸

V této nesnadné situaci Kosíkovi podal pomocnou ruku jeho dávný přítel, taktéž rehabilitovaný filosof **Josef Zumr**. Od 1. října 1992 až do konce života tak Kosík zakotvil ve Filosofickém ústavu AV ČR jako vědecký pracovník. V září roku 1992 se také konala konference obnoveného Masarykova ústavu v Hodoníně, nazvaná **Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin**. Kosík na ní přednesl svůj referát *Třetí Mnichov?*, v němž provedl jakousi sebekritiku svého někdejšího postoje k osobě T. G. Masaryka (např. z padesátých let).¹⁸⁹ Roku 1993 vyšel Kosíkovi soubor jeho přednášek a referátů s názvem *Století Markéty Samsové*. Titulní postava Kafkovy Markéty Samsové pro Kosíka představuje neotřesitelný klid moderní doby. Markétu Samsovou nevyvede nic z míry. Ona sama ze sebe dokonale setřásá vše, co by mohlo ohrozit její budoucnost. Setřásá ze sebe i smrt blízkého člověka. Ani žádná smrt totiž nemůže otrástit její zaujetí výhledem do slibné budoucnosti. V devadesátých letech se Karel Kosík coby **kritický analytik duchovního a mravního stavu moderní doby a české postkomunistické společnosti** znovu ocitá v jakési myšlenkové opozici.¹⁹⁰

Roku 1996 vychází Kosíkovi soubor úvah o motivu oběti s názvem *Jinoch a smrt*. O rok později spatřují světlo světa Kosíkovy *Předpotopní úvahy*. Kosík se stává držitelem celé řady různých ocenění (za všechny jmenujme např. **cenu Nadace Českého literárního fondu** za knihu *Století Markéty Samsové*, dále udělení **Čestné oborové medaile Františka Palackého za zásluhy ve společenských vědách**, udělení **Ceny Toma Stopparda** či udělení **medaile Artis Bohemiae amicis**).¹⁹¹

¹⁸⁸ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, dopis adresovaný Karlu Kosíkovi (nepodepsaný) ze dne 31. ledna 1993.

¹⁸⁹ Blíže Karel KOSÍK, *Třetí Mnichov?*, in: Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin, Praha 1992, s. 130-141.

¹⁹⁰ Josef TOMEŠ, *Český biografický slovník XX. století II*, Praha 1999, s. 131-132.

¹⁹¹ Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 187-188. Základní životní data Karla Kosíka zde sestavila Irena Šnebergová.

Články, které Kosík psal pro *Právo* (přílohu *Salon*) v letech 1997-2000, byly posmrtně vydány v knize *Poslední eseje* z roku 2004.¹⁹² Stalo se tak zásluhou upřímných snah **Ireny Šnebergové** a **Josefa Zumra**, blízkých přátel Karla Kosíka.

Myslitel Karel Kosík onemocněl rakovinou a zemřel v motolské nemocnici na selhání srdce. Stalo se tak dne **21. února roku 2003**. Je pohřben na Vinohradském hřbitově.¹⁹³ Karel Kosík tak navždy odpočívá v pražské čtvrti, jež byla neodmyslitelně spjata s jeho dětstvím.

2.9 Krátké momentky z Kosíkova každodenního světa

V závěrečném oddílu kapitoly o osobě Karla Kosíka bych se rád zmínil o některých momentkách, které přibližují Karla Kosíka nejen jako velkého myslitele, ale i jako zajímavou lidskou bytost.

Proniknout do myšlenkového světa Karla Kosíka (nebo možná spíše jen nahlédnout) je možno s respektem k dávné a moudré zásadě, podle níž **pravdu (veritas) stvrzuje víno**. „Kosíček“, jak jej nazývá paní Marie Nováková, byl talentovaným znalcem a milovníkem vína. Víno nikdy nechybělo na legendární „Slavnosti růží“ u Kosíků ve Všenorech.¹⁹⁴ Právě ve Všenorech (směrem na Beroun) se nacházela Kosíkova chata, která představovala jakýsi ostrov klidu a harmonie. Zde se celosvětově proslavený intelektuál¹⁹⁵ pokoušel zkultivovat svažitý pozemek v okolí chaty.¹⁹⁶ Kosík, ctitel a pěstitel královny květin, zde např. vytrvale bojoval s hryzcem (tento fenomén je podrobněji popsán ve čtvrté kapitole), možná stejně tak usilovně, jako se ve své filosofii snažil prohlédnout svět pseudokonkrétna...

Pochopit způsob pracovního postupu Karla Kosíka není dost dobře možné bez některých **perliček z filosofova denního programu**. Doma Kosík pracoval hlavně

¹⁹² Tamtéž, s. 189-190.

¹⁹³ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

¹⁹⁴ Blíže o tzv. Slavnosti růží sborník *Rozjímání vpřed i vzad. Karlu Kosíkovi k pětasedmdesátinám*, (edd.) Irena Šnebergová, Václav Tomek, Josef Zúmr, Praha 2001.

¹⁹⁵ O Karlu Kosíkovi se např. zmiňuje německý filosof Ludger Hagedorn. Blíže Ludger HAGEDORN, *Tschechische Philosophen im 20. Jahrhundert*, Stuttgart 2002.

¹⁹⁶ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

v první půli dne. Již časně zrána seděl u svého stolku. Z bytu v Nerudově ulici, v těsném sousedství domu U Dvou slunců, kde žil s Marií Novákovou v posledních letech svého života, měl půvabný výhled na Petřín. Na stolku již většinou ležel oblíbený deník *Právo* (v minulosti *Lidová demokracie*), avšak Kosík se nevyhýbal ani jiným periodikům. Přednostní přítomnost čerstvých novin si Kosík pojistil drobným „úplatkem“ v podobě tabulky čokolády, kterou občas věnoval poštovní doručovatelce. Nutno podotknout, že Kosík byl na svém pracovním stole vždy obklopen řadou různých studijních i psacích papírů. Dokonce i tehdy, když Kosík ležel v nemocnici, nechal si přinést noviny, tužku a papír. Z tácku na jídlo si vytvořil provizorní stoleček, a tak mohl filosof psát své sentence i na nemocničním lůžku.

Velikou Kosíkovou láskou se v průběhu života stala také poezie. Zvláště si oblíbil Vladimíra Holana, Františka Halase a Josefa Horu. Dlouhou dobu sháněl jedno specifické vydání Horových *Máchofských variací*.¹⁹⁷

Mezi přátele Karla Kosíka patřil např. filosof **Erazim Kohák**,¹⁹⁸ kterého si Kosík velmi vážil. Mezi blízké kolegy Karla Kosíka můžeme zařadit **Josefa Zumra** a **Václava Tomka**. Zajímavou perličkou je Kosíkovo přátelské působení na jistého **studenta Horáčka**, který studoval rovněž na Matematicko-fyzikální fakultě UK a vedl studentský časopis *Babylon*. Pan profesor Kosík mu prý často říkával, ať přemýšlí nejen matematicky, ale také filosoficky. Proto směrem k Horáčkovi pan profesor s oblibou pravil: „*Myslete jinak*.“. V přelomových dnech roku 1989 se u Kosíka v bytě zastavil i **Alexander Dubček**, Kosíkův ideový přítel z osmašedesátého roku.¹⁹⁹

Karel Kosík byl velikým milovníkem idejí. Jako humanista inklinoval (před nadměrným zdůrazňováním techniky) spíše k přírodě a přirozenosti.²⁰⁰

¹⁹⁷ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

¹⁹⁸ Erazim Kohák věnuje Karlu Kosíkovi zvláštní místo ve své knize *Domov a dálava*. Blíže Erazim KOHÁK, *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v české filosofii*, Praha 2009.

¹⁹⁹ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

²⁰⁰ Záznam z rozhovoru s Josefem Zumrem (narozeným 19. 3. 1928) ze dne 15. 1. 2010.

2.10 Stručná sebereflexe lidského objektu

Sám Kosík reflektuje retrospektivně svou osobnost jako **objekt šetření a příkazů nejrůznějších komisí a institucí**, které rozhodovaly o jeho osudu. „*Posílaly mne do koncentračního tábora, vyhazovaly ze zaměstnání, vylučovaly z university, zakazovaly mi cestovat, publikovat a vystupovat na veřejnosti, stavěly mne pod policejní dohled, vyřazovaly mé spisy z knihoven, nasazovaly proti mně špicly.*“²⁰¹ Kafkovské téma **člověka jako bezmocného objektu v odlidštěném institucionálním mechanismu** tak zřejmě s Kosíkem souvisí nejen po stránce „filosofického materiálu“.

Rád bych kapitolu o osobnosti Karla Kosíka s trochou nadsázky uzavřel citátem z článku Pavla Taněva: „*Až někdo oblečkům, limuzínám a žargonům nejen těch našich manažersko-byrokratických elit porozumí přes manšestráky, rádiovky a soudruhování jeho generace, Kosíkova hvězda opět zazáří...*“²⁰²

²⁰¹ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, záznam přepisu z rozhovoru s Karlem Kosíkem z 90. let. Identita novináře a média, pro které byl rozhovor pořizován, z fragmentu však není známa.

²⁰² Pavel TANĚV, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 6. 11. 2003.

III. Analýza vědeckého a filosofického myšlení v tvorbě Karla Kosíka

3.1 Role a místo intelektuála ve dvacátém století – vymezení problému ve vztahu k dílu

Myšlenkový svět člověka je vždy do určité míry determinován časoprostorovým rámcem. Příběh intelektuála „krátkého“ dvacátého století nelze jednoznačně sledovat z dnešní perspektivy, neboť náš ideový obzor vychází z empirie, kterou člověk před padesáti lety neměl a ani mít nemohl.²⁰³ Život a dílo představují dvě komplementární, a tedy neoddělitelné složky. Pro metodické uchopení však bylo nutné provést jakýsi strukturální řez mezi osobností samotnou a tvorbou této osobnosti. Je však nepochybně zajímavé sledovat, jak se onen dobový kontext v Kosíkově tvorbě odráží a proměňuje.

Budeme-li hledat určité uzlové body v literární a filosofické tvorbě Karla Kosíka, budeme tak činit s vědomím, že tyto periodizační mezníky vždy do určité míry vztahujeme k událostem politických dějin. Dosah politických událostí pak bývá reflektován v celospolečenských proměnách, a to z hlediska sociologického, filosofického, historického a literárního. Proměny Kosíkova díla se tedy nerealizují čistě kontinuálně, nýbrž v určitých zlomech. V této kapitole se pokusím o nastínění periodizace Kosíkovy tvorby právě na základě „přelomových“ prvků. Sledováním oněch zlomů mapujících genezi Kosíkova díla se snad přiblížíme odpovědi na otázku, jaké mohlo (či mělo) být místo a jaká mohla (či měla) být role intelektuála ve druhé polovině dvacátého století.

3.2 Přeludy a socialismus

Název prvního období v Kosíkově tvorbě jsem označil příznačným názvem podle Kosíkova stejnojmenného článku v Literárních novinách.²⁰⁴ V tomto přelomovém období byla Kosíkova „stalinistická léta“ již dávno na ústupu a byla vystřídána

²⁰³ Například historikovo zkoumání dějin 50. let působí rozpačitě i z toho důvodu, že dnešní pomyslné mantinely „dobra a zla“ se výrazně odlišují od mantinelů tehdejšího člověka. Zjednodušeně řečeno, pro člověka této epochy byla obrana socialismu „vlasteneckou povinností“, zatímco boj proti socialismu „vlastizradou“. Docházelo tedy k určitému prorůstání státního a stranického interpretování fenoménu vlastnictví. Aby vůbec bylo možné se z této situace vymanit, museli bychom celý režim oné doby v celé jeho totalitě označit za „zločinný“. To by však znamenalo přiznat „zločinnost“ všem složkám systému včetně všech aktérů, kteří do této struktury (dobrovolně či nedobrovolně) přináleželi. Dalším zásadním problémem při zkoumání dějin 50. let je (zřejmě i vzhledem k výše zmíněnému aspektu) jev, který bych s trochou nadsázky označil jako „absenci paměti“.

²⁰⁴ Karel KOSÍK, *Přeludy a socialismus*, Literární noviny, 6/1957, č. 10, s. 3.

racionální analýzou filosofické skutečnosti. Ve studii *Přeludy a socialismus* Kosík operuje s dvěma typy přeludů: vymezuje zde tzv. **přelud byrokratický** a tzv. **přelud inteligence**.

Zaměříme se nejprve na analýzu prvně zmíněného přeludu. Zde Kosík poukazuje na zachycení skutečnosti v podobě úředního hlášení. Zdůrazňuje, že byrokraticky zachycená skutečnost přestává být autentickou pravdivou skutečností, že je transformována z hlediska tohoto hlášení. V hlavě byrokrata se tak vytváří světový názor, který dle Kosíka „staví všechno vzhůru nohama“. Psychické a spirituální vlastnosti takového člověka jsou determinovány „zmrzačenou byrokratickou podobou“. Byrokratovy názory, vášně, city, lásky a antipatie se organizují právě a pouze z hlediska byrokratovy kariéry.²⁰⁵

Tito lidé jsou, pod vlivem svého řemesla, v podstatě konstruktéry určité **iluze**.²⁰⁶ Jedná se o iluzi, jež vyvolává zdání skutečných hybných sil ve společnosti. Významná je na tomto místě otázka **pohybu**. Kosík tvrdí, že pohyb spisu je pro takového úředníka ekvivalentní se zdrojem pohybu celé společnosti. A právě zde dospívá Kosík ke zjištění, že byrokratovo zdání je do značné míry pravdivé, neboť „na vyřízení spisu, tj. na jeho pohybu od nižší instance k vyšší, na rychlosti tohoto pohybu a na jeho výsledku závisí osudy lidí, plány, výroba, rozkvět družstev...“.²⁰⁷ Přijmeme-li tento fakt, pak je zcela zřejmé, že pohyb společnosti závisí na podobě úředního nařízení. V přeneseném slova smyslu je i třídní boj determinován oním nařízením, stejně tak jako je tomu i v případě osudů lidí či v případě tzv. vědecké pravdy.²⁰⁸

V oblasti, kterou lze nazvat **přeludem inteligence**, se Kosíkova pozornost obrací přímo k filosofům. Těm Kosík v podstatě vytýká jejich falešné vědomí, které mají mít o „svém vlastním řemesle“. Přelud inteligence vychází z předpokladu, že filosofové podléhají ilusi o svém monopolu nad kritickým hodnocením skutečnosti. A

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Tento aspekt je významný též ve vztahu k historikově práci s prameny úřední proveniencie. Historik by při studiu těchto typů pramenů měl zohlednit jejich reálnou vypovídající hodnotu (skutečný stav) od výpovědní hodnoty zaznamenané v úředním hlášení (ideální stav).

²⁰⁷ Karel KOSÍK, *Přeludy a socialismus*, Literární noviny, 6/1957, č. 10, s. 3.

²⁰⁸ Tamtéž.

právě zde se filosofové nejvíce mýlí, když samu skutečnost považují za nekritickou. V Kosíkově optice je totiž fundamentem kritičnosti **skutečnost**. Kosík tvrdí, že skutečnost jako taková pracuje kriticky, čímž teprve ona sama uvádí do pohybu i kritičnost myšlení. Za hybnou sílu společnosti tedy Kosíkova teorie pokládá **reálný pohyb skutečnosti**. Tento aspekt v sobě zahrnuje praktický rozměr filosofické skutečnosti, který je determinující. Aktualizaci zmíněného zjištění vidí Karel Kosík v kulturně-politických procesech, zvláště v případech tzv. škrtaů. „Škrtaové – to je druh lidí, kteří se kriticky vypořádávají s minulostí tím, že ji přeškrtnou, že prostě „likvidují“ některé události nebo zamlčují jména osob. Ale ten, kdo se vyrovnává s chybami a deformacemi minulosti tím, že je prostě ignoruje, že je nebere na vědomí, že je škrta, netuší, jak je jeho počínání **PROSTÝM POKRAČOVÁNÍM** této „špatné minulosti“.“²⁰⁹

S tím podle Kosíka velmi úzce souvisí i jev, který je v české kultuře obecně znám pod jazykovým spojením „**svědomí národa**“. Kosík upozorňuje na fakt, že společenská vrstva, která sama sebe považuje za toto svědomí, si podvědomě myslí, že národ nemá svědomí. Přesvědčení, že národu chybí svědomí je doprovázeno tezí, že lid je bez mozku. Z tohoto předpokladu na sebe deleguje ona pseudoelita svou pravomoc být „svědomím národa“. Kdybychom však připustili, že národu chybí svědomí (které má jen určitá společenská vrstva), dopustili bychom se jakéhosi přirovnání společnosti k organismu. V tomto organismu by byly sociální role jednotlivých aktérů od sebe odděleny tak striktně, že by měla každá skupina svůj přesně determinovaný úkol.²¹⁰ V praxi by tento model přisuzoval jedněm, aby pracovali, dalším, aby trávili a užívali a jiným, aby myslili. Zde Kosík zdůrazňuje ostrý rozpor této představy se skutečností, neboť „ve skutečnosti nikdo nemůže nahradit lidu ani svědomí, ani myšlení.“²¹¹ Dále Kosík hovoří o úkolech revoluční komunistické inteligence, jíž přisuzuje výsadu

²⁰⁹ Karel KOSÍK, *Přeludy a socialismus* (dokončení článku z předchozího čísla), Literární noviny, 6/1957, č. 11, s. 6.

²¹⁰ Zde Kosík evidentně naráží na některé západní sociologické teorie, zejm. na strukturální funkcionalismus a na tzv. organickou teorii, aplikovanou ve společenských vědách i na teorii státu.

²¹¹ Karel KOSÍK, *Přeludy a socialismus* (dokončení článku z předchozího čísla), Literární noviny, 6/1957, č. 11, s. 6.

*„probouzet otupené nebo uspané svědomí národa anebo přispívat k tomu, aby stále větší vrstvy lidí myslely samostatně, tj. marxisticky“.*²¹²

V otázce myšlení Karel Kosík upozorňuje na problematiku autonomie tohoto kognitivního procesu. Tvrdí, že v případě, kdy někdo myslí za někoho jiného, může mu vlastně prokazovat platnou službu. Tím mu totiž pomáhá na určitý čas překonat jeho nečinnost a současně nevědomost. Jenže myslí-li někdo za někoho jiného, pak zákonitě musí ten druhý (za koho je myšleno) myslit totéž jako ten, kdo myslí. *„Myslím-li za někoho, přestává druhý vůbec myslit.“* Kosíkovi jde v této souvislosti o záměr, aby se dělnická třída a inteligence dokázaly vzájemně doplňovat. Jedná se tedy o vztah komplementarity, neboť podle Kosíka mají dělníci z výroby problémy analogické s problematikou, kterou se pokouší řešit komunistická inteligence. V Kosíkově pojetí se **dělník-komunista** zabývá v podstatě identickým okruhem otázek jako filosof. Dělník-komunista pátrá např. po příčinách nerovnoměrného plnění plánu, příčinách nepravdivého přísunu materiálu, mzdových nepořádků na svém závodě, ve výrobě atd. Filosof se ptá, co je byrokracie a co se rozumí pod tzv. kultem osobnosti.

Kosík je přesvědčen, že inteligence a dělnictvo se v podstatě mají sejít. Aby však k tomuto „splynutí“ mohlo dojít, je podle Kosíka nutné, aby každá skupina šla jiným směrem. Dělnictvo má postupovat od každodenních praktických zkušeností v oblasti svého závodu směrem k pochopení celkového společenského stavu. Právě na tomto místě Kosík připomíná, jak je pro dělnictvo k pochopení společnosti jako celku nezbytná „marxistická theorie“. Naproti tomu inteligence by měla směřovat od abstraktních idejí o společnosti k uchopení společenské reality jako takové. Společenské reality v její „nejreálnější podobě“ se však lze dotknout jen apelem na **realistické pojetí světa**. To znamená nutnost jednoznačně upustit od „ideologických žvástů“.²¹³

²¹² Tamtéž.

²¹³ O realistickém přístupu a pojetí skutečnosti rovněž Týž, *O povaze uměleckého díla*, Plamen, 4/1962, č. 12, s. 32-36.

V Kosíkově eseji se rozvíjí diskuse o 3 základních otázkách: zda marxismus je či není ideologií; jaký je vztah mezi teorií a propagandou a v neposlední řadě otázka vztahu mezi teorií a „surovými“ fakty.²¹⁴

3.3 Ideologie a teorie

Ještě předtím, než Kosík uveřejnil svůj článek o „přeludech a socialismu“, zabýval se problematikou materialistického a idealistického pojetí dějin.²¹⁵ Dočasným výsledkem tohoto bádání se stala filosofická analýza s názvem *Hegel a naše doba*, uveřejněná taktéž v Literárních novinách. Zde Kosík reflektuje fenomén „hegeliánství“, který byl v rámci dějin filosofie vnímán přinejmenším rozpačitě. „*Odpůrci Hegelovy filosofie v Čechách (a bylo jich vždy více než stoupců) se vyznačují neklamným poznávacím znamením: naprostou neschopností Hegela vůbec pochopit, instinktivním odporem k filosofii, nechutí řešit velké filosofické problémy své doby, a proto tím větší zálibou v praktikismu a povrchním empirismu.*“²¹⁶ Kosík se domnívá, že ti, kteří si byli vědomi faktu, že v českém myšlení „chybí Hegel“, byli nuceni vést boj s podceňováním filosofie. Z čeho však pramení onen zájem o Hegela?

Motivy, které sehrávají rozhodující roli při renesanci poptávky po Hegelově filosofii, jsou vyvolány dvěma klíčovými aspekty. První aspekt představuje **otázku nacionální**. Nacionální chápání Hegela se projevuje jako určitý relikvitu myšlení devatenáctého století. Kosík apeluje spíše na aspekt druhý, který můžeme nazvat **Hegel jako zdroj marxistického učení**. Hegel je znovu objeven, znovu studován, znovu interpretován. Řečeno slovy Kosíka, je tomu tak „*zejména proto, že se filosofie, skutečná, obrozená, nedogmatická, vědecká filosofie stala základní a rozhodující sférou, v níž je možno pochopit smysl událostí naší epochy, charakterizované bojem proti zjevům, jež stručně nazýváme kultem osobnosti*“.²¹⁷

²¹⁴ Týž, *Přeludy a socialismus* (dokončení článku z předchozího čísla), Literární noviny, 6/1957, č. 11, s. 6.

²¹⁵ V této kapitole nejde o striktně chronologické řazení Kosíkových spisů, důraz je kladen spíše na tematicko-obsahové souvislosti mezi jednotlivými periodami napříč Kosíkovou tvorbou.

²¹⁶ Karel KOSÍK, *Hegel a naše doba*, Literární noviny, 5/1956, č. 48, s. 3.

²¹⁷ Tamtéž.

Obnovený zájem o Hegela v polovině padesátých let 20. století svědčí o snahách o filosofické pochopení aktuální doby. To znamená, že intelektuálové se aktuálně (a současně i nadčasově) snaží **proniknout k podstatě přítomnosti**. Kosík apeluje na „permanentní opožďování filosofie za životem“, čímž se sám jako filosof staví do role objektu svých úvah. Kosík zde trochu šalamounsky tvrdí, že vinni oním zaostáváním za skutečností nejsou sami filosofové, nýbrž filosofie jako systém. Hlavní příčinu výše zmíněného nedostatku spatřuje Kosík ve špatném metodickém uchopení filosofické skutečnosti. Namísto toho, aby filosofie analyzovala skutečnost „v celé šíři a totalitě“, přistupuje tento systém ke skutečnosti tak, že pouze „vysekává“ jeden určitý díl z celku. Autor zde chytře přirovnává tento přístup k chování malého dítěte, „*keré trhá květiny na zahradě a je překvapeno, že mu v ruce vřchledě chřadnou a vadnou*“. Důsledkem tohoto „omylu“ je v praxi např. tendence vymezovat tzv. aktuální úkoly. Děje se tak s prostoduchostí výše zmíněného přirovnání. Spojování filosofie s politikou považuje Kosík za projev určité povrchnosti. V tomto bodě své kritiky se Kosík (nepochybně inspirován Hegelem) zaměřuje na **dialektický princip při vývoji společnosti směrem k budování socialismu**. V Kosíkově analýze chyb filosofického systému je zdůrazněna „skutečná dialektika“, posuzující daný historický moment a danou společenskou potřebu z hlediska existence protikladů (rozporů), jež jsou obsaženy v konkrétní historické situaci.²¹⁸

Oproti tomu „povrchní filosofie“, která se podle Kosíka „*zřekla svého revolučně kritického charakteru ve jménu apologie*“, vlastně vůbec nebrání socialismus. Kosík své tvrzení zdůvodňuje nařčením, že taková „filosofie“ sleduje vývoj pouze z pohledu daného okamžiku a dané potřeby. Jenže skutečná filosofie musí sledovat vývoj dialekticky (!). Podle Kosíka je totiž jedinou důstojnou obranou komunismu útok, což znamená, že **je třeba neustále rozvíjet revoluční hnutí a marxismus!** Kosík neopomene přesunout význam Hegela k zájmu o leninismus, „*kerý se napájí z životodárných pramenů své duchovní minulosti, aby mohl s novou zbrojí a silou vykročit vpřed*.“²¹⁹

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Tamtéž.

Kosíkova filosofická analýza Hegela se zaměřuje na proměny vnímání hegelianství od druhé poloviny 19. století až po Kosíkovu přítomnost. Nešetří kritikou na adresu „buržoasního pozitivismu“, jemuž vytýká zavržení Hegelovy filosofie. Pozitivistické pojetí hegelianství jako „nepotřebné spekulace“ bylo vystřídáno Marxovou interpretací Hegela. Kosík připomíná **Marxovu kritiku idealistické a mystifikující složky Hegelova filosofického učení**, zároveň však apeluje na **Marxovo veřejné přihlášení se k Hegelově dialektice**.²²⁰

Kosík dále hovoří o tom, že za éry dogmatismu ve dvacátém století došlo k opětovnému zavržení Hegela jako „mrtvého psa“. Neváhá zde zmínit hanlivost pojmu hegelianství, ostře se vymezuje vůči zjednodušenému chápání Hegela na základních kursech politického školení a opět se odkazuje na Lenina. „*A tento tanec kolem Hegelovy mrtvolky se prováděl přesto, že byla všeobecně známa Leninova myšlenka: „Nelze plně pochopit Marxův Kapitál... jestliže neprostuduješ a nepochopíš celou Hegelovu Logiku!*““²²¹

Odliv respektu k Hegelově filosofii v průběhu dějin devatenáctého a dvacátého století Kosík dokumentuje např. osobou českého filosofa **Augustina Smetany**. Poukazuje na osočování Smetany z hegelianství a neodpustí si poznámku, že ti, kteří Smetanu kritizovali, mu v mnoha aspektech „nesahali ani po paty“. V případě „občanské popravky“ německé idealistické filosofie ve století dvacátém se Kosík odvolává na úvod **Pavla Reimana** k Heinovým spisům. Zde stojí, že německá idealistická filosofie byla namířena „proti revolučnímu duchu francouzského materialismu 18. století“. Dále je zde vyslovena teze, že německá idealistická filosofie představovala „reakční směr“. Na základě těchto tezí si Kosík klade otázky, jak je vůbec možné, že se právě německá idealistická filosofie (označovaná jako reakční) mohla tedy stát myšlenkovým zdrojem marxistické teorie. V popředí Kosíkova zájmu stojí již zmiňovaná **dialektika**, kterou lze chápat dvojím způsobem. První pojetí dialektiky označuje Kosík jako „pokrokový prvek“, druhé pojetí je ovlivněno „reakční podstatou“ Hegelovy filosofie. Kosík aktualizuje soudobý diskurs německé klasické filosofie, podle něhož se interpretace této filosofie odvíjí zejména od filologického výkladu pojmu

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Tamtéž.

„reakce“. Kosík zmiňuje názor, podle kterého byla Hegelova filosofie formou reakce na francouzskou revoluci a na francouzský materialismus. Hegeliánství bylo totiž považováno za reakci aristokratické povahy. Z hlediska jazykového vyjádření jde v případě hegelianství často o podobu interpretace pojmu „reakce“. Podle některých interpretací, na které Kosík poukazuje, jde o **výraz bez politické, třídní či společenské koreference**²²². Z toho vyplývá, že slovo „reakce“ **tedy vyjadřuje pouze skutečnost reagování**. Kosík připomíná prohlášení Pavla Reimana o tom, že „*německá idealistická filosofie je v podstatě reakční směr*“.²²³

Dále se Kosík v tomto článku snaží dokázat, že socialismus nelze vysvětlovat jen z pouhé ideje socialismu. Také apeluje na rozpory, spjaté s obsahem tohoto termínu. Připomíná období, kdy si filosofové ve snaze řídit se podle pravidel obecných axiomat doslova „*vyucávali z prstů rozpory socialismu*“. Kosík upozorňuje na jakýsi domýšlivý subjektivismus, který si špatně vykládá dialektické principy dějinného vývoje. Důsledkem těchto zkreslených představ je **chybné interpretování dějinného vývoje, odhalené v konfrontaci s realitou přítomnosti**. Podstata onoho chybování tkví v marnotratnosti „*theorie*“, jež byla falešně přesvědčena o svých schopnostech předvídat veškeré dění. Kosík se odvolává na XX. sjezd KSSS, kterému připisuje jakési rozbití „*papírových konstrukcí*“ chybné ideologie. Svůj text Kosík završuje tezí, že „*skončilo panství ideologie v marxismu, aby udělalo místo vědecké teorii*“.²²⁴

3.4 Filosofovo pojetí byrokracie

Fenomén úřednické moci je vskutku prastarý. Kosíkův článek *O byrokracii, tentokrát polemicky*, přináší reflexi problematiky tohoto jevu. Odkazuje se přitom k epoše, která už bude s jeho filosofickou tvorbou celoživotně spjata, k význačným „*persónám*“ jeho **dějinného tématu - devatenáctého století**. Kosík filosofickým způsobem znovu otevírá život a dílo **Karla Havlíčka Borovského** a dokládá na něm, že

²²² Jde o koreferenční akt ve smyslu vztažení jazykového ztvárnění k objektu, který je tímto jazykovým ztvárněním pojmenován.

²²³ Karel KOSÍK, *Hegel a naše doba*, Literární noviny, 5/1956, č. 48, s. 3.

²²⁴ Tamtéž.

„Havlíčkovo publicistické dílo není žádná zastaralá rekvizita, nýbrž živá věc, která může zasahovat i do současných ideových sporů“.²²⁵

Kosík reaguje na předchozí články (zejména v *Tvorbě*), které měly charakter jakési polemiky. Jednalo se vlastně o diskuse, zahájené **Jaroslavem Sedlákem**. Podle Sedláka se Karel Havlíček Borovský mýlil, když se domníval, že úřednictvo a byrokracie jsou dvě odlišné struktury státního aparátu. Jaroslav Sedlák vyslovuje názor, že buržoazní stát potřebuje ke své správě právě byrokratický aparát. Sedlák tak dospívá k identifikaci byrokracie s buržoazním státem. Havlíčkova interpretace vychází z předpokladu, že **byrokracie jako nepřirozený způsob vlády** představuje uzavřený systém, v němž úřady neponechávají občanovi žádnou svobodnou vůli a v němž zasahují do veškerého občanského života. Havlíček uvádí ilustrující příklad prakticky nulové samosprávy, kde „ani vrabec nemůže spadnout ze střechy“, aniž by o tom byla k ministerstvu podána zpráva. Určitým protějškem, vymezujícím se vůči tomuto byrokraticko-centralistickému pojetí buržoazního vládnutí, by podle Havlíčka měla být **demokratická forma**. Demokratickou formou systému vládnutí rozumí Havlíček v Kosíkově interpretaci následující model – jednalo by se o **systém, v němž by na řízení přímo participovala samospráva obcí**. Demokratičnost by byla zaručena principem **účinné kontroly úřednictva občanstvem**. Na rozdíl od Sedláka uvažuje Havlíček o dvou podobách vykonávání státní správy kapitalistů, a to v duchu buržoazního práva. První možnost představuje jednoduše byrokratický způsob vedení, druhá logicky způsob nebyrokratický. Havlíček ještě specifikuje, že **nebyrokratický způsob je totožný s demokratickým přístupem**.²²⁶

Kosíkova komparace Havlíčkova pojetí byrokracie a pojetí Jaroslava Sedláka přináší následné postuláty. Sedlák chápe subjektivního činitele za socialismu jen ve významu **myšlení** a ve významu **aparát**. V praxi to tedy znamená, že v boji proti byrokratizmu hrají pro Sedláka hlavní roli myšlení (poznání) a aparát. Kosík však namítá, že dominující silou při odstraňování byrokratizmu se musí stát **složité společenskopolitický pohyb tříd**, lidu, pracujících. Jakýmsi „hnacím motorem“ tohoto

²²⁵ Karel KOSÍK, *O byrokracii, tentokrát polemicky*, Literární noviny, 6/1957, č. 24, s. 6.

²²⁶ Tamtéž.

pohybu pak má být **osvětlující marxistická teorie** a úlohu pomyslného hybatele má na sebe zcela zákonitě vzít právě strana.²²⁷

Neoddělitelnost společenského procesu od skutečného boje proti byrokratismu zdůrazňuje Karel Kosík i v samém závěru svého příspěvku, když tvrdí, že je to náš **lid**, kdo „*uskutečňuje linii celostátní konference KSČ*“, tedy **výstavbu socialismu a prohlubování socialistické demokracie**.²²⁸

3.5 Kosíkovy „útěky“ do 19. století

Jedním z vůdčích témat, táhnoucím se Kosíkovým životem jako červená niť, je **odklon od současného dění do „dlouhého“ devatenáctého století**. Tato doba se Kosíkovi stala studnicí ideových vzorů a Kosík velmi často parafrázoval zlomové body této epochy, transformované do aktualizované a aktualizující podoby.²²⁹ Pole Kosíkova vědeckého zájmu se tímto výrazně rozšiřuje a ze zdánlivě kabinetního filosofa se rodí interdisciplinární vědec a literát, opírající se o četné **historicko-sociologické analýzy**.²³⁰

Romantický světonázor není jen předmětem studia literární vědy. Z romantického světonázoru vycházejí klíčové historické procesy, jež dávají vzniknout např. moderním politickým teoriím a ideologiím. Povaha české obrozenecké kultury je z badatelského hlediska velmi rozpačitá, neboť je ovlivněna např. „**teorií společenských úkolů**“, vypracovanou **Felixem Vodičkou**.²³¹ Orientaci na zkoumání dobových souvislostí geneze literárního díla rozvíjí Kosík na příkladu **Karla Hynka Máchy**. Kosík si všímá také **Václavkových studií** o Máchovi, které jsou podle jeho

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Jako příklad je možno uvést Kosíkovu aktualizaci Nerudova májového fejetonu z roku 1890 do prostředí konce 20. století. Kosík konfrontuje Nerudovo sdělení s demonstrací v centru Prahy, jež se konala 8. listopadu 1997. Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 7-8.

²³⁰ Historicko-sociologický přístup Kosík uplatnil např. ve svém nejznámějším díle, zaměřeném na studium dějin názorových sporů v české společnosti 19. století, v knize *Česká radikální demokracie*.

²³¹ Blíže Felix VODIČKA, *Cesty a cíle obrozenecké literatury*, Praha 1958.

názoru charakterizovány jistým **sklonem k sociologismu**.²³² Klade si otázku, **co je vědeckost** a jakým způsobem je uplatněna při zkoumání kulturního fenoménu Karla Hynka Máchy. Karel Kosík na tomto místě upozorňuje na zvláštní dualitu, v níž na jedné straně figuruje snaha o vědecký přístup s využitím rozsáhlého „vědeckého aparátu“, na straně druhé je realita taková, že „*Máchův romantismus se rozumí sám sebou*“.²³³

Zatímco v případě editora je vše nutné přísně prověřovat, pro literárního historika platí, že vše je jasné a nic se ověřovat nemusí. To by však mohlo vyvolat dojem, že literární historik, na rozdíl od editora, si v podstatě může dovolit lehkomyšlně přebírat různé pojmy z druhé, třetí, ba i čtvrté ruky. Cílem Kosíkových úvah na téma *Filosofie a dějiny literatury* bylo **zdůraznění důsledně promyšleného zkoumání teoretických a metodologických problémů** při studiu historie literatury. „*Práce s materiálem, která není vedena promyšlenou, propracovanou, znovu a znovu ověřovanou a obohacovanou metodologií, je slepá.*“²³⁴

Kosík sám pak uzavírá tuto problematiku myšlenkou, že je lépe napsat jeden svazek Dějin nežli nespočet „jalových“ polemik o metodologii. Téměř „dialekticky“ však podotýká, že „*jedna plodná diskuse na základě materiálu a problémů Dějin prospěje pravdě více než moudré mlčení.*“²³⁵

3.6 Studie Josefa Zumra o Kosíkově pojetí českých dějin 19. století

Kosíkův vědecký zájem o myšlení a kulturu devatenáctého století se stal předmětem následující filosofické analýzy Josefa Zumra. Aby nedošlo k „vytržení z kontextu“²³⁶, předkládám ji v kompletní, tedy autentické podobě (jedinou úpravou bylo grafické zvýraznění některých jmen a pojmů).

²³² Patrně již z názvu Václavkovy studie: „*Společenské vlivy v životě a díle Karla Hynka Máchy*“. Blíže Bedřich VÁCLAVEK, *Společenské vlivy v životě a díle Karla Hynka Máchy*, in: Torzo a tajemství Máchova díla, 1938.

²³³ Karel KOSÍK, *Filosofie a dějiny literatury*, Plamen, 3/1961, č. 4, s. 80-85.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Josef ZUMR vyjádřil zvláštní přání, aby jeho příspěvky byly publikovány v původním, tedy kompletním znění (z obavy z možného zjednodušení a zkreslení jednotlivých údajů).

„Dříve než se začneme zabývat tématem ohlášeným v názvu tohoto článku, porušíme chronologii událostí a připomeneme okolnosti, za nichž vyšla Kosíkova nejnámější práce, *Dialektika konkrétního*. Tato kniha, jejíž první vydání se objevilo roku 1963, vzbudila okamžitě velkou pozornost, byla vesměs pozitivně recenzována a záhy našla ohlas i v zahraničí u řady významných evropských nakladatelů. Kniha byla vnímána především u zahraničních posuzovatelů jako **originální výkon v oblasti marxistické filosofie**. Nejenže adaptovala pro marxistické myšlení důležité pojmy současné nemarxistické filosofie, zejména existencialistické, ale hlavně řešila naléhavé společenské problémy, na něž sterilní oficiální filosofie nebyla schopna adekvátně reagovat. U nás, kde prestiž marxismu u odborných kruhů mnohých společenskovědních disciplín v průběhu šedesátých let silně klesala, byla tato práce spíše vnímána jako zastřená kritika vládnoucího režimu. Kosíkovy výrazy typu „**destrukce pseudokonkrétnosti**“ k tomu při zjednodušujícím pohledu trochu sváděly. Avšak objektivní čtenáři rozpoznali v Kosíkově knize **inspirativní marxistickou koncepci filosofie člověka**, prohloubené řešení problému praxe, vztahu ekonomiky a politiky, úlohy umění, filosofických aspektů základních lidských postojů, jako je každodennost, práce, starost apod.

Duchovní situace v odborných kruzích u nás v roce 1958, kdy vyšla první velká Kosíkova práce *Česká radikální demokracie* (Praha, Státní nakladatelství politické literatury, 487 str.), byla odlišná. Společenské vědy pěstované v oficiálních institucích se jen pomalu začínaly uvolňovat z dogmatického sevření jednoznačných pouček stalinské interpretace marxismu, které si jejich zastánci osvojili v ovzduší porevolučního nadšení nebo mnohdy z konjunkturálních či existenčních důvodů. Zdrojem těchto pouček byly často jen propagandistické brožury nebo přeložené práce dogmaticky uvažujících sovětských autorů. V této situaci **přichází Kosík s knihou, která se programově hlásí k marxismu, ale zároveň zpochybňuje dosavadní běžně užívané interpretační kategorie, jako je lineární třídní podmíněnost společenských jevů, „věčně mladá“ progresivní buržoazie, permanentní boj materialismu s idealismem, nejedlovská postobrozenská lidovost jako podklad všech pozitivně hodnocených faktů aj.** Vyznavači a uživatelé těchto metodických směrnic se museli cítit Kosíkovým pojetím marxismu zaskočení a do jisté míry desorientováni. Můžeme si tím vysvětlit dosti rozpačité přijetí této knihy zejména v obci historiků.

Kosík v této knize začal uplatňovat v přístupu k historické látce metodické principy, které byly výsledkem prohloubeného studia Marxových prací a metodologických diskusí ve skupině historiků filosofie tehdejšího Kabinetu pro filosofii ČSAV, kde již od poloviny padesátých let přicházel s podnětnými koncepty vedle Roberta Kalivody právě Karel Kosík. Konkrétní aplikace těchto principů na historickou látku se projevila u většiny příspěvků ve sborníku *Filosofie v dějinách českého národa* (Nakladatelství ČSAV, Praha 1958). Pro tento přístup bylo určující pojetí ideových jevů dané doby jako **konkrétně historické totality** se všemi rozpory a dialektickým napětím jak uvnitř společnosti, tak v myšlení individua. Kosík formuluje ve své knize tento metodický princip těmito slovy: „Světový názor není výhradně vytvářen ani politickými názory či filosofickým vyznáním nebo mravními desatery, předsudky a životními pocity, nýbrž je daleko spíše tím společným, co prolíná všechny tyto jednotlivé sféry, co je spojuje v **jeden celek konkrétního společensko-historického vědomí**, co je jejich vnitřním duchovním poutem. Proto také světový názor nemůže být vysvětlen z politických názorů nebo z literárního programu, nýbrž naopak tyto názory a programy je třeba chápat jako součást určitého světového názoru jako celku. Marxistická teorie společenského vědomí jako konkrétně historické totality, vytvářené společenskými skupinami v různých existenčních podmínkách, umožňuje pochopit jednotlivé sféry tohoto vědomí, filosofii, politické názory, pocity a ideály jako specifické projevy určitého pojetí světa. Proto se nám zdá, že **materialistický výklad jednotlivých oblastí společenského vědomí nemůže spočívat v hledání bezprostřední souvislosti mezi společenským bytím a těmito jednotlivými sférami**, nýbrž že tyto jednotlivé sféry jsou spojeny se společenským bytím zprostředkovaně, prostřednictvím světového názoru či pojetí světa jako jednoty a komplexu všech těchto dílčích oblastí.“ *Česká radikální demokracie*, s. 138.

Není bez zajímavosti připomenout, že k obdobným metodickým zásadám dospěli v této době paralelně a nezávisle také polští filosofové, kteří se postupně profilovali jako **varšavská škola dějin idejí**. S touto skupinou, kterou ve Varšavě vedl Bronislaw Baczko, navázali také v průběhu šedesátých let čeští historici filosofie podnětnou spolupráci. Obě skupiny vedle zájmu o tvořivé využití Marxova odkazu spojovala také snaha navázat na podněty **pražské strukturální školy**.

Důkladná znalost pramenů spojená s promyšleným metodologickým přístupem umožnila Kosíkovi objasnit řadu problémů, kolem nichž se tehdy v různých historických disciplínách vedly nepříliš plodné diskuse, poznamenané zjednodušeně chápanými marxistickými kategoriemi. Jako příklad může sloužit spor o to, zda byl Josef Dobrovský reprezentantem názorů osvícenské šlechty nebo nadstranickým „stoupencem lidu“. Kosík přesvědčivě dokázal, že **Dobrovský jako myslitel stál na počátku emancipačního hnutí v českých zemích a přispěl k prosazení zárodečných forem nového, už buržoazního vědomí v době, kdy se měšťanstvo teprve zvolna zbavovalo feudálních a polofeudálních vazeb.** Kosík přispěl podnětným řešením i k mnoha dalším tehdy diskutovaným otázkám jako například, proč zvítězila filologická, a nikoli přírodovědná orientace v první fázi národního obrození, jaké byly důsledky opožděného společenského vývoje českých zemí pro poměry v kultuře, **jak to bylo s Máchovým „rozervanectvím“, proč Neruda kolísal mezi demokratismem a liberalismem** apod.

Jednou z nejdůležitějších metodologických zásad, k níž se dopracovala zmíněná skupina historiků filosofie, bylo pojetí **dějin filosofie jakožto filosofie.** Nešlo tedy jen o to, popsat stav myšlení určité doby nebo profil myšlení jednotlivého filosofa, byť z hlediska širokých komparací a filiací idejí, ale uvést také historickou látku do souvislostí s aktuálně řešenou filosofickou a ideovou problematikou, a přispět tak k jejímu hlubšímu a všestrannějšímu pochopení. V tomto smyslu nebyla Kosíkova kniha jen monografií o českých radikálních demokratech, třebaže obsahově velmi široce pojatou, byla zároveň také, a to snad především, novým pokusem o filosofii novodobých českých dějin. Pokusem, dodejme úspěšným, ukázat nezanedbatelnou úlohu těchto demokratů v událostech i v myšlenkovém dění české společnosti této doby a odvodit z toho také jejich aktualizovaný odkaz současnosti.

Starší česká historiografie nevěnovala radikálním demokratům příliš velkou pozornost. Několik cenných prací a edic Čejchanových, Kazbundových, Thonových a některých dalších badatelů se zabývalo dílčími otázkami této tematiky, ale nedospělo k zobecňujícím závěrům. Po válce se tato problematika poněkud oživila a začaly vycházet první, někdy bohužel i poslední pramenné edice a studie (Osvald, Šimáček, Šamberger). **Kosík byl však první, kdo pojnal toto téma v celé šíři a překvapivých souvislostech.** Aby mohl postihnout specifičnost české radikální

demokracie, analyzoval nejprve jev radikálního a revolučního demokratického hnutí jako celoevropského proudu směřujícího k revoluci z let 1848 – 1849 a jeho pozdějším projevům v zemích s opožděným sociálním a ekonomickým vývojem. Rozlišil dva typy tohoto hnutí, rolnický a plebejsko-maloburžoazní a přiřadil české demokraty k druhému z nich. Mohl pak konkrétně popsat jejich chování a úlohu v událostech revolučních let a jejich vztah k liberálním a konzervativním účastníkům tehdejšího politického dění. Sledoval i důsledky porážky jejich politických snah, perzekuci ze strany mocenského aparátu a **vyzvedl statečný postoj Emanuela Arnolda**, který před vyšetřovateli nejdůsledněji hájil radikální pozice. Věnoval také pozornost obnovené aktivitě stoupenců tohoto směru v šedesátých letech, kdy se zejména **J. V. Frič** a **K. Sabina** s podporou „**knížete demokrata**“ **Rudolfa Thurn-Taxise** snažili (marně) vytvořit opoziční antiliberalní skupinu.

Kosík provedl **důkladný historiografický průzkum radikálně demokratického hnutí** a obohatil jeho znalost o řadu důležitých poznatků, ale vlastní přínos jeho knihy spočíval v **rekonstrukci myšlenkové stavby a ideového profilu celého tohoto proudu a názorů jeho jednotlivých představitelů**. Kosíkova analýza se přitom neomezovala jen na názory radikálů. Jejich názory neustále konfrontoval s jinými dobovými názorovými postoji, domácími i cizími, takže **se celkový myšlenkový obraz doby ukázal v celé své dynamičnosti, dramatičnosti a plastičnosti**.

Velkou pozornost věnoval Kosík zrodu radikálního myšlení u nás před rokem 1848 a v této souvislosti se podrobně zabýval myšlenkovým obsahem díla **Karla Hynka Máchy**. Přesvědčivě prokázal Máchovo sepětí s počáteční podobou radikálního proudu. Kapitola o Máchovi patří vůbec k nejpozoruhodnějším pasážím celé knihy. Nové pohledy přinesl také Kosíkův rozbor filosofické diskuse čtyřicátých let, zaměřený zejména na dva z účastníků této diskuse, kteří v ní zaujali protikladná stanoviska, totiž na **Karla Havlíčka** a **Augustina Smetanu**. Smetana v Kosíkově podání je právem nazírán jako jedna z nejvýznamnějších postav novodobé české filosofie. Pokud jde o jeho politický postoj, svým atheismem a demokratismem se stal ideovým soupeřem českých radikálních demokratů. Naopak Havlíkův demokratismus při vší své radikálnosti se v rozhodujících fázích společenského vývoje měnil v liberalismus, a tím se dostával do rozporu s pozicí radikálů. Smetanův nepopiratelný význam spočíval

v tom, že uvedl českou filosofii v plodný dialog s nejvýznamnějšími směry evropské filosofie své doby a že se pokusil filosoficky pochopit současné historické dění. V oblasti ideové a politické o totéž usiloval **Karel Sabina**. Kosík doložil, že Sabina byl mezi radikálními demokraty nejschopnější, kdo dovedl v českých podmínkách let 1848 – 1849 formulovat a řešit požadavky a úkoly evropské revoluční demokracie, jaké například v Německu reprezentoval Heine nebo v Rusku Bělinskij. Sabina svým intelektem a vzděláním k tomu měl nejlepší předpoklady. Patos svobody, který do politiky, do sociálních vztahů a do kultury revoluční doby vnesli radikální demokrati, nezůstal pouhou epizodou, ale ovlivnil zejména českou kulturu i v druhé polovině století. Také toto zjištění přinesla Kosíkova kniha. Úvahy o smyslu novodobých českých dějin se nadále nebudou moci obejít bez zhodnocení odkazu radikální demokracie.

Proti Kosíkovým tvrzením a závěrům, obsaženým v knize *Česká radikální demokracie*, lze vznést řadu dílčích i obecnějších námitek, zejména po desetiletích, která uplynula od jejího vydání. Dalo by se například kritizovat někde až **teleologické pojetí myšlenkového vývoje nebo přímo zákonitosti, podle něhož posuzuje ideové a filosofické pozice dřívějších myslitelů, jako by vývoj nevyhnutelně, hegelovsky spěl až k nejvyššímu a nejpravdivějšímu stanovisku, které zastává soudící badatel a směr, k němuž se hlásí**. Myšlenkový vývoj neprobíhá lineárním vzestupem, má četné peripetie, regresy a někdy nejednoznačné vyústění, byť určitou zákonitost vykazuje. Myslím proto, že je poněkud nehistorické vytykat například Augustinu Smetanovi přílišný idealismus nebo Karlu Sabinovi nedostatečný revoluční demokratismus. Jejich postoje byly konkrétně historicky podmíněné a nelze je posuzovat absolutizovanými kritérii. Není také zcela oprávněné kritizovat Palackého pro negativní vztah k Francouzské revoluci. Palacký jako jeden z prvních našich obrozenců si již v roce 1819 poznamenal v Každodenníčku: „Nevídaný duch věje nyní po celé Evropě, jakkoli dušený tu i tam ode knížat: od toho času, co Francouzové, zvláště Napoleon, stará ustanovení vyvrátě, jim starožitnou vážnost odjal, ... od tedy nová jest světa historického vůbec tvářnost.“ Kosík správně rozlišuje v českém obrozenském hnutí čtyřicátých let **tři hlavní ideové proudy: buržoazně demokratické pojetí světa, patriarchálně demokratické a plebejské, revolučně demokratické**. Námítky dnes může vzbudit jednoznačné přiřazení Josefa Kajetána Tyla ke směru patriarchálně

demokratickému. V Tylových povídkách a divadelních kusech jistě najdeme mnoho patriarchálního sentimentu, ale neplatí to, což Kosík připouští, o Kutnohorských havířích a také ne o důležité části jeho publicistiky (**jak podrobným rozbořem dokázal Zdeněk Šamberger**).²³⁷ V těchto pracích stojí Tyl velmi blízko radikálním demokratům. Není však naším úkolem polemizovat v podrobnostech s Kosíkovou knihou.

Kosíkova historiografická metoda vychází z materialistického pojetí dějin, jak je formulovali marxističtí klasikové a ve 20. století rozpracovali další myslitelé tohoto směru (**Gramsci, Lukács, Goldman** – ten zejména o aspekt geneticko-strukturální). Na příkladu knihy o radikálních demokratech jsme se snažili ukázat, že tato metoda svou vnitřní konsistencí a širí záběru byla schopna přinést mnoho nových pohledů na dlouho zkoumanou problematiku českého obrození a na opomíjenou úlohu demokratů. Tato metoda ve svých základních rysech ob stojí podle mého názoru i před dnešní objektivní kritikou, zvláště konfrontujeme-li ji s dnešní, často metodologickou bezradností nebo programovým postmoderním relativismem. **Někdejší, dnes už polepšení „marxisté“ v sebekritice nebo tiše i bez sebekritiky tvrdí opak toho, co hlásali dříve.** V tom je následují i „badatelé“, marxismem sice nepoznamenaní, ale přesvědčení, že pravda musí být automaticky odlišná od té včerejší, a proto se snaží oprášit tu předvčerejší. **Zvláštním případem jsou marxističtí „konvertité“, kteří revidují a přímo zavrhuji své dřívější cenné dílo a stavějí se na opačnou stranu barikády** (jako historik Francouzské revoluce **Francois Furet**). Současná společenská **diskreditace marxismu jde u nás tak daleko, že i badatelé, kteří jsou ochotni uvažovat o sociální podmíněnosti ideových jevů, obávají se užívat i dávno před Marxem objevené pojmy, jako je „třída“ nebo „třídní boj“, protože jsou v našem platném právním řádu dokonce kriminalizované.** Vedle toho nadále vládne **metodologická bezstarostnost,** která si neklade „zbytečné“ koncepční otázky a uchyluje se k bezproblémovému pokleslému pozitivismu, údajně pracujícím „jen s fakty“. Někteří badatelé z okruhu humanitních věd, kteří si kladou náročnější metodologické otázky, omezují svůj zájem na **dílčí postupy inspirované hermeneutikou, sémiotikou, textovou analýzou** apod., přičemž buď pouštějí ze

²³⁷ Zdeněk ŠAMBERGER, *Působení a dílo J. K. Tyla ve světle pramenů*. In: Středočeský sborník historický, 36, 2008, s. 47-136. (Tato citace byla převzata z poznámkového aparátu Zumrovy studie.)

zřetele bohatství zkoumané reality v celé šíři, nebo naopak se tuto realitu snaží vměstnat pod svůj zúžený pohled, jako by byl univerzální. Konečně můžeme také pozorovat **pojmové hrátky ovlivněné určitou badatelskou módou.**

Jako příklad této módy, který navíc souvisí s tématem obrození, tedy předmětem i Kosíkovy knihy, je pojem „biedermeier“. Tento pojem, vzniklý kdysi v dějinách rakouského užitého umění, který v době před druhou světovou válkou se **Vojtěch Jirát** pokusil uplatnit také v literárních dějinách, byl povýšen na obecnou explikační kategorii málem pro celou oblast historických věd. **Stalo se módou vysvětlovat téměř celé české národní obrození tímto pojmem,** hledají se jeho vlivy u Máchy, Erbena a jiných obrozenců, pořádají se konference na toto téma a místo staré zásady „qui bene distinguit, bene docet“, místo hledání specifičnosti jevů a určení jejich jedinečnosti, **házi se vše do jednoho biedermeierovského pytle.** Toto počínání je slepou uličkou, která nikam nevede. Je třeba litovat sil na to vynaložených, tím spíše, že na české půdě (a mimo jiné i marxistickou inspirací) vznikla pro výklad ideových jevů **geneticko-strukturální metoda,** ověřená už díly **Mukařovského a Vodičky,** na kterou objektivně navázal (i přes určitou odlišnost) také Karel Kosík a další historici zabývající se **dějiny idejí.** Je-li dnes užitečné při výzkumu historické problematiky na něco navazovat, pak je to podle mého názoru právě tento směr.“²³⁸

Josef Zumr

3.7 František Palacký v optice Kosíkova myšlení

Osobnost Františka Palackého, nejvýznamnějšího českého historika 19. století, se stala předmětem řady Kosíkových úvah. Kosík zaujal Palacký především jako vlivný myslitel, který zformuloval **ideu střední Evropy.** Již v díle *Česká radikální demokracie* přináší Kosík filosofickou **analýzu Palackého filosofických a politických postojů,** na kterou Kosík navazoval také na konci šedesátých let a k níž se vracel i v letech devadesátých. Kosík se především zaměřil na *Ideu státu rakouského,* v níž Palacký představil svou **koncepti dějinného prostoru mezi Ruskem a Německem.** Zde, v prostoru kreativního „stýkání, dotýkání a potýkání kultur a řečí“, spatřuje Kosík ideu **určení člověka** v podmínkách moderní doby. Člověka v této koncepci vnímá jako zdokonalující se bytost, určenou vztahováním se k jakési nejvyšší dokonalosti

²³⁸ Materiál z osobního vlastnictví (osobní archiv) filosofa Josefa Zumra (narozeného 19. 3. 1928).

(myšlenka tzv. božnosti). Tím, jak se člověk přibližuje k Bohu, sílí i jeho touha po emancipaci. Takový člověk usiluje o větší svobodu a spravedlnost.²³⁹

Na podkladě Palackého pojetí českého národa dospívá Kosík k přesvědčení, že nelze klasifikovat národy na předem buď determinované k panování, či odsouzené k poddanství.²⁴⁰ Člověk totiž „není ani kladivo, ani kovadlina“, takže mimo samotného Boha jej nelze vztahovat k nějaké další autoritě. Kosík si dále plně uvědomuje význam Palackého pojetí dominanty Evropy. Tu podle něj Palacký spatřuje právě v „souladu všech národů“ a ve „zrušení výsad a výlučnosti“, čímž svým způsobem **deleguje sjednocující moc pro moderní dobu do rukou samotných národů a do rukou tzv. obce.**²⁴¹ Při analyzování demokraticismu jako způsobu nacionální emancipace **Kosík zdůvodňuje demokratickou tendenci v mentalitě našeho národa dějinnou situací.** Své tvrzení opírá o fakt, že Češi jako národ, který je potlačovaný, musí onu vnitřní (tolik postrádanou) moc hledat pouze sám v sobě. Znamená to, že zdroje této moci je třeba interpretovat jako zdroje vlastní, tedy nepřejímané zvenku. Význam osoby Františka Palackého spatřuje Kosík v jeho snaze o zachování Rakouska v podobě zreformované středoevropské federace. Tato modifikace, v rámci níž by došlo k zrovnoprávnění jednotlivých národů, by představovala účinnou protiváhu vůči nebezpečným koncepcím carismu a pangermanismu. Kosík si důsledně uvědomuje, že **Palacký byl při vytváření svých politických idejí pod vlivem paradigmatu hrozby.** Odtud pramení Palackého touha po stavění jakési pomyslné hráze proti expanzivnosti.²⁴²

Palacký však Kosíka přitahoval i svou schopností „vidět dále“, čímž se stal předmětem a současně i určitým subjektem četných Kosíkových **úvah na téma krize moderní doby.**²⁴³ Palacký prý (v rámci dobového diskursu své doby) předvídal některé

²³⁹ Blíže Jan ZOUHAR, *Dějiny českého filozofického myšlení do roku 1968*, Brno 2008.

²⁴⁰ Kosík se k pojmu národ podrobněji vyjádřil ve svém článku *Naše nynější krize*, konkrétně v oddíle *Krize národa*. Blíže Karel KOSÍK, *Století Markéty Samsové*, Praha 1993, s. 36-40.

²⁴¹ Pod pojmem „obec“ Kosík rozumí základ pro moderní pojetí občanské společnosti.

²⁴² Jan ZOUHAR, *Dějiny českého filozofického myšlení do roku 1968*, Brno 2008.

²⁴³ Palackého „prognostické“ schopnosti připomíná ve svých pracích i historik Jiří Kořalka. Blíže Jiří KOŘALKA, *František Palacký (1798-1876). Životopis*, Praha 1998. Nejnověji se Františkem Palackým

atributy moderní civilizace, a to v intencích, jak o těchto attributech hovoří Kosík. V této souvislosti Kosík analyzuje především tzv. hodnotový relativismus, spjatý s absencí idejí v soudobém světovém dění. Ideová motivace, již podle Kosíka moderní doba, tedy „svět, který míru ztratil a vyvíjí se bez míry“ postrádá, vždy hrála v Palackého politické dráze dominantní úlohu. Palacký se vyznačoval ideovou velikostí a opravdovostí právě proto, že (jak Kosík důrazně podotýká) jeho politické usilování bylo vždy motivováno vznešeností této ideje. Na základě ideového záměru Palacký uskutečňoval své politické usilování. Kosík tak na příkladě Palackého zobrazuje určitou koncepci, které sám osobně věřil a chtěl ji sám použít prakticky. Byla to **koncepce propojení filosofie a politiky**. „Co nazývá Palacký ideou, je jednak kritika dobových předsudků jako reálných sil zotročujících lidi, jednak nahlédnutí do toho, co v moderní Evropě probíhá a co lidi této epochy mohou, smějí a jsou povinni – v zájmu humanity – dělat.“²⁴⁴

3.8 Dialektika konkrétní totality

Převratnou událostí na poli filosofického myšlení se stalo vydání Kosíkovy nejslavnější knihy se slibným názvem *Dialektika konkrétního*.²⁴⁵ Jedná se o dílo, jež získalo celosvětový věhlas a jež bylo přeloženo do řady cizích jazyků. Na Kosíkovo přelomové a v podstatě i životní dílo reagoval v *Plameni* filosof **Ladislav Hejdánek**.²⁴⁶ V Hejdánkově recenzi, nazvané *Filosofie člověka*, je zmíněno několik aspektů Kosíkova díla. Ladislav Hejdánek např. poukazuje i na to, že „vlastní text nedosahuje ani 170 stran“, což Kosíkovi nevytýká, nýbrž podotýká, že navzdory tomuto formálnímu faktu je to „obsahem jedna z nejvýznamnějších českých filosofických publikací poválečných let a první české marxistické dílo, jehož osou není historický zájem ani interpretace jiného filosofického textu (neřku-li citátů), nýbrž odvážný pokus o postižení či alespoň dotek celku, autentické skutečnosti, „věci samé“, která ovšem „není obyčejnou věcí a dokonce není věcí vůbec“. Hejdánek čtenáře upozorňuje, že četba Kosíkovy knihy není

zabývá Jiří ŠTAIF. Blíže Jiří ŠTAIF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009, ke K. Kosíkovi s. 338-339.

²⁴⁴ Jan ZOUHAR, *Dějiny českého filozofického myšlení do roku 1968*, Brno 2008.

²⁴⁵ Kosíkova *Dialektika konkrétního*. Studie o problematice člověka a světa představuje souvislost mezi českým filosofickým myšlením a recepcí tzv. Kritické teorie frankfurtské školy. Karel Kosík v ní vychází z Lukácsova pojmu konkrétní totality, do jisté míry analogicky jako Marcuse a raný Horkheimer.

²⁴⁶ Ladislav HEJDÁNEK, *Filosofie člověka*, *Plamen*, 5/1963, č. 12, s. 118-120.

snadná a předpokládá dostatek času a též vyžaduje soustředěného studování. Připomíná, že obtížnost Kosíkova textu může čtenáře jistým způsobem odradit, neboť „opravdová filosofie“ je kompenzována přeci jen velikou námahou.²⁴⁷

Hejdánkova recenze apeluje na Kosíkovo přesvědčení o nezbytnosti filosofie pro lidstvo. Kosík totiž významně konstatuje, že pouze prostřednictvím filosofie (plus částečně i v rámci umění) je možné otevřít cestu „skutečnosti v její skutečnosti“. Ve skutečnosti samé vidí podle Hejdánka Kosík autentickou cestu k pravdě této skutečnosti. Hejdánek trefně poukazuje na fakt, že filosofie nepřichází k subjektu, který by byl „tabula rasa“, nýbrž že úkolem filosofie je mimo jiné „odhalit mystifikující charakter běžného myšlení“. Právě mystifikující běžné myšlení mělo způsobit jakousi zaměnitelnost skutečného světa se světem, v němž dominuje **obstarávání** a **manipulace**. V tomto tzv. **světě věcí** (objektů) dochází k „zfetišizování“ praxe lidí a vytváření tzv. objektálního světa. Kosíkův **pojem objektální skutečnosti** znamená zásadní průlom v českém filosofickém myšlení. Kosík vychází z předpokladu, že tento svět objektů není totožný s tím, co (Kosík) nazývá „revolučně kritickou praxí lidstva“. V Kosíkově pojetí má dojít k **rozlomení objektální skutečnosti**, čímž nastane postupná **destrukce světa pseudokonkrétnosti**. Proces oné destrukce však nesmí být pojat jako „roztržení opony“, po němž by se nám otevřela skrývaná skutečnost, hotová a explicitně daná. Pod procesem destrukce pseudokonkrétna je třeba rozumět vyvinutí určité **aktivity, kterou je nutné použít pro uchopení „věci samé“**.²⁴⁸

Při analýze této aktivity dospíváme k zjištění, že sama aktivita vedoucí k uchopení skutečnosti, k této (společenské) skutečnosti nedílně náleží. Podle Kosíka nastal v dějinách myšlení jakýsi omyl, když se pod vlivem galilejského přístupu uvažovalo o „autentickém“ světě pouze v tom případě, když byl onen autentický svět interpretován jako skutečnost bez člověka. „*Avšak tento svět bez člověka není autentickou skutečností*“, podotýká Kosík. Při rozvrhování skutečnosti musí být do oné skutečnosti integrován také člověk. Zde Kosík dospívá k jádru své filosofické analýzy. Tvrdí, že v případě filosofického zobrazení skutečnosti, jež by se odehrálo bez člověka, jde o zachycení skutečnosti, která není autentická. Proto **je třeba integrovat člověka**

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ Tamtéž.

do skutečnosti, avšak ne jako redukovanou věc, nýbrž jako člověka „celého“. Kosík chápe „celého člověka“ jako aktivní subjekt, čímž mu přisuzuje schopnost „přesáhnout“ tuto svou subjektivitu a vymanit se tak ze zajetí jakési sebeprojekce. Transcendence vlastní subjektivity je možná pouze tehdy, je-li nedílnou součástí lidské praxe. Z tohoto důvodu lze konstatovat, že **člověk řídí společenský pohyb** a jako určitý produkt své praxe vytváří jak ekonomii, tak poezii.²⁴⁹ Vlivem transcendence poměrů je člověk v Kosíkově pojetí nadán aktivitou, jejímž prostřednictvím uskutečňuje v historickém horizontu svou snahu o hledání svobody. Realizace člověka a jeho postavení ve vesmíru tedy není dána explicitně. Člověk se teprve ve své historické perspektivě polidšťuje a tuto humanizaci promítá také do přírody, jež jej obklopuje. „*Vytváření člověka a lidskosti je jediným smyslem dějin. Smysl dějin leží v dějinách, není však (jako hotový) dán, předurčen. Člověk ze žádných úkazů kosmu nemůže vyčíst, že vítězství dobra v dějinách je zaručeno absolutně a provždycky.*“²⁵⁰

V Kosíkově *Dialektice konkrétního* je vědecký problém člověka v dějinách rozvinut do několika rovin. V první rovině jde Kosíkovi o filosofické uchopení člověka vůbec jako takového, provázené otázkou „Kdo je člověk?“.²⁵¹ Další roviny antropologické problematiky se Kosík snaží pojmut jako určitou „syntézu“ filosofie Karla Marxe a existenciálně hermeneutických filosofických koncepcí. Výsledkem Kosíkovy teorie bylo **překonání dogmatického marxismu a ekonomického determinismu.**²⁵²

Dílo je strukturováno do čtyř hlavních celků. První se soustředí na **svět pseudokonkrétnosti a jeho destrukci**, zabývá se též duchovní a myšlenkovou reprodukcí skutečnosti a fenoménem tzv. konkrétní totality. Druhý celek obohacuje

²⁴⁹ Ekonomie a poezie představují pro Kosíka dvě stránky téhož „vytváření“ lidské praxe. Je však třeba dodat, že pod pojmem ekonomie rozumí Kosík ekonomii v její prvotní podobě, tzn. bez její postupné fetišizace.

²⁵⁰ Ladislav HEJDÁNEK, *Filosofie člověka*, Plamen, 5/1963, č. 12, s. 118-120.

²⁵¹ Je třeba zdůraznit, že téma člověka se v šedesátých letech neobjevuje jen u Karla Kosíka (byť je Kosík pokládán za nejvýznamnějšího „antropologa“ na poli filosofie). Připomeňme např. práce Milana Průchy (*Kult člověka*), Karla Máchy (*Problém člověka*), Milana Machovce (*Smysl lidského života*), Jindřicha Filipce (*Člověk v křivém zrcadle*) či kolektivní dílo pod vedením Jindřicha Filipce (*Člověk a moderní doba*).

²⁵² Jan ZOUHAR, *Česká filozofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*, Brno 2009, s. 83.

dosavadní filosofický výzkum o **metafyziku každodenního života**, což znamená, že Kosík zde rozvíjí dvě významné kategorie, **kategorii každodennosti** a **kategorii starosti**. Vedle ekonomicko-filosofických analýz je pozornost soustředěna právě na roli každodennosti v lidských dějinách, jež byla dosud nespravedlivě opomíjena. Problematiku filosofie dějin Kosík otevírá i v pasáži nazvané *Historismus a historicismus*, nechybí ani upozornění na souvislosti mezi ekonomickým činitelem a uměním. Tématem třetího celku je **úzká vazba mezi filosofií a ekonomy**, i když jakási ekvivalence těchto dvou odvětví svým způsobem prostupuje celým Kosíkovým dílem.²⁵³ Určitý hermeneutický přístup se projevuje v úvahách o aspektech interpretace textu, teoretická východiska Kosík do značné míry aplikuje na text jemu nejpodstatnější, tedy na Marxův *Kapitál*. Zvláště významné je **filosofické pojetí práce**, jež je opět kladeno do ekonomických souvztažností. Čtvrtý celek, kompozičně uzavírající toto fenomenální dílo, podává shrnující informace o Kosíkově interpretaci člověka, dějin, svobody, přičemž dochází k žádoucímu propojení mezi filosofickými postuláty a vyzývací otázkou praxe jako filosofické kategorie.²⁵⁴

Je třeba si uvědomit, že v době, v níž kniha vyšla, znamenala něco jako „revoluci ve filosofických kruzích“. Reakce na tento „hit šedesátých let“ na sebe přirozeně nenechaly dlouho čekat.

3.9 Diskuse o Dialektice konkrétního

Relativně stojaté vody českého filosofického myšlení byly Kosíkovou knihou zvlněny natolik, že se kolem *Dialektiky konkrétního* vytvořilo velmi dynamické diskusní prostředí. Vedle již zmíněné recenze **Ladislava Hejdánka** v *Plameni* přispěli svými postřehy např. **Jiřina Popelová** ve *Filosofickém časopise*, **Jiří Cvekl** ve *Filosofickém časopise* nebo **Jan Patočka** (v *Dopisech Václavu Richterovi*). Nutno přiznat, že recepce Kosíkova díla jsou velmi zajímavou ilustrací tehdejšího dobového diskursu české filosofie. Třebaže Kosíkova kniha znamenala v podstatě převrat na

²⁵³ Ekonomické aspekty historického materialismu, diskutované (nejen v příspěvcích Karla Kosíka) již v druhé polovině 50. a na počátku 60. let ve *Filosofickém časopise*, podrobněji analyzuje Jiří Růžička. Blíže Jiří RŮŽIČKA, *Formování historického materialismu*, in: *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*, (edd.) Lucie Storchová, Jan Horský, Ústí nad Labem 2009, s. 95-121.

²⁵⁴ Karel KOSÍK, *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*, Praha 1965.

tomto poli, ukázalo se, že definovat onen „převrat“ není vůbec snadné. Dokládá to Patočkův výrok, že „*ted' je všude samý Kosík – senzace, přičemž nikdo neví, co Kosík vlastně říká a chce. Ještě jsem o tom neslyšel jediný rozumný názor.*“²⁵⁵ O rok později píše Patočka v dalším dopisu (adresovaném opět Václavu Richterovi) o Kosíkově díle své další postřehy. Vyjadřuje se v tom smyslu, že pozoruje až nápadně zjevné souvislosti mezi dialektikou Hegelovou a dialektikou Karla Kosíka. Patočka tvrdí, že společným jmenovatelem jak u Hegela, tak i v případě Kosíka, je **tzv. syntetická metoda**. Podle Patočky tkví podstata této syntetické metody v pozitivním pochopení věci vlivem „**svázání**“ **abstraktních momentů v konkrétní celek**. Avšak skutečný smysl dialektiky Patočka spatřuje v něčem jiném. Dialektikou v pravém slova smyslu Patočka rozumí takový myšlenkový pohyb, který je negativní. Znamená to, že dialektika je chápána jako pohyb, v jehož rámci narážíme na něco, co nejsme schopni zpředmětnit.²⁵⁶

Patočka se zaměřuje na strukturu Kosíkovy knihy a zdůrazňuje, že toto dílo nepředstavuje jeden kontinuální systém, nýbrž že se skládá ze čtyř různých částí. Podle Patočky se v podstatě jedná o čtyři na sobě spíše nezávislé úvahy, v nichž Kosík na pojmech **praxe** a **konkrétní totality** chce doložit **ontologický, existenciální a gnoseologický význam praxe**. Jan Patočka dále připomíná, že Kosík pojem praxe nerozvíjí souborně, nýbrž jen prostřednictvím dílčích příspěvků. Svou koncepci praxe Kosík představuje ne jako antropologii, nýbrž spíše jako ontologii. Kosíkova analýza pojmu práce vychází z předpokladu, že práce je fundamentální lidskou praxí. Tato praxe pak determinuje všechny následné lidské činnosti, které však mají konjunktivní charakter. Jde o to, že člověk „pracuje“ tak, že **svou práci uskutečňuje ve všech svých aktivitách**. To znamená, že není možné od sebe oddělovat pracující složku svého já od složek např. milující bytosti, hrající bytosti, tvořící bytosti, bojující bytosti atp. Člověk je bytost pracující v tom všem. Prostřednictvím práce člověk vytváří různá jsoucná, současně však (tím, jak se vymezuje ve vztahu k věcem, ke světu) se člověk stává „producentem“ svého vlastního bytí.²⁵⁷

²⁵⁵ Jan ZOUHAR, *Česká filozofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*, Brno 2009, s. 82-91.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 86.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 88.

Při analýze Kosíkova myšlení dospívá Patočka k závěru, že je možné sledovat určité analogie mezi Kosíkovým pojetím práce a **tezí Bedřicha Engelse o polidštění opice vlivem práce**. Kosíkovu metafyzickou dialektiku tak klade do komparativního vztahu s Engelsovou dialektikou přírody. Patočkovo hodnocení Kosíkovy filosofie se vyznačuje relativně kritickým přístupem v oblasti toho, co Kosík pokládá za „dialektiku konkrétního“. Podle Patočky totiž **není Kosíkova dialektika dialektikou života a dějin**. Přesněji jde o jakousi **objektivistickou metafyziku**, odvozující konkrétní fenomény z abstraktních struktur. Namísto dialektiky konkrétního vytváří Kosík „pouze“ jakýsi konstruktivní princip. Člověk je zde utvářen tzv. z mimolidského, tedy ne přímo z člověka. Transformace ze zvířete v člověka se děje právě díky negování bezprostředního uspokojení potřeby, a teprve vlivem této negace může nastat proces humanizace. Pochvalu věnuje Patočka Kosíkovi za přiblížení pojmu praxe k významu existenciálního pojetí tohoto pojmu, zvláště pak oceňuje Kosíkovu snahu o hledání souvztažnosti německé klasické filosofie, marxismu, soudobé fenomenologie a existencialismu. Přesto si Jan Patočka směrem ke Kosíkovi neodpustí výtku, že jeho „dialektika konkrétního“ není dialektikou autentického života, že Kosík „přeskakuje do dialektiky věcí“ a že se jeho dialektika mnohdy týká dialektiky přírody, již Patočka považuje za „zcela hypotetickou“.²⁵⁸

Ladislav Hejdánek zdůrazňuje v Kosíkově dialektice **ontologický smysl aktivity**. Podotýká, že Kosík do svého díla implicitně zařadil **myšlenku univerzálnosti**. Tím se do značné míry komplikuje vztah mezi člověkem a přírodou. Vystává zde otázka jakési **transcendence člověka** a míra jeho subjektivity. Chápeme-li člověka jako nejdokonalejší produkt přírody, jako její „vrcholný květ“, pak dospíváme k zjištění, že člověk dokáže přesáhnout přírodu jen tehdy, když i příroda je nadána schopností přesáhnout sebe samu, a to právě tím, že ze sebe vydala člověka jako to nejlepší ze sebe samotné. Člověk tedy nemůže být uvězněn v zajetí své subjektivity, neboť ani příroda není zadržena ve své danosti, jak by se mohlo zdát. „*Člověk je schopen otevřenosti vůči bytí a pravdě věcí, protože i příroda je otevřena vůči budoucnosti člověka a vůči jeho svobodnému úsilí o nové.*“²⁵⁹

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Ladislav HEJDÁNEK, *Filosofie člověka*, Plamen, 5/1963, č. 12, s. 118-120.

Hejdánková interpretace Kosíka je založena na myšlence, že fundamentální vztah člověka ke skutečnosti spočívá v jeho **praktické aktivitě**. Ta je podle Hejdánka dána otevřeností člověka směrem do budoucna. Tento aspekt výrazně podmiňuje problematiku lidského poznání, neboť „*skutečnost člověka nemůže být dnes úplně poznána, protože není ještě „hotová“: člověk má před sebou obrovskou budoucnost*“.²⁶⁰ Filosofické zkoumání vývoje člověka a dějinného vývoje vůbec naráží na četná úskalí. Otázka dějinného pohybu je totiž vždy úzce spjata s rolí „hybatele“, tedy subjektu, který uvádí v pohyb objekty, ač sám jako zdroj tohoto pohybu není pohybován. Hejdánek upozorňuje na určité logické nesnáze, vyskytující se v Kosíkových tezích. Zejména zmiňuje **ambivalenci termínu „subjektivní“**, přičemž poukazuje na nejasnosti a rozpory v pojmech **subjektivnost, předmětnost a přirozenost** ve vztahu k dvojakému výkladu vývoje přírody a vývoje společnosti.²⁶¹ Zajímavým prvkem v Kosíkově filosofickém myšlení je **otázka antropologického přístupu ke skutečnosti**, o které podrobněji pojednávám v následujícím oddílu.

Ke Kosíkově nejslavnějšímu dílu se specifickým způsobem vyjádřila **Jiřina Popelová**.²⁶² Podle Jiřiny Popelové jde v případě *Dialektiky konkrétního* o „**znamení filosofický esej**“. Popelová si důsledně všímá **užívání metafor**, ke kterému otevřeně vyjádřila své výhrady. Též Kosíkovo pojetí vztahu filosofie a vědy se Popelové jeví jako ne zcela uspokojivé, dále pak Popelová neskrývá určité rozpaky nad „jednostranností ve způsobu Kosíkova využití západní literatury“. Mimo těchto spíše formálních výtek však Jiřina Popelová hodnotila tuto knihu velmi pozitivně. Vyzdvihla interdisciplinaritu díla, a tedy i její mnohostranné čtenářské využití. Největší přínos knihy spatřuje v její inspirativnosti pro různá odvětví kultury a společenských věd. Význam Kosíkovy knihy tkvěl především v **renesanci zájmu o marxistickou filosofii**. Na rozdíl od předchozích prací o marxismu, které se vyznačovaly zjevnou šablonovitostí, se Kosíkova práce vymykala v tom smyslu, že **čtenář měl možnost po dlouhé době opět držet v ruce text, který je osobitý**. Návrat originality, osobnostní promluvy textu, absence vnitřní cenzury, ale především rehabilitace marxismu jako

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Tamtéž, s. 120.

²⁶² Blíže Jiří CVEKL, *Diskuse o knize Karla Kosíka „Dialektika konkrétního“*, Filosofický časopis, 12/1964, č. 3, s. 433-438.

filosofie, to byly klady Kosíkovy práce, které dle slov Popelové přinesly knize tak mimořádný ohlas. Jiřina Popelová neopomněla citovat filosofa **Ludvíka Svobodu**, který sám řekl, že „*práce je v mnohém rehabilitací marxismu v očích všech, kteří jej znali jen z přemílání posledních let*“.²⁶³

Hlavní diskuse „na filosofické půdě“ se uskutečnila dne 24. února 1964 v Praze na Filosofickém ústavu ČSAV. Úvodní slovo měl **Jiří Cvekl**, který označil obsahovou kvalitu díla za vysoce nadprůměrnou, přesto však její podání označil za vyhocené, nutící čtenáře k vytváření vlastního (čtenářova) filosofického postoje. Knihu nepokládal za „vzornou“, nicméně ocenil autorovo filosofické zanícení.²⁶⁴ Vedle **Jana Patočky**, který se též diskuse zúčastnil (pochválil Kosíkovo kritické zkoumání kategorií), se dalším řečníkem stal **Jindřich Srovnal**. Podle Srovnala se spis vyznačuje jakýmsi esoterickým zaměřením. Srovnal pokládá otázku společenského dopadu filosofické práce v tomto zaměření za překážku recepce díla. Dále v diskusi promluvil **Vladimír Ruml**, který upozornil na problematické pojetí substance člověka coby předmětné činnosti. Ruml Kosíkově práci vytýkal určitou jednostrannost, jež se měla projevovat zejména v úvahách o moderní technice, dále mu vadilo Kosíkovo přeceňování důrazu na proměnlivost, automatizaci a manipulaci. V neposlední řadě vystoupil v diskusi se svým příspěvkem i **Dragoslav Slejška**, který projevil uznání nad Kosíkovým hlubším pochopením poměru člověka ke společenské skutečnosti. Přesto projevil kritický postoj k nedostatečnému propracování této skutečnosti, přičemž vytkl Kosíkovi jakési opomenutí respektu k objektivitě společenských zákonitostí. Posledním diskutujícím se stal **Robert Kalivoda**, který zdůraznil především diskusní charakter některých částí Kosíkova díla. V závěru debaty vystoupil sám autor diskutované knihy. Při svém projevu Kosík uvedl, že své dílo napsal ve snaze navrátit filosofii její pravý smysl, ve snaze o „znovuzrození“ marxismu, přičemž toto dílo chápe jako součást celkového směřování marxistického myšlení. Kosík apeluje na fakt, že filosofické myšlení pro něj není apologetikou, nýbrž je především kritikou skutečnosti. Cílem bylo pro Kosíka dát

²⁶³ Jan ZOUHAR, *Česká filozofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*, Brno 2009, s. 83-84.

²⁶⁴ Blíže Jiří CVEKL, *Diskuse o knize Karla Kosíka „Dialektika konkrétního“*, Filosofický časopis, 12/1964, č. 3, s. 449-450.

dialektice současnou, moderní tvář, kterou Kosík formuluje prostřednictvím kategorie oné konkrétní totality.²⁶⁵

3.10 Kosíkův postoj k antropologismu

Karel Kosík bývá velmi často označován za představitele „antropologického přístupu“ ve vědě šedesátých let.²⁶⁶ Přitom ale jeho postoj k tomuto pojmu je přinejmenším rozpačitý. Jaký tedy byl Kosíkův vztah k filosofické antropologii? Problematika člověka sahá velmi hluboko do minulosti, vlastně až do antiky, kde byla otázka lidství vnímána v podmínkách otrokářské společnosti a ve vazbě na aspekt přináležitosti k etnicitě. V dějinách užil **pojmu antropologie** poprvé **Aristotelés**, když při studiu experimentálně podložených fakt ze srovnávací biologie a zoologie obohatil antické vědomosti v oblasti komplexního studia člověka. V dějinách antropologického myšlení se člověk stal předmětem výzkumu, nejen jako bytost biologická, nýbrž též jako producent i produkt kultury.²⁶⁷

Kosíkovo pojetí člověka jako věčného tématu dějin a filosofie vychází z myšlenky, že člověka je možno filosoficky pojmut právě v určité soustavě kategorií, jako jsou např. kategorie člověka jako starosti nebo kategorie člověka jako objektální bytosti. Je zde tedy zřejmá jistá **bipolarita filosofického pohledu**. V základním rámci těchto dvou rovin se nachází člověk, neboť jeho vazba na starost je tím, co určuje jeho ekonomickou podstatu. Důležité je, že ve vazbě člověka na starost je tento vztah definován tak, že starost má člověka, nikoli člověk starost. Svou subjektivní aktivitou vnímá člověk svět tím způsobem, že jej uvádí do pohybu, čímž mu dodává smysl. Vlivem starosti je člověk zapleten do sítě sociálních vztahů, kterou pokládá za prakticko-utilitární svět. Už jen svou existencí a vlivem aktivity **přistupuje člověk jako čínorodý subjekt k objektivnímu světu prakticky**, tedy jako ke skutečnosti závislé na cílech, obstarávání, překážkách a úspěších. Přechodem od práce k obstarávání dochází k fetišizaci lidských vztahů, takže výsledná podoba práce se člověku jeví pouze jako

²⁶⁵ Jan ZOUHAR, *Česká filozofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*, Brno 2009, s. 84-85.

²⁶⁶ Zajímavou inspirací byl Kosíkův „vztah k antropologismu“ i pro zahraniční badatele. Blíže LA PNP, osobní fond Karel Kosík – text by David WILLS, *Where is man? An Inquiry into the Context of Anthropology. With Special Reference to Karel Kosik*, Ethics 201, December 12, 1967.

²⁶⁷ Miroslav SAPÍK, *Z dějin filosofie starověku, novověku a současnosti*, České Budějovice 2004, s. 168-169.

odraz obrazu v zrcadle. Tato jevová podoba se vyznačuje **odcizením**, člověk sám pak přechází ze subjektu v objekt a současně v činitele manipulačního procesu, který jej začne pohlcovat. V důsledku obstarávání a manipulace přestává člověk myslet na své dílo jako takové. Namísto toho se lidé i věci transformují v pouhá zařízení, jejichž smysl je výsledně dán pouze jejich úlohou v „**systému všeobecné manipulovatelnosti**“.²⁶⁸

Ladislav Hejdánek se v otázce „Kosíkova antropologismu“ přiklání k tezi o „mystifikované antropologii“. Upozorňuje na skutečnost, že moderní antropologie nejen mohla, ale přímo musela kontinuálně navázat na předchozí, křesťansko-teologické myšlení, jež z historického hlediska bylo kdysi také něčím novým. Kosíkova interpretace předmětného myšlení, jež mělo kulminovat v éře kapitalismu, nepůsobí podle Hejdánka přesvědčivě: „*I když bylo předmětné myšlení dovedeno k svému absurdnímu vrcholu právě za kapitalismu, kdy se stalo dokonalým ideologickým výrazem skutečného zvěcnění člověka, je svým původem určitě starší. Předmětné myšlení je rozhodujícím způsobem zakotveno v řecké metafyzice, ale ani to není jeho první podoba. Ještě starším předchůdcem světa hotových „věcí“ je mytický svět archetypů, které se právě vyznačovaly oním nehistorickým, „objektálním“ charakterem.*“²⁶⁹

Kosíkovo pojetí člověka je postaveno na koncepci „pluralitní bytosti“. Kosík sám sebe odmítá nazývat „antropologem“, odmítá nazývat svou práci „filosofickou antropologií“, protože se proti antropologismu důrazně vymezuje. Stejně tak se staví i proti scientismu. V článku s názvem *Kdo je člověk?*, v němž Kosík mimo jiné analyzuje dialektiku pána a otroka, se zabývá i teoriemi sociálního subjektivismu. Zmiňuje zde právě antropologismus a tvrdí, že tato teorie uzavřela člověka do „subjektivisticky chápané sociálnosti“. Jenže Kosíkův člověk není pouze bytostí antropologickou, protože prostřednictvím **otevření se porozumění bytí** (na základě své praxe) představuje člověk spíše bytost antropokosmickou.²⁷⁰

²⁶⁸ Karel KOSÍK, *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*, Praha 1965, s. 128-173.

²⁶⁹ Ladislav HEJDÁNEK, *Filosofie člověka*, Plamen, 5/1963, č. 12, s. 118-120.

²⁷⁰ Karel KOSÍK, *Kdo je člověk?*, Plamen, 5/1963, č. 4, s. 39-42.

Karel Kosík se odvolává na Kantovu tezi o tom, že lze redukovat filosofickou problematiku na otázky člověka, avšak **nikdo také kvůli tomu Kanta nepokládá za představitele antropologismu!** Problematika člověka totiž podle Kosíka zahrnuje víc než jen otázky v etické oblasti; tedy např. také otázky poznání, otázky časovosti, prostoru atp.²⁷¹ **Kosík si tedy velmi dobře uvědomuje i ontologický a gnoseologický rozměr problematiky člověka,** když říká, že dialektika se nedá redukovat jen na (omezující) opakování tří Engelsových pouček...²⁷²

3.11 György Lukács v konfrontaci s teorií Karla Kosíka

Kosíkovo filosofické myšlení je možné konfrontovat nejen s filosofickými názory v domácím prostředí, ale také s osobnostmi, jako je např. maďarský marxistický filosof a literární kritik **György Lukács**. O souvislosti mezi filosofií Kosíkovou a Lukáčsovou hovoří v textu *Heidegger z druhého břehu* **Jan Patočka**. Patočka vidí spojitost Lukáče s Kosíkem v analogickém užívání některých klíčových pojmů. Patočka zmiňuje **Lukáčsův termín pseudoobjektivita** a klade jej na rovinu **Kosíkova termínu pseudokonkrétnost**. Patočka se domnívá, že Kosík svým způsobem na Lukáče navazuje. Styčné body spatřuje ve společné snaze vyrovnat se s myšlenkovými tendencemi přítomnosti. Patočka šikovně ukazuje, v čem Kosík „překročil“ Lukáče, tedy čím dospěl „dál“. Progrese Kosíkova myšlení tkví podle Patočky v tom, že Kosík hovoří o **destrukci této pseudokonkrétnosti**, analyzuje **metafyziku každodennosti**, interpretuje **člověka jako bytost otevřenou**, konstituující se v praxi, bytost vytvářející své bytí.²⁷³

Pod vlivem husserlovských a heideggerovských inspirací a s motivy G. Lukáče posunul Kosík dobové myšlení v oblastech, jako je např. **poukázání na komplikace v některých Lukáčsových tezích** (protiklad existencialismu a marxismu, protiklad subjektivního idealismu a dialektického materialismu, nemožnost třetí cesty). Nepochybně zajímavým prvkem je fakt, že Patočka např. nevěnuje tolik pozornosti pojmům pseudokonkrétnost a konkrétní totalita, které považuje za zpracování

²⁷¹ K problematice teorií rozumění ve 20. století blíže Jaroslav HROCH, *Filosofická hermeneutika v dějinách a v současnosti*, Brno 1997. Srov. rovněž Zofia MITOSEKOVÁ, *Teorie literatury. Historický přehled*, Brno 2010, s. 203-226.

²⁷² Blíže Jan ZOUHAR, *Česká filozofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*, Brno 2009, s. 85.

²⁷³ Tamtéž, s. 89.

Lukácsovy leninské teorie poznání. Co však oceňuje, je jakési překonání engelsonské tradice, jelikož Kosík přináší kladení důrazu na **vztah faktu a celkovosti** a jejich vzájemného působení. V Kosíkově pojetí je skutečnost reprodukována duchem tak, že v sobě implikuje předpoklad apriorního předjímání celku, který se interakcí s faktem stává kritériem konkrétnosti. Při filosofickém analyzování pojmu praxe Kosík vykládá praxi jako aktivní chování člověka, související s rozuměním bytí, čímž této praxi přiznává filosofický význam. Podle Patočky Lukács (na rozdíl od Kosíka) přehlédl aspekt rozumění jsoucímu, když si neuvědomil, že právě **rozumění bytí se stává jeho základním elementem (aspekt otevřenosti)**. Přitom ale Kosík nehovoří přímo o „rozumění“, nýbrž používá pojem „chápání“, jímž označuje jakousi předteoretickou činnost člověka.²⁷⁴

V otázce **každodennosti jako filosofické kategorie** se postoje Kosíka a Lukácse relativně překrývají, když oba hovoří o **procesu odcizení a fetišizace v kapitalistické společnosti**. S tímto přístupem ovšem polemizuje Jan Patočka, který je přesvědčen o tom, že teorie Kosíka i Lukácse ignoruje Heideggerovu ontologickou intenci. Podle Patočky postrádá Kosíkova dialektika jakýsi **fenomenální fundament** a připomíná, že při očišťování se ducha v absolutním vědění vždy zůstává „nadbytek pouhé konstrukce“. Tento aspekt si Patočka vysvětluje Kosíkovým „odmítnutím stát se fenomenologem“, neboť Kosík si z fenomenologie vybírá pouze ono „racionální jádro“. Třebaže Patočka s politováním konstatuje, že Kosík není „dostatečně fenomenologem“, přiznává Kosíkově filosofické práci oživení zájmu o Heideggera, a to v době, kdy na Západě docházelo k jistému opadnutí zájmu o tuto mimořádnou filosofickou osobnost.²⁷⁵

V *Dialektice konkrétního* odkazuje Kosík na Lukácse v pasážích o **racionalizaci moderní kapitalistické společnosti**, doprovázené **růstem iracionalistických tendencí**, v analýze **konkrétní totality**, při zkoumání **metodologických principů** Marxovy filosofie a v neposlední řadě při prezentaci filosofických názorů na **polidšťování**

²⁷⁴ Tamtéž, s. 90.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 91.

člověka vlivem práce.²⁷⁶ Je na místě přiznat, že Lukács je Kosíkovi inspirací,²⁷⁷ ale současně též výzvou k polemizování.²⁷⁸ Tímto polemizováním se, zejména právě díky Kosíkovi, navrací do dobového diskursu filosofického myšlení (po letech dogmatického „omílání“ marxismu) přístup, jenž je „vsutku filosofický“.

3.12 Literárně-kulturní fenomény v průsečíku filosofových úvah

Při studiu mentality určité kultury vždy hrají významnou roli tzv. literární fenomény, jež reflektují povahu dané kultury.²⁷⁹ Karel Kosík vzbudil mimořádnou pozornost v literárněvědní oblasti nejen svými knihami *Česká radikální demokracie* a *Dialektika konkrétního*, ale také trefnými literárně-filosofickými eseji v literárních periodikách. Literární historik **Aleš Haman** přiznává Kosíkovi schopnost vnést do literárního prostředí **úsilí o filosofický nadhled**, doprovázené tematikou **vazby umění na problematiku vztahu člověka a systému**, navíc též doprovázené úvahami nad „**antropologickou povahou umění**“.²⁸⁰

Z Kosíkových literárně zaměřených studií nejvíce vyniká filosofický esej *Hašek a Kafka neboli Groteskní svět*, uveřejněný poprvé v Plameni roku 1963.²⁸¹ Kosík se zde s využitím komparativní metody pokouší nastínit **krizi moderního světa**, v níž se rodí **pocity člověka moderní doby**. Kosík se nejprve zamýšlí nad tím, jaké vlastně bylo prostředí (časoprostorová determinace), v němž došlo ke „zrození zjevů tak odlišných“, jakými se pro českou a evropskou kulturu stali **Jaroslav Hašek** a **Franz Kafka**. Táže se po podobě Prahy, jak ji vnímal Hašek, a jak ji vnímal Kafka. Obraz hlavního města přitom v tvorbě každého z nich nabývá zcela odlišných kontur.

²⁷⁶ Karel KOSÍK, *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*, Praha 1965, s. 28, 35, 68, 138.

²⁷⁷ Analogii v myšlení Kosíka a Lukáče můžeme hledat např. v oblasti tzv. klasického pojetí umění. Blíže Michael HAUSER, *Prolegomena k filosofii současnosti*, Praha 2007, s. 126.

²⁷⁸ Názory G. Lukáče coby nonkonformního marxistického teoretika se vedle Kosíka nechal inspirovat i Milan Kundera ve studii *Umění románu* (1960).

²⁷⁹ Literárně-kulturní fenomény se však mohou vyznačovat i generalizační tendencí, často přispívají k vytváření kulturně-historických stereotypů.

²⁸⁰ Aleš HAMAN, *Nástin dějin české literární kritiky*, Jinočany 2000, s. 118-119.

²⁸¹ Volný soubor hlavních filosofických témat Karla Kosíka vyšel roku 1993 pod souhrnným názvem *Století Markéty Samsové*.

Kosík popisuje Švejkovu „**odysseu pod čestným doprovodem dvou vojáků s bajonety**“. Cesta je započata u hradčanského vězení, pokračuje Nerudovou ulicí na Malou Stranu a vede dále přes Karlův most až do Karlína. Kosík pozorně analyzuje toto seskupení tří osob, které hrají protichůdné sociální role. První dvě představují státní moc, delegovanou do postav **strážců**, třetí symbolizuje „nepřítele státu“ – **delikventa**.²⁸²

Proti této trojici kráčí opačným směrem zcela jiná trojice, která je z Kafkova *Procesu*. Přesto je skladba této trojice v podstatě strukturována velmi podobně jako v předchozím případě. Opět jsme konfrontováni s dvěma **strážci**, s jedním **delikventem**, tentokrát se však místo postavy Josefa Švejka jedná o osobu prokuristy Josefa K. V Kafkově díle strážci odvádějí delikventa ke strahovskému lomu, kde mu jeden z nich má vrazit nůž do srdce.

Kosík navozuje hypotetickou situaci, v níž by se tyto trojice mohly setkat. Všimly by si jedna druhá? Kosík se domnívá, že nikoli. Své tvrzení opírá o zdůvodnění, že Josef K. se zcela soustředí na sledování vnějších znaků a jednání svých záhadných průvodců a Josef Švejk je zase plně ponořen do hovoru se strážemi. V tu chvíli Kosík zauvažuje, zda by se ony trojice přeci jen nemohly alespoň vidět. Zdá se mu, že jejich pohled by byl pohledem, kde se dotýční sice vidí, ale nepoznávají se. Klade si otázku, jakým způsobem vnímá jedna trojice tu druhou.

Podle Kosíka působí Haškova trojice na Josefa K. komicky, a to „pouze komicky“, bez jakéhosi hlubšího významu. Analogicky i Švejkovi se zřejmě jeví tragický příběh Josefa K. „groteskně“. Čím je to dáno? Čím je určeno skoro až lhostejné přijímání osudu toho druhého? Kosík se domnívá, že tato díla můžeme chápat ve více rovinách. V tzv. povrchové rovině jde o zobrazení vnějšího, což znamená uvažování o možnosti komparovat tato dvě literární díla. Ve druhé rovině, která se obrací k hlubšímu ponoření se do díla samotného, si Kosík klade otázku, **zda vůbec lze tato dvě díla klást do vzájemné konfrontace**. Zjišťuje, že zatímco v případě Švejka se explicitně očekává, že čtenář se bude „smát“, v případě díla Franze Kafky se předpokládá „interpretování“. Kafkovo dílo bývá analyzováno s využitím různých metodologických přístupů, např. psychoanalytického, strukturálního, sociologického či antropologického. Při interpretaci

²⁸² Karel KOSÍK, *Hašek a Kafka neboli Groteskní svět*, Plamen, 5/1963, č. 6, s. 95-102.

Kafky je text zapojován do **nejrozličnějších kontextů**, hledají se v něm momenty teologické, filosofické, inspirace židovské, křesťanské, myšlenky Kierkegaarda, Dostojevského,... Oproti tomu při interpretaci Haška se v drtivé většině uplatňuje tzv. **princip lidovosti**. Na tomto místě Kosík upozorňuje, že právě „princip lidovosti“ způsobuje **redukcí možností interpretace** tohoto fenomenálního díla Jaroslava Haška. Smysl *Osudů dobrého vojáka Švejka* se Kosík pokouší najít ve **filosofickém kontextu problematiky času, komiky, tragičnosti i grotesknosti**.²⁸³

Kosík si vykládá postavu Švejka jako sluhu, který však není šaškem! Haškův hrdina je vytvořen v podmínkách „**groteskního světa**“, kde existuje jakýsi „činitel“, jenž lidem určuje, čemu se mohou smát. Tento „**činitel**“ (jímž je v Haškově díle označena institucionální autorita) se vyznačuje absolutním nepochopením žertu, doprovázeným chorobnou vztahovačností. Groteskní svět je reflektován v reagování lidí. Lidé jsou konfrontováni s určitým **absurdnem**, jež vystupuje na povrch událostí jako produkt tzv. **Velkého mechanismu**. Člověk jako aktér dějin je vtahován do hry s tímto mechanismem, jenž prostupuje jeho životem a jemuž buďto odolává, nebo podléhá. Švejk v tomto zápasu figuruje jako protihráč onoho mechanismu, jako specifikum člověka, který se teprve v tomto zápasu stává „Švejkem“.²⁸⁴

Filosofický smysl Haškova díla Kosík spatřuje v popsání tohoto Velkého mechanismu, který svým pohybem člověku vnucuje své potřeby, svou logiku, provádí preskripci chování a jednání člověka a „osekává“ tak lidskou integritu. Karel Kosík však poukazuje i na skutečnost, že absurdno není jediným pohybem v lidském životě. Vedle pohybu Velkého mechanismu totiž existuje ještě jiný pohyb, který Kosík označuje jako **pohyb lidských příběhů, osudů, dobrodružství, setkání**, který teprve a jedině konstituuje lidskou specifikou a neopakovatelnost, a který tak dává lidskému životu náplň a smysl. Podle Kosíka se lidská existence nachází v rámci těchto dvou pohybů, kde se tyto dva pohyby střetávají a protínají tak lidské životy. **Lidé sami svým pohybem uvnitř mašinerie Velkého mechanismu umožňují toto absurdno**, současně

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Tamtéž.

však lidé existují též „nezávisle“ na něm, neboť **uskutečňují i svůj individuální život**, kterým z této mašinérie mnohokrát unikají.²⁸⁵

Jan Zouhar např. analyzuje tento Kosíkův článek jako komparativní zobrazení dvou absurdně determinovaných světů. Haškův svět podle něj Kosík v podstatě interpretuje jako „všemocnost mašinérie“ a „zvěčnění vztahů“, kdežto Kafkův svět má být interpretován jako „hrůzný a nesmyslný labyrint“, v němž se bezmocný člověk ocitá v „síti byrokratických mašinérií“, v níž dochází k „odcizení“. Ve filosofické rovině jsou nám na příkladech Haška a Kafky představeny **dvě vize světa moderní doby**. Každá z vizí s sebou implikuje i svůj typ člověka. Kafkův člověk se vyznačuje **nutností prožití a poznání základních podob odcizení**. Atributem Haškova člověka je **neredukovatelnost na věc**, neboť „člověk je více než zvěčnění“. Kosík vidí ve Švejkovi symbol poutníka moderní doby,²⁸⁶ epochy, jíž už nedominuje Bůh (byť se nejedná o antiklerikální dílo). Moderní doba je v Kosíkově optice pro člověka určitou **pluralitní aliancí** vědy, církve, byrokracie, všech možných institucí, včetně „umanutých mínění“.²⁸⁷

Vrátíme-li se ještě k recepci tvorby Franze Kafky, nesmíme opomenout Kosíkovu *Století Markéty Samsové*. Karel Kosík zde provádí svou filosofickou periodizaci novodobých dějin, když říká, že dvacáté století začíná v Sarajevu v roce 1914 a končí rozpadem sovětského impéria a opět střelbou (znovu) v Sarajevu. Kosík je plně konsensuální s označením „**století Franze Kafky**“, protože Kafka jako první objevil zásadní rys této epochy: **nahrazení tragična grotesknem**. „*Proto je století Franze Kafky zároveň obdobím, jehož kvintesenci ztělesňuje jedna z jeho postav – Markéta Samsová. Markéta Samsová je anti – Antigona dvacátého století.*“²⁸⁸ Zosobnění moci, moci přes mrtvoly pochodující banality, a to do Kafkovy postavy Markéty Samsové; **vyloučení jakékoli možnosti tragična**, smetení Antigony,...²⁸⁹

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Postavu Josefa Švejka Kosík rovněž analyzuje v článku *Švejk a Bugulma neboli zrození velkého humoru* z roku 1969. Blíže Karel KOSÍK, *Století Markéty Samsové*, Praha 1993, s. 132-144.

²⁸⁷ Jan ZOUHAR, *Česká filozofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*, Brno 2009, s. 81-82.

²⁸⁸ Karel KOSÍK, *Století Markéty Samsové*, Praha 1993, s. 11.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 17.

Takto Kosík (inspirován literárními fenomény) analyzuje jednostrannosti a rozpory **moderní doby i s jejími průvodními rysy**.

3.13 Individuum a dějiny

Nejen filosofie dějin, ale celá historická věda ve své metodologické podobě stojí před otázkou, **jaká je role individua v dějinném procesu**. Kosík se vztahem mezi individuem a dějinami zabývá ve filosofické rovině, přesto však mají jeho postřehy též praktický vztah k teorii a metodologii historického „řemesla“. Pro Kosíka je důležité dvojí vnímání individua v situaci, kdy se ocitá v blízkosti dějin. Zde Kosík vidí tyto póly: Individuum je buďto **velikým individuem, tvořícím dějiny**, nebo **pouhým individuem, dějinami drceným**. Navíc je třeba vzít v úvahu také **diferenci mezi individuem a jednotlivcem**. Zajímavou roli hraje v Kosíkově uvažování i samotná spojka, včleněná mezi individuum „a“ dějiny. Nabízí se možnost, že dějiny a individuum jsou v podstatě dvě stránky téhož, a proto je z metodologického hlediska nelze zkoumat izolovaně. Současně je však třeba uvažovat i o variantě, kdy individuum a dějiny existují vedle sebe jako dvě na sobě nezávislé veličiny, zkoumatelné izolovaně, a teprve dodatečně zasazené do určitých souvislostí.²⁹⁰

Za „hybatele dějin“ je obvykle považováno buď velké individuum, nebo jakási **nadindividuální síla**. Kosík uvádí za příklad nadindividuální síly např. Hegelova **světového ducha**, dále **výrobní síly** v pojetí „vulgárního marxismu“ či **masy** populistů. Zde Kosík zdůrazňuje, že tyto prvky není možné vnímat izolovaně ve vztahu konkurence, nýbrž že se prvky kombinují a doplňují, že mezi nimi existuje určitý vztah komplementarity a jeden druhého podmiňuje. Shodný znak spatřuje v přesvědčení prvků, že to jsou ony, kdo mají **privilegium vybraných činitelů k „dělání“ dějin**. Ať již je tvůrce dějin chápán jako velké individuum či jako určitá abstrakce, vyskytuje se zde společný předpoklad: chtít dělat dějiny, tzn. sledovat podobný cíl. Mít schopnost „zasahovat do dějin“ však souvisí s tím, nakolik je individuum odlišné od ostatních individuí, sledujících identický cíl. Přístup velkého individua je založen na materiálním vnímání většiny (objekt dějin), resp. na aspiraci na historickou úlohu, v rámci níž je každý možným nepřítelem každého. Historický potenciál individua je podmíněn tím, **do jaké míry má jeho partikulární aktivita jistý obecný charakter**. To v praxi znamená,

²⁹⁰ Tamtéž, s. 108.

že v případě, kdy z jeho individuálního jednání vyplývají výsledky obecného charakteru, tehdy se individuum může stát historickým.²⁹¹

Dějiny vnímané jako **kontinuita dění** by se v případě „absence velkých individuů“ a „vlády prostřednosti“ však logicky mohly „zastavit“ či by mohly dokonce „zmizet“. Znamená to snad, že v momentě, kdy se činnost velkých individuů neintegruje v určitou kontinuitu dění, v momentě, kdy se jí neúčastní, dochází k tomu, že se dějiny „prostě“ ruší?! V tom případě by na místo dějin nastoupil **chaos izolovaných dějinných bodů bez jakékoli souvislosti**. Pokud je kontinuální dění vnímáno jako výsledek aktivity velkých individuů, pak musí existovat **konfrontace partikulárního s obecností**. Vztah velkého individua a obecnosti dějin může být založen na tom, že **individuum jednoduše obecnost popře** (byť tato obecnost nadále existuje a individuum je na ní nadále závislé). Jiná možnost se nabízí v situaci, kdy **individuum uzná obecnost**, čímž se vědomě stává jejím exponentem. V takovém případě **individuum interpretuje svou partikulární aktivitu jako projev obecného v dějinách**. Jestliže v aktivitě individua dochází k realizaci dějin samotných, pak se ono individuum z podoby „strůjce dějin“ transformuje v podobu „dějinného nástroje“. Dějiny tak vlastně mohou toto individuum transcendovat, což vede k hypotéze, že jejich moc je sice pro velké individuum „akcelerující“, ne však měnící. Kosík upozorňuje na nezáviděníhodné poslání role velkého individua, když jej přirovnává k „**historickému automatu**“, jenž je řízen principem vhodně kalkulovaného vědění a vůle. Vše ostatní, co nemá na funkčnost onoho historického automatu přímý vliv, je redukováno na zbytečné a subjektivní. Jistým protikladem k „zautomatizovanému individuu“ je podle Kosíka **univerzálně rozvinuté individuum**, založené na **autonomní osobnosti**. Navíc může nastat situace, při níž velké individuum nahradí určitá instituce, která jej vzápětí učiní nepotřebným. Tato instituce, přebírající mocenskou pozici, se vyznačuje tendencemi k minimalizaci individuality, průměrnosti talentu, směřujícími až k **mechanickému vychovávání duší**. Kosík ve své úvaze sleduje i příčiny velikosti individua v dějinách. Tvrdí, že velikost individua se neodvíjí od toho, jak moc je „individualistické“, nýbrž od toho, jakou mocí disponuje. Kosík v pojmu individuum vidí **spojení „hrdiny“ a „člověka“**, zároveň však varuje před degradací lidskosti vlivem účelového polidšťování velkého individua (prezentování tříště jeho životních

²⁹¹ Tamtéž, s. 109.

drobností typu „*miluje květiny, hraje karty*“). Připomíná zde **symbol komorníka**, jenž naoko zlidšťuje velké individuum tím, že upozorňuje na jeho citlivost či slabiny, komorníka, kterému nejde ve skutečnosti o kritiku, nýbrž o racionální apologetiku tohoto individua.²⁹²

Středobodem Kosíkova článku o roli individua v dějinách se stává opakovaně připomínaný **vztah mezi obecným a partikulárním**. Kosík se zamýšlí nad tím, která z těchto dvou entit přijímá roli pohlcující a která roli pohlcované. Čtenáři je představeno **podobenství budovy a lešení**, doprovázené otázkou, zda je vůbec možné od sebe tyto dvě složky oddělit. V této fázi Kosík uvažuje o dialektickém vztahu mezi dějinami a individuem a dospívá ke zjištění, že dějiny jsou založeny na **principu hry**. V dějinné hře se lidé transformují v autory i herce a právě **hra představuje sjednocující princip individua s dějinami**. Kosík vyzdvihuje **význam přítomnosti** pro odpovědnost individua za dějiny a uvažuje o dění jako procesu o několika rozměrech. V souvislosti s tendencí abstrahovat dějiny pod vlivem hledání zákonitosti objektivních procesů dějin nastává moment **depersonalizace**. Kosík v tomto kontextu dokonce vyslovuje tezi o možném „rozpadu individua“, jehož důsledkem je vyprázdňení, doprovázené manipulací se základními momenty lidské praxe. Pojmy jako např. čest nebo statečnost pak ztrácejí svůj ideový obsah a stávají se z nich pouhé fráze.²⁹³

Problematiku vědomí odpovědnosti v dějinách Kosík staví jako znak individua, který doprovází toto individuum buď jako individuum solitérní, nebo společenské. Vyhraněný individualismus bere člověku rozměr společenské bytosti, zatímco vyhraněný kolektivismus okrádá člověka právě o jeho individualistický rozměr. V obou případech však může nastat jev, který by bylo možné pojmenovat jako určitou „difúzi odpovědnosti“, resp. **delegování odpovědnosti člověka**, buď na individuum, nebo na kolektiv. Odtud Kosík směřuje k zamyšlení nad **filosofickým tématem svobody**. Na příkladu žaláříka a vězně upozorňuje na významový rozdíl mezi svobodou a samostatností, přičemž právě samostatnosti připisuje atributy dějinnosti. V samostatnosti se totiž sjednocují **roviny okamžitého a nadčasového**. Obecně lidské se tak reprodukuje v individuálním, čímž se individuu otevírá možnost projevit svou

²⁹² Tamtéž, s. 110-111.

²⁹³ Tamtéž, s. 112-118.

lidskost. Nejen v každodenním lidském dění, ale i při takovém dějinném zvratu, jakým bývá např. revoluce, je třeba klást důraz na možnost projevení lidskosti, na bohatou individualitu, vyznačující se **všestranností**.²⁹⁴ Jedině všestrannost přispívá k plnému rozvinutí vědecké i umělecké složky lidské činnosti. Teprve poté se individuum v dějinách stává kultivovaným.²⁹⁵

3.14 Kosíkova „nekabinetní“ filosofie dobového politického a společenského dění

3.14.1 Analýza „Pražského jara“ ve vztahu k postavení a proměně dělnické třídy

Vedle ryze filosofických témat (která však nelze striktně oddělit od sociologických a historických aspektů) patří mezi určité „milníky“ Kosíkovy tvorby i témata „společensko-politického zaměření“. Karel Kosík prošel v průběhu své životní dráhy řadou proměn, přesto však patří k intelektuálům s poměrně konstantní ideovou orientací. V roce 1968 se Kosík jako stoupenec Pražského jara vyjadřoval k aktuálním politickým problémům doby.²⁹⁶ V projevu s názvem *Jediná záchrana – spojení s lidem* se Kosík obrací k „soudružkám a soudruhům“, aby jim otevřeně sdělil své stanovisko k praktické soudobé politice. Již v samotném úvodu se pozornost mluvčího obrací k dělníkům. Vyjadřuje lítost nad tím, že jednání politického orgánu dělnické třídy, jehož je Kosík sám součástí, spíše místy připomíná „rokování uzavřené sekty“. Kosíkovi vadí zapomínání tohoto orgánu na „*existenci dělnické třídy, rolnictva, inteligence a mládeže jako onoho základu, bez něhož je každé politické usilování nesmyslné*“.²⁹⁷

²⁹⁴ Tamtéž, s. 118-120.

²⁹⁵ Karel Kosík napsal tento článek již v roce 1966. V této době měl nepochybně obsah tohoto textu přelomový náboj, neboť předchozí dobový diskurs byl výrazně zaměřen na model kolektivistický.

²⁹⁶ Filosofický rozměr událostí Pražského jara 1968 však Karel Kosík připomíná i ve svém eseji *Událost (Pražské jaro 1968)*, napsaném až v letech devadesátých. Dokládá zde svou domněnku, že teprve hlubším (konfrontačním) ohlédnutím se za rokem 1968 je možné „prohlédnout“ mizérii současné, polovičaté demokracie. Touto omezenou demokracií Kosík rozumí „restaurování kapitalismu“ po roce 1990. Blíže Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 67-81.

²⁹⁷ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, Kosíkův projev „*Jediná záchrana – spojení s lidem*“ z listopadu roku 1968.

Kosík zůstal i na podzim roku 1968 rozhodným **obhájcem polednové politiky**, a proto chtěl, aby nejvyšší politický orgán strany představoval „nositele vyspělého státnického uvažování“. Ve svém projevu naříkal nad podobou debat, v nichž namísto analýzy přítomné situace a objasnění nedávno minulých událostí převládají fráze a vypravování zákulisních příhod a intrik. Kosík upozorňuje na nový schematismus, který se snaží vykreslit polednový vývoj tak, jako by na jedné straně byly klady a na straně druhé zápor. Tento schematismus zachází podle Kosíka až tak daleko, že se vytváří zdání, v němž jsou za hlavní či dokonce jediné síly polednového směřování pokládány „extrémistické skupiny“. Ať už nalevo, nebo napravo, zdání dvou extrémů má zahlazovat fundamentální charakter a smysl polednového dění. Proto Kosík poukazuje na tendenci třístit tento vývoj na diskontinuální řadu izolovaných akcí, chyb, tlaků, nesplněných usnesení a dílčích úspěchů. Výsledný dojem, který je záměrně vytvořen, podsouvá široké veřejnosti klamné zdání, že se dějiny onoho období uskutečňovaly (především a hlavně) na zasedáních předsednictva ÚV. Za nedostatek takového konstruktů pokládá Kosík **zanedbávání podstaty určující politické síly**, tedy **dělnické třídy**. Z této teze jednoznačně vyplývá, že pracující vrstvy a komunistická strana jsou nositeli dějinného pohybu po lednu 1968, že tento pohyb je pohybem **dělnické třídy jako politického subjektu**.

Kosík v dějinách první poloviny roku 1968 spatřuje emancipační proces politického probouzení dělnické třídy, jejího konstituování ve spojení s rolnictvem, inteligencí a mládeží. Kosík těchto několik měsíců pokládá za jedno z nejvýznamnějších období nejnovějších českých dějin. Je tomu tak proto, že v těchto pár měsících došlo k **podstatné proměně dělnické třídy**. Zatímco **předchozí režim se podle Kosíka vyznačoval politickou pasivitou dělnické třídy**, kterou sám vytvářel a potřeboval pro svou existenci, **polednové dění představuje výrazný zlom v transformaci této dělnické třídy směrem k její aktivitě**. Po období direktivních metod řízení, formalismu, byrokratismu a komandování nastalo po lednu 1968 období nové podoby dělnické třídy. V této obrodě, kterou je možno označit jako tzv. **socialistickou transformaci dělnické třídy**, nastává skutečná revoluce, neboť s touto proměnou dělnická třída ožívuje a prohlubuje svůj spojenecký svazek s rolnictvem, inteligencí a mládeží. Tímto aktem přestává dělnická třída plnit funkci pouhé pasivní, manipulovatelné masy a proměňuje se v činorodou, politickou, skutečně vedoucí sílu.

Tato síla chce v Kosíkově pojetí ve znárodněných podnicích nejen pracovat, ale též je coby jejich kolektivní vlastník spravovat. Dělnické třídě tak Kosík přisuzuje **atribut politické síly**, která „chce novým způsobem vést a řídit společnost“.²⁹⁸

Komunistickou stranu Kosík pokládá za nástroj proměny dělnické třídy, což znamená, že pod vlivem proměny dělnické třídy mění i strana „formy své práce a metody politického vedení“. **Krizi ve straně Kosík přičítá chování a návykům některých funkcionářů**, kteří považují dělnickou třídu za pasivní a manipulovatelnou masu, jíž se musejí přidělovat informace „shora“. **Tito funkcionáři byli podle Kosíka vedeni představou, že dělnickým masám mají být vštěpována určitá schémata myšlení a jednání**, že je třeba těmto masám vytvářet určitý předem stanovený rámec jejich uvažování a konání.²⁹⁹

Pražské jaro přesvědčilo dělnickou třídu, že nemůže svou vedoucí úlohu v socialismu plnit bez svobody projevu a informací, čímž došlo ke kvalitativnímu posunu v politickém vývoji československé dělnické třídy. Během Pražského jara **sama dělnická třída dokázala, že svým vlastním rozumem je schopna interpretovat informace**. Kosík tím chce apelovat na stranu, když požaduje příslušné kvalitativní změny ve stranické práci a vyzývá k novému stylu v činnosti strany. Ostře kritizuje **uměle vyprovokovaný pseudokonflikt mezi dělnickou třídou a inteligencí**, který nazývá „falešným“. *„Smysl tohoto konfliktu nespočíval v tom, aby se jedna vrstva podněcovala proti druhé vrstvě, nýbrž byl především útokem proti moudrosti, kritickému myšlení, soudnosti, krátce proti inteligenci dělnické třídy samé. Tento umělý a falešný konflikt byl namířen především proti dělnictvu.“* Kosík dává do souvislostí nástup proti inteligenci s ožíváním antisemitismu, davové psychózy, kde temná

²⁹⁸ Předlednovou epochu politického vývoje Kosík analyzuje jako období tzv. státního kapitalismu, tzn. režimu bez reálné účasti lidí, v němž byl „vykořisťovatelem“ stát. Ne představa kapitalismu, ale socialismu, který by však nebyl „státním kapitalismem“, byla taková, že by se do řízení podniků měli zapojit sami pracující. V r. 1968 se vytvářely dělnické rady – jako pokus o spoluúčast lidí na reálném řízení podniků.

²⁹⁹ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, Kosíkův projev „Jediná záchrana – spojení s lidem“ z listopadu roku 1968.

aliance pověr, předsudků a resentimentu měla být namířena proti možné alianci dělnické třídy a moudrosti.³⁰⁰

Kosík se dále zamýšlí nad tím, v čem je politika, s níž přichází **dělnická třída a moderní pracující vrstvy**, jiná než politika někdejších vládnoucích a vykořisťovatelských tříd a vrstev. Kosík v případě dělnické třídy a jejího politického svazku s rolnictvem, mládeží a inteligencí hovoří o **vzájemném dialogu**, o tom, že **každá vrstva přináší do tohoto svazku cosi jedinečného a zvláštního**. Tento svazek je Kosíkovou optikou interpretován jako tvůrce něčeho nového, co **pracující vrstvy vytvářejí jako svůj historický přínos do politiky**. Vzájemný dialog a oboustranný politický styk dělnictva, rolníků, mládeže a inteligence chápe Kosík jako vznikání důležité komponenty veřejného a společenského života – **revoluční moudrosti**. Právě revoluční moudrost Kosík pokládá za fundamentální vlastnost, kterou do politiky vnáší dělnická třída a již tato dělnická třída „odsunuje do pozadí“ typické prvky politiky minulých epoch. *„Revoluční moudrost a moudrá revolučnost by měly být zároveň zárukou proti hysterii a demagogii, proti ambicím a ješitnosti jednotlivců, proti zbabělosti a opatrnictví, naivitě a iluzornosti.“*³⁰¹

Polednový vývoj v Československu jako obrodný proces usiluje podle Kosíka o překonání deformací socialismu a o „vytvoření takové náplně socialismu, která odpovídá idejím Marxovým, Engelsovým a Leninovým“. Kosík zmiňuje tzv. **trojí revoluci a trojí osvobození**, jak o socialismu přemýšleli již Marx a Lenin:

1. Třídní a socialistická společnost jako společnost pracujících lidí neznajících vykořisťování
2. Politické a morální osvobození, které ruší dělení společnosti na vládnoucí a ovládané, privilegované a bezprávné, plnoprávné a neplnoprávné, a zakládá socialistickou společnost plnoprávných a rovnoprávných socialistických občanů
3. Národní a národnostní osvobození, které ruší dělení národů na vládnoucí a ovládané, na privilegované a druhořadé, na velmocenské a tzv. malé, a zakládá

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ Tamtéž.

vztah mezi národy na základě svéprávnosti, svrchovanosti, úcty a rovnoprávnosti.

Kosík se dále vyslovuje, že „*je patrně pouze nedorozuměním, jestliže se svrchovanost klade do protikladu se socialistickým internacionalismem nebo jestliže se spravedlivá obhajoba národní a státní svrchovanosti odsuzuje jako nacionalismus*“. V tomto místě svého projevu Kosík podotýká, že socialismus v sobě implikuje jak zrušení vykořisťování, tak odstranění politického útlaku a politické privilegovanosti, tak též odstranění nadvlády jednoho národa nad druhým nebo odstranění omezování suverénních práv jednoho národa jiným státem. Teprve pak lze podle Kosíka hovořit o socialismu jako o „totálním osvobození člověka“. Další Kosíkův apel směřuje k **nutnosti opřít se o reálné politické síly**. Za reálnou politickou sílu přítomnosti pokládá „politicky uvědomělé a aktivní dělnictvo“, jehož postoj a názory jsou podle Kosíka objasněny ve zmíněných rezolucích. Tato síla je Kosíkovi „jádro a vedoucí silou socialistické jednoty pracujících“. Politické vedení by se podle něj mělo opřít o tuto sílu, protože když toto vedení svými konkrétními činy ukáže, že v polednové politice bude pokračovat, vytvoří tím předpoklad dále se rozvíjející **jednoty strany a lidu**. Kosík také přímo varuje před nebezpečím ignorování této reálné síly. Je přesvědčen, že pokud by ÚV ignoroval tuto reálnou sílu, mohla by hrozit ztráta této reálné opory. V tom případě by z ujištění o věrnosti všemu kladnému z polednového vývoje v zemi zbyla pouhá slova. Poté by nastalo nebezpečí, že dojde k **osudnému rozštěpení mezi stranou, resp. jejím vedením a mezi dělnickou třídou (lidem)**. V tomto okamžiku by se tak stranické vedení samo zbavilo své reálné revoluční a socialistické opory. V důsledku toho by se záhy ocitlo ve vzduchoprázdnu a v izolaci. Tehdy by se, podle vize Karla Kosíka,³⁰² „*nad naší zemí rozprostřel stín, který by mohl zlověstně oznamovat nástup režimu nikoli nepodobného režimu předlednovému*“.³⁰³

Zajímavým způsobem ilustruje dobové dění po srpnu 1968 v symbolické rovině tzv. **Pražská diskuse o machiavellismu roku 1969**. Karel Kosík zde figuruje jako vůdčí osobnost neortodoxně marxistického pohledu na svět. Předmětem diskuse byly

³⁰² Na Vysočanském sjezdu byl Karel Kosík zvolen do ÚV KSČ. Odtud jej vzápětí vyhodil (paradoxně) „polednový politik“ Gustáv Husák, symbol onoho „stínu“, o němž Kosík hovoří.

³⁰³ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, Kosíkův projev „*Jediná záchrana – spojení s lidem*“ z listopadu roku 1968.

teoretické základy politického myšlení, zejména úvahy nad „marxistickým pojetím“ myšlenek Machiavelliho a jejich vztah k tzv. machiavellismu jako způsobu praktikování politiky. Pod rámcem těchto úvah však do značné míry šlo o jakousi revizi myšlenek Pražského jara 1968. Tyto myšlenky byly konfrontovány s trpkou zkušeností okupace v srpnu 1968. Intelektuálům bylo jasné, že se Československo dostalo do role okupovaného státu, byť se však mělo tvářit jako svrchovaný stát, mající se SSSR pouze „nadstandardní vztahy“.³⁰⁴

Karel Kosík ve svém příspěvku poukazoval na to, že podle Machiavelliho je politika kompromisem mezi chtěným a možným. Kosík zdůraznil, že Machiavelliho deskripce politického mechanismu není Machiavelliho „výtvorem“, on jej pouze dokonale zmapoval. Tato „demystifikace politiky“, založená na „schopnosti umět se orientovat v politické realitě“ se do značné míry odráží i v postojích k srpnovým událostem v Československu. Absenci politické předvídatosti v případě Alexandra Dubčeka Kosík analyzuje právě jako projev „zajetí ideologického zdání“, jako důsledek „klamu a sebeklamu“. Kosík Dubčekovi vytýká, že neměl schopnost jakéhosi prognostického vidění, když neprohlédl záměry a ideologii vojenských cvičení sovětského bloku na jaře a v létě roku 1968.³⁰⁵ Alexandr Dubček vzpomíná na své „ideologické zdání“ takto: „*Mým problémem bylo, že jsem neměl kříšťálovou kouli, abych předvídal ruskou invazi. Ani v jedné chvíli jsem mezi lednem a 20. srpnem nevěřil, že by se to mohlo stát.*“³⁰⁶

3.14.2 Kosíkovo hodnocení polistopadové doby jako promarněné šance lepšího vývoje

Po nucené, téměř dvacetileté odmlce se roku 1990 jméno Karla Kosíka začíná znovu stávat veřejně přístupným. Návrat tehdy čtyřiašedesátiletého „osmašedesátníka“ do veřejného dění přinesl slibná očekávání filosofického glosování aktuálních celospolečenských proměn a procesů. Nutno přiznat, že v prvních polistopadových letech nikdo přesně netušil, jaké bude příští směřování české politicko-společenské

³⁰⁴ Bohumil JIROUŠEK, Martina HALAMOVÁ, *La discussione praghese del 1969 sul machiavellismo*, in: Gaetano Platania (a cura), *L'ombra della Russia sull'Europa centro-orientale. Storia, letteratura e altre cose*, Viterbo, Sette Citta, 2007, s. 397-409.

³⁰⁵ Tamtéž.

³⁰⁶ Jiří PERNES, *Kdy, kde, proč a jak se to stalo v českých dějinách*, Praha 2001, s. 407.

orientace. Pro Kosíka znamenal listopad 1989 šanci na „lepší vývoj“, než jaký zde byl v předchozích dvaceti letech. O Kosíkově střízlivém odstupu od euforie z „nové doby“ svědčí jeho vyjádření na adresu některých lidí z disentu, v němž byl i sám Kosík. *„Celých těch dvacet let jsem byl v opozici, ale na rozdíl od jiných, kteří byli dlouhá léta v opozici a dnes jsou u moci, já jsem i nadále dneska v opozici. Já jsem nikdy u moci nebyl. V tom je zvláštnost mého postavení a rozdíl mezi mnou a jinými lidmi z disentu. Co ta moc s nimi dělá a co oni dělají s mocí, to je podle mého názoru opakování starých zkušeností: přestali se chovat ke skutečnosti kriticky a podléhají kouzlu moci a svůdnosti ideologie.“*³⁰⁷

Kritické filosofické myšlení Kosíka věrně doprovázelo i v době, kdy mnozí myslitelé a politici, ve své porevoluční naivitě, uvěřili půvabu „neviditelné ruky trhu“. Když Kosíkovi vyšel článek s kontroverzním názvem *Lumpenburžoazie a vyšší duchovní pravda*,³⁰⁸ vzbudil tento jeho počín mimořádný ohlas. Bylo to do značné míry dáno Kosíkovou **trefnou charakteristikou skupiny lidí, která se v podmínkách „nastoleného divokého kapitalismu“ tzv. úspěšně vyhřívala na výsluní.** Kosík pod zaktualizovaným pojmem „**lumpenburžoazie**“³⁰⁹ rozumí skupinu, resp. vrstvu, která představuje důležitý fenomén přítomnosti. Tato vrstva u nás vznikla, v podstatě již na předlistopadových základech, v devadesátých letech a jedná se o ekonomicky silnou vrstvu (kvazi)mafiánských podnikatelů, snažící se korumpovat politickou sféru. Z hlediska sociálního jde o majetnickou, společenský řád nectící vrstvu, na kterou se občas upozorní při propuknutí většího korupčního skandálu.

Kosík lumpenburžoazii blíže charakterizuje jako „*militantní, otevřeně antidemokratickou enklávu uvnitř fungující, ale polovičaté a proto bezradné demokracie*“. V Kosíkově analýze tohoto způsobu „praktikování“ podnikavosti je poukazováno na to, že „je výhodnější být hochštaplerem, lupičem, násilníkem než slušným člověkem“. V podmínkách divokého kapitalismu totiž podvodník počítá s tím,

³⁰⁷ LA PNP, osobní fond Karel Kosík, záznam přepisu z rozhovoru s Karlem Kosíkem z 90. let. Identita novináře a média, pro které byl rozhovor pořizován, z fragmentu však není známa.

³⁰⁸ Karel KOSÍK, *Lumpenburžoazie a vyšší duchovní pravda*, Právo (příloha Salon), 15. 5. 1997.

³⁰⁹ Pojem „lumpenburžoazie“ je v obecném mínění pokládán za „Kosíkův termín“, přesto však nejde o výraz nově utvořený. Jeho kořeny spadají hlouběji do minulosti (např. se objevuje již ve 20. a 30. letech minulého století).

že unikne spravedlnosti. Kosík varuje, že **v takovém prostředí se ztrácí rozdíl mezi morálním a nemorálním**, navíc se takový rozdíl považuje za směšný přežitek minulosti. „*Můžeš být kariérista, lump, pedofil, křivák, zbabělec, ale vozíš-li se v mercedesu, uctivě před tebou smekají a dveře máš otevřené.*“³¹⁰

V eseji s názvem *Čecháčkové a světáci*, konkrétně v oddíle **Čecháčkové a tuneláři**, si Karel Kosík všímá dvou nejslavnějších neologismů, které světu ve dvacátém století dala čeština. Vedle čapkovského „robota“ vyprodukoval jazyk český ještě jeden výraz, osvětlující v jediném slovu celkovou situaci světa – **tunelování**. Kosík způsobem sobě vlastním analyzuje význam oficiální definice tohoto pojmu a zasazuje ji do filosofických souvislostí. „*Tuneláři nejsou prostáčekové, ale lidé informovaní, světa znalí, odvážní a riskující.*“ Kosík trefně poukazuje na fakt, že tuneláři nezakopávají podvodem získané prostředky do země jako zlatý poklad. Tito tuneláři je totiž vrhají na trh, aby „pracovaly“ a přinášely tak úrok. Svou úvahu autor uzavírá otázkou, zda oním výrazem (tunelování) čeština shovívavě a alibisticky zavírá nad inteligentními zloději oči ... nebo zda je „dálnozřivá“ a vidí na konci tunelu světlo.³¹¹

Mimo kritiku nadměrného přecenění tržního hospodaření „v legislativním přítmí“ se Kosíkova pozornost v devadesátých letech zaměřuje i na pole **mezinárodních vztahů**. Ve svém filosofickém eseji *Šťastná to žena! (Nevědí, co říkají)* se Kosík ostře postavil proti tzv. **humanitárnímu bombardování** v bývalé Jugoslávii. Můžeme zde sledovat Kosíkův negativní postoj k vojenskému zásahu NATO, negativní postoj k politické instrumentalizaci jazyka a v neposlední řadě i Kosíkovo pranýřování „malého českého člověka – Čecháčka“. Zajímavé je sledovat, jak je v eseji formulována odlišnost Kosíkova světónázoru s politickými kroky Kosíkova přítele z disentu, prezidenta Václava Havla. **Obraz českého prezidenta** je zahalen do symbolu „idealisty“, který je součástí jakési zvláštní aglomerace „válečnického trojspolku“, tvořeného církevními funkcionáři spolu s pobožnými literáty, militantní a výřečnou rádobypavicí a právě i **prezidentem s jeho poradci a stoupenci**. Kosík kriticky hodnotí Havlovu „dějinnou úlohu“ v této „etické válce“ a čtenář může už jen hádat, zda

³¹⁰ Karel KOSÍK, *Lumpenburžoazie a vyšší duchovní pravda*, Právo (příloha Salon), 15. 5. 1997.

³¹¹ Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 83-88.

se Václav Havel neobjevuje také v Kosíkově „spojení válečníka a hlasatele humanity v jedné osobě, ochránce přírody a přímluvce bombardování v jedné osobě“. Svůj esej Kosík uzavírá aluzí na *Babičku* Boženy Němcové, kde paní kněžna, idealizovaná představitelka aristokracie, závidí prosté ženě z lidu (viz titulek).³¹²

Filosofickou analýzu **kapitalismu a jeho vztahu k moderní době a s ní spjatému procesu globalizace** Kosík podává v eseji *Mafiánství*. Zjednodušeně řečeno lze konstatovat, že jak „státní kapitalismus“ v letech 1948-1989 (snad jen s výjimkou roku 1968, kdy byla podle Kosíka moc skutečně soustředěna do rukou dělnické třídy), tak i „mafíánský kapitalismus“ let devadesátých mají určité shodné rysy. „*Mnozí z vysoce postavených nomenklaturních kádrů bývalého režimu (o jehož krach se zasloužili) přes noc a bez uzardění nabídli své bohaté zkušenosti kapitalismu a podílejí se na jeho budování, přirozeně opět ve vlivných funkcích.*“³¹³

S filosofickým nadhledem dospívá Kosík k atributům moderní politiky, když tvrdí, že je charakterizována třemi hlavními jevy: **politikem-pragmatikem** (manipulátorem), **svatou trojicí soudobé demokracie** (křesťanství, euroamerická civilizace, NATO) a **podívanou čili „show“** (viz také pojem „schauspieler“).³¹⁴

Zvláštní místo v Kosíkově myšlení zaujímá téma **lidské schopnosti obětovat sám sebe a svůj život ve prospěch komunity**. V souboru esejů *Jinoch a smrt* analyzuje **pojem oběť** a varuje před „zapomínáním historie“ a s tím spojenou relativizací nacistických zločinů v některých médiích.³¹⁵

Abychom pochopili kontext Kosíkovy tvorby v 90. letech, je vhodné připomenout autory, kteří mu v této době poskytovali jakési „ideové zázemí“. Oblíbenými se pro Kosíka staly např. články sociologa **Jana Kellera**. Sympatie byly oboustranné. Když Kellerovi bylo předhazováno, že byl před listopadem 1989 v KSČ, Keller říkával, že jej jeho členství v KSČ mrzí hlavně kvůli lidem, jako byl Kosík (že

³¹² Karel KOSÍK, *Šťastná to žena! (Nevědí, co říkají)*, Právo (příloha Salon), 9. 9. 1999.

³¹³ Týž, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 165-180.

³¹⁴ Blíže Týž, *Století Markéty Samsové*, Praha 1993, *Předpotopní úvahy*, Praha 1997, *Poslední eseje*, Praha 2004.

³¹⁵ Blíže Týž, *Jinoch a smrt*, Praha 1994, s. 13-16.

tím jako by zradil Kosíkovy ideály o socialismu, když vstoupil do normalizační KSČ). Po roce 1989 se namísto někdejší *Lidové demokracie* stal Kosíkovi inspiračním zdrojem deník *Právo*, kde autor Kosík uveřejňoval své filosofické eseje (konkrétně v příloze *Salon*). Kosík si zvláště oblíbil články, které psali **Martin Hekrdla** a **Zdenko Pavelka**.³¹⁶

Jako levicový intelektuál se Karel Kosík po roce 1990 prezentuje coby **kritický myslitel, poukazující zejména na nebezpečí nadnárodních korporací, na nebezpečí anonymního procesu růstu a agresivního pohlcování.** „*Lidský zvěřinec, pestrá aglomerace pracovitých včel, líných trubců, nenasytných vlků, ustupuje do pozadí jako zajímavá ilustrace, ale hlavní slovo mají abstraktní a anonymní procesy bez tváře: modernizace, koncentrace, globalizace. Společenské dění probíhá jako fatalita (neodvratnost) přírodních živlů.*“³¹⁷

Smyslem této kapitoly nebylo kontinuální zmapování tvorby Karla Kosíka jako celku, nýbrž pouze reprezentativní vyzdvižení určitých „milníků“ v jeho vědeckém a filosofickém myšlení.³¹⁸ Detailní a komplexní zachycení Kosíkova díla by se mohlo stát „výzvou“ pro další bádání. V daném momentu nebyla kompletní deskripce Kosíkovy bibliografie cílem této práce.

³¹⁶ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009.

³¹⁷ Karel KOSÍK, *Poslední eseje*, Praha 2004, s. 178.

³¹⁸ Diference mezi „vědeckým“ a „filosofickým“ myšlením je v kontextu této formulace čistě formální, nikoli věcná. Vrací nás k otázce, zda je možné pokládat filosofii za „vědu“. Blíže Arno ANZENBACHER, *Úvod do filosofie*, Praha 2004, s. 32-34.

IV. Obraz Karla Kosíka v pohledech jeho blízkých

Tato kapitola se od ostatních odlišuje v mnoha aspektech. Již samotný její název se vyznačuje jakousi nejednoznačností. Cílem následujících výpovědí, které mají v mnohých případech spíše umělecký charakter, je snaha o určité „odlehčení“ od ryze vědecké stránky Kosíkovy osobnosti.

Z metodologického hlediska jsem se pokusil o zachycení „obrazu intelektuála“ v průřezu pohledů osob, které z nějakého důvodu měly příležitost nahlédnout do myšlenkového světa Karla Kosíka. Jde o ryze subjektivní a autentické drobnohledy, kterých si velmi cením. Přibližují totiž obraz Kosíka jako člověka, který je zachycen a reflektován v něčem tak nehmatatelném, jako může být pouze a jen lidská paměť a lidské vědomí.³¹⁹

4.1 Josef Zumr

„S Karlem Kosíkem jsem se poprvé osobně setkal někdy v druhé polovině roku 1952, kdy měl veřejnou přednášku o českých radikálních demokratech. To bylo téma, které mě zajímalo, protože rok předtím jsem absolvoval Filosofickou fakultu UK disertační prací o vztazích českých demokratů s ruskou revoluční demokracií. Kosíkovo jméno jsem znal už předtím z několika článků v novinách, ale na fakultě jsme se nesetkali. (Začal jsem studovat v r. 1947, kdy Kosík byl už v SSSR, a když se koncem roku 1949 vrátil, byl jsem už zaměstnaný a na fakultu jsem často nechodil. Brzy nato Kosík nastoupil na dvouletou prezenční službu.)

Dne 1. října 1953 jsem byl přijat jako věd. aspirant do právě vzniklého Kabinetu pro filosofii ČSAV, kde Kosík začal o několik měsíců dříve také pracovat, a to právě na knize o českých radikálních demokratech. Téma mé kandidátské práce se sice týkalo také českého myšlení 19. století, ale nikoli radikálních demokratů. Přesto jsme se na tomto tématu s Kosíkem pracovně sešli: redigoval v té době sborník *J. V. Frič a*

³¹⁹ Většina portrétů Karla Kosíka pochází ze strojopisného samizdatového sborníku *Karlu Kosíkovi k padesátinám* z roku 1976. Tento sborník je i dnes pro oficiální veřejnost téměř nedostupný. Je třeba připomenout skutečnost, že v období tzv. normalizace se Karel Kosík po vyloučení z oficiálních struktur ocitl prakticky v disentu. Právě disent se vyznačoval relativně širokým spektrem osob s různými světonázory (vedle reformních komunistů zde byli i rozhodní demokraté tíhnoucí směrem k liberalismu). Mimo medailonků uveřejněných ve sbornících (např. rovněž sborník *Karlu Kosíkovi k pětasedmdesátinám* z roku 2001) jsem pochopitelně využil též charakteristik Karla Kosíka v různých knihách Kosíkových přátel a badatelů zabývajících se dějinami českého myšlení. V neposlední řadě bylo použito i osobních vzpomínek pamětníků, s nimiž jsem měl vzácnou příležitost osobního setkání.

demokratické proudy v české politice a kultuře a vyzval mě, abych do sborníku přispěl studií o Fričovi, vycházející z mé disertační práce. Tato spolupráce nás sblížila i názorově. Volba historického tématu jako badatelský úkol nebyla totiž náhodná. Byl to určitý únik ze scholastických cvičení, jaká se v té době pěstovala v SSSR i u nás v oblasti tzv. marxismu-leninismu na univerzitních i akademických pracovištích a která měla nahrazovat skutečnou filosofii. Domnívali jsme se, že marxistická metodologie se může prohloubit právě prací s konkrétním historickým materiálem a může obohatit i širší kulturně společenskou oblast.

Radikální demokrati přitahovali Kosíka ještě z jiného důvodu. Pomineme-li skutečnost, že česká liberální historiografie jim věnovala malou pozornost, a pokud, tedy většinou s negativním nebo podceňujícím hodnocením, Kosík jako účastník protinacistického odboje dovedl porozumět odhodláním těchto mladých mužů, kteří za svobodu svého národa neváhali riskovat své životy a za své revoluční vystoupení v letech 1848-1849 museli zaplatit. Kosík vždy obdivoval statečné chování Emanuela Arnolda před hradčanským vojenským tribunálem a s hlubokým pochopením, byť kriticky, dovedl ocenit dějinnou úlohu tohoto prvního profesionálního revolucionáře v moderní české historii. Kosíkova kniha o české radikální demokracii, na které pracoval v prvních letech svého působení v akademickém Kabinetu (pozdějším Ústavu) pro filosofii byla nejen objevným materiálovým přínosem českému dějepiscectví a originálním uplatněním marxistické metody konkrétní totality při zkoumání historických společenských jevů, ale byla zároveň i hlubokou existenciální výpovědí filosofa, pro něhož společenská angažovanost je neodmyslitelnou součástí postoje občana, vědce i myslitele.

Brzy po založení filosofického pracoviště se v něm utvořilo otevřené diskusní ovzduší, k němuž myšlenkovými podněty přispívali zejména Karel Kosík, Robert Kalivoda a Ivan Sviták. Jako oficiální pověření měl ústav za úkol „rozpracovávat“ marx-leninskou filosofii, rozumělo se samo sebou v intencích stranické politiky. Tato politika byla ovšem otřesena a potom znejistěna už Stalinovým úmrtím v roce 1953 a zejména XX. sjezdem KSSS (1956). V intelektuálních stranických a širších kulturních sférách v Číně, Polsku, Maďarsku, Itálii i jinde, nevyjímaje SSSR, nastal značný pohyb. Ten jsme samozřejmě pečlivě sledovali a přijímali z něj podněty k promýšlení především základních otázek marxistické filosofie a v souvislosti s tím i jejích

politických důsledků. Většina pracovníků ústavu postupně přijala po živých diskusích koncepci marxismu jako otevřeného systému schopného přijímat a organicky začleňovat podněty i z jiných soudobých myšlenkových zdrojů. Tato koncepce se začala uplatňovat jak v pohledu na minulost, hlavně dějiny českého myšlení, tak na problémy přítomnosti. Určité shrnutí těchto diskusí a této koncepce provedl Kosík ve svých statích *Hegel a naše doba* (Literární noviny 1956, č. 48), *Dějiny filosofie jako filosofie* (in: *Filosofie v dějinách českého národa*, Praha 1958) a *Třídy a reálná struktura společnosti* (Filosofický časopis, 1958). Po uveřejnění statí o Hegelovi se v Literárních novinách rozproudila živá diskuse, jíž se zúčastnili příspěvky rozšířenými i na některá aktuálně politická témata další pracovníci ústavu a kolegové z vysokých škol. Mezi nimi byli ovšem i ortodoxní obhájci tvrdé stranické linie. Ti nakonec iniciovali odsouzení celé diskuse jako protistranické, Kosíkovo stanovisko bylo označeno jako „pseudomaterialistická tendence“ a nejvyšší stranické grémium vydalo tzv. Usnesení o filosofii, které konstatovalo, že mezi filozofy panuje ideový zmatek a že je třeba vyslat filozofy na jeden až dva roky „do praxe“, aby stykem s dělnickou třídou přišli na správné myšlenky. XX. sjezd KSSS odsoudil tzv. „administrativní opatření“, podle nichž kritizovaní členové strany bývali vylučováni ze strany, propouštěni ze zaměstnání a často soudně postihováni. Proto ani po Usnesení o filosofii nemohly stranické orgány sáhnout u nás k tvrdým opatřením a propustit filozofy ze zaměstnání. Trestem byla tedy jen „praxe“, což byla služba v okresních stranických sekretariátech nebo v sekretariátech závodních organizací strany ve velkých průmyslových podnicích. Tak se Kosík v letech 1959 až 1960 ocitl na stranickém sekretariátu bývalé Ringhofferovy továrny na Smíchově.

V roce 1958 byl přijat do ústavu zásluhou progresivní skupiny pracovníků doc. Jan Patočka. Byl to průlom do kádrové nomenklatury, protože ústav byl veden jako stranické pracoviště pod ideologickou kuratelou ÚV KSČ, a najednou tu začal pracovat nestraník, dokonce s nálepkou buržoasního filozofa. Bylo to do jisté míry svědectví měnícího se poměru sil ve vnitrostranické oblasti. Patočka se stal vedoucím edičního oddělení, brzy navázal řadu přátelských vztahů s ostatními pracovníky ústavu, pod záštitou ústavní stranické organizace mohl obhájit nejvyšší vědeckou hodnost doktora věd a v roce 1967 byla také doporučena jeho žádost o vysokoškolskou profesuru.

Znal jsem Patočku již od počátku svých studií na Filosofické fakultě, později, když byl odsunut z fakulty na málo placené místo knihovníka Masarykova ústavu, jsem mu pomohl ke skromnému vedlejšímu příjmu za překlady filosofických textů z ruštiny pro časopis Sovětská věda – filosofie a ve Filosofickém ústavu jsem patřil k okruhu jeho nejbližších přátel. To také zřejmě dalo Patočkovi podnět k tomu, že mně a Kosíkovi nabídl, abychom společně četli Heideggerovo *Vom Wesen der Wahrheit*. Svůj pobyt na nucené praxi jsme si tedy v letech 1958 až 1960 osvěžovali pravidelnou četbou Heideggera v Patočkově pracovně v Hošťálkově ulici. Kosík tehdy začal promýšlet principy své nové knihy *Dialektika konkrétního* a tato četba mu jistě poskytla podněty k úvahám o problémech každodennosti, starosti nebo obstarávání, jak o nich v této knize pojednal. Měl jsem možnost číst tuto práci ještě v rukopise a diskutovat o jejím obsahu s autorem.

Od druhé poloviny padesátých let byl Kosík členem redakční rady Literárních novin, které i jeho zásluhou postupně přebíraly funkci nositele opozičních tendencí vůči oficiální stranické linii, a stál i za už zmíněnou první ideologickou diskusí v tomto časopise. Počátkem šedesátých let mě doporučil redakci jako jakéhosi garanta pro oblast filosofie s úkolem obstarávat a recenzovat pro list články z tohoto oboru. Pro různé jiné pracovní úkoly jsem později tuto činnost začal poněkud zanedbávat, ale spolupracovníkem a občasným přispěvatelem tohoto listu jsem zůstal až do jeho zákazu.

Naši spolupráci na společné tematice ukončila Kosíkova účast na přípravě *Antologie z dějin čs. filosofie* (Praha 1963), kterou jsem s Robertem Kalivodou redigoval a kam Kosík přispěl výběrem textů a medailony o radikálních demokratech. Já jsem zůstal u české tematiky i nadále, Kosík se orientoval na současnost, ale občasným diskusím na historická témata se nevyhýbal a jako exempla je užíval neustále.

Na počátku roku 1968, kdy jsme ve vedení ústavu provedli palácový převrat, snažil jsem se spolu s dalšími přáteli Kosíka přesvědčit, aby se stal ředitelem. Bez úspěchu. Směřoval tehdy už k profesuře na Filosofické fakultě, ale osud ústavu mu nebyl lhostejný. Když ani Robert Kalivoda a Jan Patočka kandidaturu na tuto funkci nepřijali, vyřešilo se to tehdy určitým kompromisem mezi centristickým proudem a naší radikální levicí: Ředitelem se stal Radovan Richta a zástupcem ředitele na návrh Kosíka

a Kalivody já. Všichni tři vstoupili za Pražského jara do vysoké politiky a péče o ústav zůstala na mně. Richta se později stal hlavním „normalizátorem“ v oblasti filosofie, zlikvidoval více než polovinu vědeckých pracovníků ústavu a přispěl k tomu, že Kosík, Kalivoda i já jsme byli na dlouhá léta vyřazeni z vědeckého provozu.

V době „normalizace“ jsem s Kosíkem intenzivní styky neudržoval, naše přátelství trvalo, ale kontakty jsme ponechávali spíše náhodě. Přispěl jsem do samizdatového sborníku ke Kosíkovým padesátinám v roce 1976, rok předtím jsme se sešli v rezidenci německého ambasadora při udělení čestného doktorátu cášské univerzity Janu Patočkovi, občas jsem navštívil Kosíka v jeho podkroví na Hradčanech, občas přišel k nám do Libně, občas jsme se setkali ve městě. Bližší mi tehdy byla jiná diskusní parta: dědicové a sympatizanti české strukturální školy.

V roce 1990 se Kosík vrátil na Filosofickou fakultu a já jsem se stal ředitelem obnoveného Filosofického ústavu. Od té doby byly naše styky pravidelnější, setkávali jsme se na různých diskusních fórech a konferencích a také při pravidelných rodinných návštěvách a oslavách. V roce 1992, kdy Kosíkovi vznikly pracovní právní potíže na Filosofické fakultě, nabídl jsem mu návrat do Filosofického ústavu. Kosík to s radostí přijal a myslím, že mu to vytvořilo klidné pracovní prostředí pro jeho poslední tvůrčí počiny. Přispělo k tomu také vědomí, že může komunikovat s kolegy, kteří si jeho práce hluboce vážili.“

Březen 2007

Josef Zumr³²⁰

4.2 Václav Tomek

„Už se nepamatuji, kdo mě upozornil na vydání Kosíkovy *Dialektiky konkrétního*. Do té doby jsem nebyl běžným čtenářem filozofické literatury. Žil jsem mimo Prahu a jen zcela vzácně tam někdy zajel. Po budějovickém setkání s Inkou Machulkovou, která zde chystala vydat svou první sbírku básní, byl o důvod víc zajeť a tam do Prahy. Ostatně nebyla-li to právě ona, která mě na Kosíkovu knihu upozornila. Ale četba této knihy mě zvláštním způsobem oslnila. Měl jsem pocit, jako by se mi jinak otevřel svět kolem, pocit jakéhosi povznesení i prozření, z obsahu i jazyka.

³²⁰ Materiál z osobního vlastnictví (osobní archiv) filosofa Josefa Zumra (narozeného 19. 3. 1928).

Teprve o něco později jsem začal studovat filozofii na pražské Filozofické fakultě a také navštěvovat přednášky profesora Karla Kosíka. Myslím, že se nás studentů na samém počátku zmocnil jakýsi tichý obdiv, když přišel a později vždy přesně přicházel na přednášku a střídně upravený. Většinou přednášel zcela bez předlohy, někdy měl malou kartičku. Mluvil charakteristicky naticklým hlasem (jako by nahlas a zřetelně šeptal). Vždy bez zakolísání, někdy s krátkou pauzou, v celých dobře promyšlených větách, které pomalu a nenápadně posouvaly obsah přednášky k celkovému myšlenkovému vyústění, čistým srozumitelným slohem. Připadalo mi tehdy obtížné zachytit obsah v určitých bodech bez zkreslení, ale souvislost volně plynoucího přednesu téměř umožňovala poznamenávat si takřka celé věty, k mé spokojenosti. Karel Kosík dodržoval pravidelně přestávku v polovině přednášky. Při jedné později odpolední přednášce, když se již smrákalo, nešla elektřina. Využil jsem přestávky k zakoupení svíček, které jsem si zapálil vedle svého sešitu, a s potěšením zapisoval i po setmění.

Každá přednáška pro mě znamenala nové prozření a měl jsem pocit, že by měla končit z naší strany nějakým poděkováním či potleskem. Nikdy k tomu nedošlo, ale onen tichý konec posléze doprovázený zvedáním se ze židlí a hovorem odcházejících posluchačů mi připadal krajně neadekvátní.

Tento respekt k profesoru Kosíkovi nebyl ale tichým odstupem. Přestávky se postupně staly pro některé z nás i příležitostí promluvit s ním i o běžných věcech či starostech. Jednou mi o přestávce sdělil, že ho cestou na fakultu málem zabilo padající lešení, že tak tak vyvázl bez zranění...

Jako malá skupina kamarádek a kamarádů jsme mu nějak padli do oka. Častěji s námi prohodil pár slov, popovídal, později nás pozval do klubu novinářů nebo do klubu spisovatelů. Jeho prostřednictvím jsme se seznámili i s jeho přítelem a veselým kamarádem, filozofem Lubomírem Sochořem. A snad právě v této společnosti jsme se ocitli prvně ve věži, kde tehdy Karel Kosík bydlel. Považovali jsme to za téměř symbolické mít byt ve věži. Ta však s věží ze slonoviny neměla nic společného. Ale přesto, byla to malá věž nad několikapatrovým domem na Hradčanském náměstí, nad střechami okolních domů a s pohledem na hradčanské věže. Co víc si přát, říkali jsme si. S psacím strojem pod střešním oknem a s obrazem Emila Filly na protější stěně.

Ostatní jsem z malého bytu prostě nevnímal, ačkoli jsem tam přišel příležitostně ještě vícekrát, třeba konzultovat s ním seminární či diplomovou práci.

Ani v bližším kontaktu s Karlem Kosíkem jsem neztratil nic z respektu vůči němu a po každém setkání si odnášel ten pocit povznesení a povzbuzení. Rád jsem mu po létech, byť s trochou nejistoty, dával své knihy jako jakousi satisfakci, když stali jsme se kolegy na jednom pracovišti.

Později naše setkávání v kruhu jeho rodiny a přátel na Malé Straně nebo ve Všenorech patřilo k milým i svátečním chvílím posledních let. Zůstával pro mě stále týmž člověkem natichlého hlasu, jasných a přiléhavých vyjádření, myšlenek se zřetelnými konturami, jakkoli se i neustále tázal sám před sebou, ale i nás, když hledal odpovědi na nejednu otázku naší doby či když se onou dobou také neustále znepokojoval.“

Únor 2010

Václav Tomek³²¹

4.3 Marie Nováková³²²

„Jsme na zahradě ve Všenorech. Je krásné červnové dopoledne. Jasmíny v plném květu omamně voní. A co růže? Bílá Sněhurka je už v plném květu, oranžově zlatý Westerland opatrně rozkvétá, ale Händel dosud pevně ukrytý v poupatech tají svou růžovou a bílou. Kosík se zvedá z lavice. Je slyšet otevírání lednice a pak zaklapnutí dvířek. Vrací se se sklenicí vína. Opatrně ji pokládá na stůl vedle hromádky popsaneho papíru. Zadívá se na protější vrch. Akáty ještě kvetou, obrovský temně zelený modřín, borovice, smrky, břízy. Siluetu kopce narušuje koruna rozložitého starobylého dubu. Poema hory. Marina Cvetajevová ji napsala v Praze roku 1924. Následujícího roku bydlela v nedaleké vile a před okny svého všensorského bytu zase tajuplný kopec. Kosík odvrací pohled, natahuje ruku po orosené sklence vína. Pozdvihá ji proti slunci. Zda-li má tu správnou jiskru? Náhle ustrne, pohled upřený na trávník. Sklenici staví roztržitě na stůl. Levá ruka šátrá na zídce za lavicí. Konečně nachází starý vysloužilý šroubovák.

³²¹ Materiál z osobního vlastnictví (osobní archiv) filosofa Václava Tomka (narozeného 4. 11. 1942).

³²² Marie Nováková byla po Kosíkově rozvodu s Růženu Grebeníčkovou jeho životní partnerkou. Žili spolu od roku 1974 až do Kosíkovy smrti v roce 2003. Roku 1983 (30. 8.) se jim narodil syn Jan Novák.

Aniž spustí rozhořčený pohled z trávníku, pevně jej uchopí a vykročí vpřed. K místu, kde v zeleném pažitě zasvítí sedmikráska. V mžiku je rušitel odstraněn. Konečně si může v klidu vychutnat první dnešní doušek vína.

P.S. Ctižádost vypěstovat ve Všenorech anglický trávník Kosík brzy vzdal. V předsíni zavěsil kreslený vtip Vladimíra Jiráka – dvě mužské postavy na rovném trávníku: „Obávám se, pane kolego, že trávník bez sedmikrásek nebude dostatečně dialektický“.

V Praze dne 29. 12. 2009

Marie Nováková³²³

4.4 Milan Uhde

Filozof a mistr

„Český filozof druhé poloviny dvacátého století předložil posluchačům na IV. sjezdu spisovatelů v roce 1967 a potom čtenářům I. čísla Literárních listů v roce 1968 svou variantu obrazu Jana Husa před kostnickým koncilem.

Jeden teolog prý tehdy mistrovi řekl: Kdyby koncil prohlásil, že máš jedno oko, třeba máš dvě, bylo by tvou povinností vyznati s koncilem, že tomu tak jest. A mistr odpověděl: I kdyby mi to tvrdil celý svět, já, maje rozum, jaký nyní mám, nemohl bych to připustit bez odporu svědomí.

Rozbor sporu vede k jednoznačnému závěru: Nelze odlučovat rozum od svědomí bez těžké úhony na obojím, a nutí-li někdo myslícího člověka, aby mezi nimi volil, staví ho před volbu mezi pravdou a nicotou. Rozhodnutí může být jen radikální.

Obecně to zajisté platí. Otázka je, zda je tím přesně vyjádřen mistrův konflikt s koncilem.

...

Český filozof druhé poloviny dvacátého století podal v mistrově obraze zákonitě i obraz sebe sama a koncilu, jehož byl kdysi činným účastníkem. To je úděl mnohých,

³²³ Materiál z osobního vlastnictví (osobní archiv) právničky Marie Novákové (narozené 23. 9. 1950).

kteří z hluboce osobně prožívané společenské kritičnosti uvěřili, že nastal čas změny člověka a světa, spojili vlastní rozum a svědomí s tímto kolektivním ideálem a zásadami mocenské organizace ustavené k jeho dosažení, a když původní jednota neunesla průvodní zjevy degenerace a rozkladu, jichž předtím nebylo nebo jež neviděli, a když chtěli svůj vklad zpět, koncil je obžaloval z hereze.

Ten koncil byl na rozdíl od mistrova pragmatičtější a cyničtější. Z filozofova podání plyne, že nutil své straníky popírat prostá, smyslově zjiřitelná fakta, sliboval těm, kdo se podřídí, že jim bude vše dovoleno, a přetvářel je ke své podobě: v nájemné, všeho schopné posluhy bez rozumu a svědomí.

Vysvětluje se tím úplně, proč je filozof hněvivější a schematičtější než vyrovnaný a odpouštějící mistr?

Myslím, že ne a že příčina nevězí ani v pouhé odlišnosti mistrova křesťanství a filozofova dialektického a historického materialismu. Filozof sevřel a zjednodušil mistrovo mnohaleté drama do závěrečné kostnické fáze nejspíš proto, že sám v roce 1967 prožíval spor s koncilem jako živý, bolestný a otevřený. Zúžil je, protože v tak zúženém dramatu tehdy sám vystupoval. Použil zbraně aktuálně analogizující polemiky s protivníkem, jemuž nesmiřitelně vyčítá jeho nesmyslný a znemravnělý „realismus“, ale k němuž je po zákonu polarizace poután přinejmenším pocitem společného východiska. Mistrovu vnitřní svobodu jako by teprve hledal.

Nalezl-li ji v uplynulých devíti letech, která k tomu skýtala zvláštní, paradoxně příznivé podmínky, obohatil se jeho postoj o kvalitu, již mu ze srdce přejeme.“

Brno, červen 1976

Milan Uhde³²⁴

4.5 Ludvík Vaculík

Před Karlem Kosíkem /fejton/

³²⁴ Milan UHDE, *Filozof a mistr*, in: Karlu Kosíkovi k padesátinám, Praha 1976, s. 64-72.

„Před Karlem Kosíkem jsem už od dětství žádného filosofa zblízka nepoznal. Jednak bývalo v Brumově vůbec málo filosofů než v Praze, a pak někteří z nich filosofové ani nebyli.

...

Prvním filosofem, kterého jsem poznal osobně, byl Karel Kosík /1926-2026/. Ukázali mi ho jednou na redakční radě Literárních novin. Nevynikal vzrůstem ani zvukným přednesem, jeho zřejmá vážnost spočívala asi na jeho povaze, chování, názoru či dokonce na filosofii. Napsal „Dialektiku konkrétního“ a zřejmě i něco dál. Já jsem od něho dodnes nečetl řádku. Jak jsme se obhlédli, hned jsem vnímal, že je mi příznivě nakloněn, proto jsem mu byl též. Mou činnost posuzoval sympaticky, čímž mi dělal radost a povzbuzoval mě. Jeho filosofie je dobrá, za to ručím.

Karel Kosík /1926-2026/³²⁵ žije na Hradčanském náměstí v podkrovním bytě, do něhož vedou točité železné schody jak do strojovny. Zařízení bytu je skrovné, ale účelné a vkusné. Obléká se Kosík nenápadně až lhostejně, ale pečlivě. Nosí brýle. V jednání s návštěvami sleduje účel a čas. Pozorovatelství, zdá se mi, převažuje u něho nad prožíváním. Má dobrý, přítlumeně se projevující smysl pro humor. Také fyzicky je zřejmě ve všem všude pro filosofii v pořádku, snad jeho sicflajš zdá se nám, jeho přátelům, chvílemi zbytnělý. Mluví francouzsky a německy, umí však jistě i rusky. V debatách má zvyk vyslovit se naposled, což působí jako závěr, po němž se ani nedá nic dodat. Obdivuhodný je jeho boj s hryzcem na zahradě ve Všenorech. Bylo tu užito už karbidu, plynu, jedu, překopán celý svah, a hryzec trvá ve Všenorech nehnutě jak Kosík na Hradčanech.

Karel Kosík /1926-2026/ píše svou filosofii celé dny na stroji. Loni v dubnu mu Státní bezpečnost rukopis díla slavně vzala a nechala posoudit v policejní filosofárně. Kosík si stěžoval různým místům i Sartrovi, a pak mi řekl: „Víš, že mi vlastně pomohli, když mi to vzali? Musel jsem to napsat znovu a různé věci jsem si ujasnil.“ Když vyhrál a dostal svou filosofii zpátky, přečetl si ji a pravil mrzutě: „Myslel jsem, že je to lepší.“ Co píše, to nikdo z nás, jeho přítel, nesmí vědět, dokud prý to nebude hotové, takže to

³²⁵ Vzhledem ke skutečnosti, že se v případě Ludvíka Vaculíka jedná o umělecký text, může si autor v rámci tzv. textové výstavby dovolit „fabulovat“ některá fakta. Zde např. předpokládá Karlu Kosíkovi, že se dožije sta let.

ví jen Bůh a podplukovník Noga. Jisté je, že dílo u nás nemůže bez zlepšení poměrů vyjít, leda v Petlici, při zhoršení pak poměrů ani tam. Termín jeho dokončení a odevzdání přátelům Kosík stále odkládá, moje předkosíkovské období se protahuje. Bylo to především, kdy jsem se ho ptal snad po dvacáté: „Kdy to doděláš?“ Když pokrčil rameny, napověděl jsem mu: „Až v zimě, že?“ Pokýval hlavou a šel jinam.

To se odehrálo na Hradčanském náměstí, kde se nás pár přátel sešlo, abychom se poradili, co udělat v jedné důležité věci. Bylo vysloveno několik dobrých návrhů; všechny pravdivě zpochybnil Karel Kosík. Museli jsme tu věc udělat bez něho, slabší o jednoho. Cestou domů jsme o tom s Ivanem Klímou ještě mluvili a shodli se v obavě, že pravdu nakonec bude mít Kosík. No, co se dá dělat.

Ano: jak máme jednat, když stav věcí od nás vyžaduje, abychom jednali dřív, než je můžeme poznat? – Teď si přečtete poslední větu znovu a já vám předvedu Kosíka. Nad každé téměř slovo položte otazník: jednat? – od nás? – vyžaduje? – dřív? – můžeme?

Žádný z otazníků nedovolil bych si jednoduše škrtnout. Ale když neuděláme tedy nic, nic, zůstaneme ještě zdraví – morálně i humorálně? Toť otázka malá, všední, neteatrální, osudová, česká.

Kdybych byl nešel do žádné Prahy a zůstal, kde jsem se narodil, mohl jsem dnes na uprázdněném místě filosofa krásně chodit obcí, pokyvovat hlavou a občas písknout na klarinet. To by mi dnes bylo hej! – Hej?“

Praha 11., ale k 26. 6. 1976

Ludvík Vaculík³²⁶

4.6 Eda Novák

„**Karle,**

³²⁶ Ludvík VACULÍK, *Před Karlem Kosíkem /fejton/*, in: Karlu Kosíkovi k padesátinám, Praha 1976, s. 102-105.

jako Tvůj dlouholetý přítel, který Tě „ostře sleduje“ již téměř třicet let, pozdravuji Tě společně s dalšími přáteli, „ausgerechnet“ k Tvým padesátinám. Nikdy bych nevěřil, že to pro mě nebude hračka. Jednak padesátiny nejsou dnes, Pánbůh zaplať, věkem „ctihodných kmetů“, jak tomu bylo ještě nedávno, a tak mi připadají poněkud předčasné k tomu, aby se bilancovalo Tvé dílo, protože jsem pevně přesvědčen, že to nejlepší máš teprve před sebou.

A pak, za uplynulých asi deset let našeho intenzivnějšího sblížení, je pro mě stále podružnější, že jsi celebrita, a zcela určující jsou pro mne především Tvé člověčí přednosti a všechno to, o čem se muži mezi sebou ostýchají mluvit.

Nevzpomínám si zcela přesně na naše první setkání, ale jsem si jist tím, že jsem o Tobě slyšel dříve než jsme se osobně poznali. Předcházela Tě pověst člověka, který přistupuje k problematice s opravdovým duchovním a myšlenkovým vzletem a uvažuje koncepčněji než bylo, alespoň v naší generaci, tehdy běžné. Když jsem později měl příležitost se s Tebou seznámit osobně, rázem jsi mě lidsky zaujal, aniž jsem si tenkrát uvědomoval proč. Víím však jistě, že mi okamžitě imponoval Tvůj způsob, jakým jsi dovedl vystihnout a uchopit jádro problému, jak jsi vůbec dokázal pokládat otázky.

Když jsme se po letech náhodně potkávali na našich obvyklých trasách a v rychlosti si vyměňovali nějaké aktuality, které nás zajímaly, býval jsem mile překvapen Tvým zájmem o veškeré nás obklopující dění a Tvými trefnými komentáři a glosami. Ostatně, těsné sepětí filosofie a politiky, které prolíná celým Tvým dílem, mi bylo vždy velmi blízké. Tvá „Česká radikální demokracie“ je proto, i přes jistou metodologickou dobovou poplatnost, stále nejlepší knihou na dané téma. A seriál statí „Naše nynější krize“ je bez nadsázky to nejpronikavější, co bylo o naší mravní a politické mizérii během roku 1968 napsáno. Obdivoval jsem v obou případech Tvůj smysl pro politické souvislosti a politickou problematiku, aniž bys zasahoval do ryze odborné problematiky politologů a sociologů. A přesto, či právě proto, jsi měl co říci o naší nejžhavější skutečnosti i politologům a sociologům, o pragmatických politicích ani nemluvě. „Vystačil“ jsi s tím, že při svých analýzách politické skutečnosti postupovals logicky, konzistentně a téměř výhradně svými vlastními, ryze filosofickými prostředky. Po mém soudu, to svědčí nejvíce o plodnosti a efektivnosti Tvého způsobu filosofického uvažování a o Tvém duchovně myšlenkovém zázemí vůbec. Jak

nezasvěcené mi pak připadají představy těch, kteří Tě mají za kabinetního filosofa, který je sice dobře orientován ve světovém myšlenkovém dění, ale zato zcela bezradný při prvním doteku s každodenností a za takřka tradičně roztržitého profesora, který stále kdesi zapomíná svůj deštník. Nejvíce se však takovou představu o Tobě snaží vytvářet Tví „ne – přátelé“. Zároveň však zaměstnávají po léta celé ústavy vyráběním nekonečné makulatury, aby definitivně potřeli „kosíkovštinu“.

Nehodlám však a ještě při také příležitosti, mluvit o lidech, kteří nestojí za řeč. Chtěl jsem se Ti spíše vyznat z toho, proč jsem, řečeno Werichovými slovy, našel v Tobě takové zalíbení. Líbí se mi na Tobě Tvá posedlost po poznání a pravdě, Tvá nepředstíraná účast s člověkem jako bližním, Tvá zaangažovanost na jeho emancipaci na poměrech, které jej utlačují a omezují, a na vytvoření lepších podmínek pro jeho důstojnější, spravedlivější život ve svobodě. Zamlouvá se mi velmi Tvé přemýšlení o „české otázce“, Tvůj vztah k české kultuře, k českému jazyku a ovšem k „magické“ Praze. Velmi se mi dále zamlouvá, že filosofie není pro Tebe pouze zaměstnáním, které se vykonává hlavně „v pracovní době“ a záležitostí profese či sociálního statusu, ale především „způsobem bytí“, čím se žije navenek i uvnitř, v životě občanském i soukromém. A proto se neslučuje s postojem opravdového filosofa, aby se identifikoval s akademickými distinkcemi, statusem a vůbec s adorací jakékoli moci, která se staví proti svobodě poznání a přesvědčení, ať si sebevíce vyhrožuje nebo korumpuje.

Často Tě obviňují z aristokratismu a jiných nesmyslů. Zřejmě usuzují z toho, že ses nikdy nepoměřoval s nejrůznějšími „mysliteli“, kteří si bezmála zakládají na tom, že jsou kdykoli připraveni obrátit svůj „filosofický“ kabát, jakmile na ně vrchnost zadupe a že ses nikdy nesnižoval k polemice s nimi. Nepřel ses s nimi a nevyhledával jejich porozumění. (Apropó, nevzpomínám si na mnoho případů, kdy ses přel i s opravdovými přáteli.) Nedovedou totiž ocenit takt, vnitřní noblesu a duchovní vznešenost. Je sice pravda, že Tvá málomluvnost, plachost a cudnost, která Ti nedovoluje, aby ses napotkání svěřoval se svými problémy, mohou vyvolávat dojem určitého odstupu, rezervovanosti ve styku s lidmi. Tyto Tvé vlastnosti však zároveň přitahují, lákají a nutkají k překonání zábran a ke stále novým pokusům o přiblížení a sblížení.

Avšak ani při příležitosti Tvých padesátin Tě nechci jenom chválit a vyvolat dojem, že jsem k Tobě zcela „nekritický“. Ve skutečnosti bych byl rád, kdyby ses někdy

více přel, (občas je to žádoucí) abys byl někdy sdílnější, (Tvá málomluvnost způsobuje u některých lidí rozpaky a pak překotně povídají), uvítal bych také, kdybys častěji mluvil o svých vlastních zážitcích z minulosti a poněkud více o sobě. Nebo si to všechno jednou přečteme? Já sám jsem si na Tvé „nedostatky“ zvykl a při našich častých procházkách po Královské cestě se mi s Tebou docela hezky mlčí.

Dostávám se na okraj až příliš choulostivý, což mi připomíná, že bych měl končit. Bývá zvykem, že příspěvky do „Festschriftů“ mají povahu učených traktátů. Chtěl jsem se však vyhnout neobratnosti, která se přihodila kdysi jednomu mému známému při slavnostním projevu na počest sedmdesátin jistého akademika. Ve snaze co nejvíce zdůraznit jeho význam pro vědu a pro společnost, prohlásil za jeho přítomnosti, že „soudruh akademik vlastně už není ani člověkem, ale kusem historie“. Nuže, pro mne je tomu právě naopak, a tak jsem raději volil formu osobního vyznání. Zavazuji se však k tomu, že až budeme oslavovat Tvé dvojnásobné padesátiny, napíši veliký, učený a reprezentativní výklad o Tvém životě a díle. Doufám, že nám oběma to už nebude vadit.

Tak tedy k Tvým abrahámovinám Ti přeji hodně zdraví, tvůrčí pohody a více nadějí v lepší časy.

Tisknu Ti pevně ruku“

Eda Novák

V Praze dne 7. června 1976³²⁷

4.7 Vlasta Chramostová

„Někdy v počátcích normalizace mi přišlo psaní od Karla Kosíka: „Využívám tohoto nedobrovolného osamocení k přemýšlení o tom, co měl vlastně na mysli Nietzsche, když mnohokrát opakoval, že převládajícím typem 20. století se stane šaušpíler, a tedy slaboch, pouhá předvádějící se loutka bez srdce a podstatnosti; a jaké jméno a jaké pojmenování bude třeba vynalézt a objevit pro Vaše poslání a Vaše povolání a pro Vás, jejíž život je ztělesněným protipólem těchto lidiček.“

³²⁷ Eda NOVÁK, *Karle*, in: Karlu Kosíkovi k padesátinám, Praha 1976, s. 98-101.

Po třiceti letech profesor Kosík popsal a potvrdil, co veliký myslitel předpověděl a co my vidíme kolem sebe. Zkoumal ponorou filozofovu tezi, která se na konci století uskutečnila.

„(...) Šaušpíler je figurou „konce dějin“. Jeho podstatou je imitace. Šaušpíler napodobuje, inscenuje, režíruje, aranžuje a předvádí v malém, co doba (...) organizuje ve velkém (...) grandiózní produkce náhražek. Dějiny spějí ke konci a v této vyčerpanosti jsou zeslabeny natolik, že již jen imitují imitované, neboť ztratily tvořivou imaginaci.“

Čeština nemá adekvátní výraz, který by plně vystihl německé slovo Schauspieler. Neznamená jen herce. I když stejně jako politici, zpěváci, manažeři, reportéři, bankéři a televizní magnáti – i někteří herci jsou schauspieleři.

Člověk je redukován na „osobu“, která sleduje prozaické záměry a je hnána holými interesy. Není obětí poměrů, ale jako součást poměrů převrácených obětuje své egoitě, své honbě za komfortem a požívačností: přírodu, kulturu, ideje, čest, morálku, myšlení.“

Opak šaušpílera je podle Karla Kosíka stavitel. „Chrám není budován pro obecenstvo, ale pro Obec. (...) Chrám je jedním z míst, kde se obec shromažďuje a slaví svoji pospolitost. Architekt proto nemá nic společného s veřejným míněním, s jeho vrtkavostí a proměnlivostí. Protějškem a doplňkem šaušpílera je náladové obecenstvo, veřejnost se SVÝM míněním, skandující davy provolávající hned slávu, a v zápětí hanbu, kdežto stavitel-architekt má spoluhráče: Obec a její trvalost.“

„Tam, kde je stavitel zatlačen do pozadí a jeho místo OKUPUJE šaušpíler, musí se stát zdánlivost hlavní kategorií doby. Pouze ten, kdo se předvádí a denně ukazuje na veřejnosti, JEST, je důležitý, je uznáván jako činitel: jakmile se neukazuje, zmizel a již není. **Není důležitý sám člověk, rozhodující je jeho obraz ve veřejnosti.** Veřejnost je kolbiště, kde šaušpíleři všech zabarvení a věků konkurují o svůj imidž.“

Hercovým základním stavebním materiálem jsou slova, a ovšem myšlenka. Proto není jedno, je-li ledajaká, je-li materiál zšeřelý a prošlý. Herec, který nemá zabloudit nejen ve světě, ale ani ve svědomí, který má napomáhat nikoliv ujařmování, ale osvobození člověka, musí být opatrný. O tajemství slov vědí herci mnoho. Znají

čaromoc **naplněných** vět, slov a rolí a pravé zdroje jejich působivosti. Dobře vědí, čím se stávají nejučinnějšími. Že vnější výsledek je podmíněn nejhlubinnějším prožitkem, tryskajícím z pramenů rozumu i srdce, **vnitřním akcentem a vahou vlastního stanoviska.**³²⁸

...

Při narozeninách pana profesora Kosíka, na jejichž oslavu jsme přijeli z Dobřichovic s Vaculíkovými, bylo veselo. Na terasovitém travnatém prostoru nad obcí se pilo dobré víno, na rožni se opékalo cosi dobrého. Pamatuju, že jsem tam pro oslavence vykřičela na údolí svého Cyrana. Taky jedna báječná chvíle v letech pod psa. Samozřejmě že hostitelé na sebe vždycky uvalili značnou zátěž, ale byli jsme tehdy zhruba o dvacet let mladší a vynaložené úsilí se bohatě vrátilo v radosti.

Vybavuje se mi plno takových vzpomínek...³²⁹

4.8 Jan Zouhar³³⁰

„Kosík byl přesvědčen, že „skutečná filozofie nikdy netrúní na nebesích jako nezúčastněný pozorovatel, který výsměšně a pobaveně shlíží na lidské starosti a zápsy: filozofie se rodí z těchto zápasů a starostí; stojí na straně těch, kteří rezistují proti zpupnosti, nestoudnosti, cynismu, fatalitě, je tedy spojencem (obyčejných) lidí“. Postavení intelektuála jako samostatné a nezávislé osoby, strážce hodnot, zosobnění kritického rozumu, svědomí národa nebo společnosti se ovšem zásadně změnilo. Otázkou je, zda intelektuál může se svými myšlenkami, projekty a ideály na trhu vůbec uspět, zda tam nejdou na odbyt spíše slogany, hesla, poutače, bezduché duchaplnosti, průpovídky či fráze. Kosíkovy texty dokládají, že role intelektuála není zdaleka skončena. Jeho filozofická reflexe společenských jevů vychází z hluboké znalosti a z respektu k dosavadní myšlenkové tradici a současně z pronikavého hledání

³²⁸ Vlasta CHRAMOSTOVÁ, *Vlasta Chramostová*, Brno 2003, s. 305-307. Blíže o tomto fenoménu též Karel KOSÍK, „Konec dějin“ a šaušpíler, *Lettre internationale*, 1994, č. 12, s. 32-37. Též přetištěno in: *Předpotopní úvahy*, Praha 1997, s. 106-126.

³²⁹ Tamtéž, s. 214-215.

³³⁰ Osobnost a dílo Karla Kosíka představuje dlouhodobý předmět vědecké činnosti Jana Zouhara. O Kosíkově vědeckém a filosofickém myšlení blíže např. Jan ZOUHAR, *Česká filozofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*, Brno 2009.

kategoriálního a výkladového schématu adekvátního zásadně změněné politické a sociální situaci, aby kritické myšlení mohlo uchopit moderní dobu jako epochu, kdy je člověk redukován na příslušenství fungujícího mechanismu, a mohlo vést lidi k osvobození z této nedůstojné závislosti. Filozofie se musí starat o to, aby lidé uslyšeli hlas rozumu a svědomí a nepřeslechli jej v hlučnosti reklamy a masmédií.

Stálým Kosíkovým tématem jsou „kacířské a plebejské“ Čechy a jejich obyvatelé, „křižovatka nejprotichůdnějších vlivů a tlaků, kde lidé obtížně hledají správnou orientaci a ještě častěji ji ztrácejí“. Kosík si je vědom toho, že česká otázka jako zvláštní zamyšlení nad smyslem dějin je sporem dvou protichůdných tendencí – touhy po svobodě a sklonu k servilnosti, pokusu o samostatné myšlení a jednání s potřebou závislého, nesvobodného podřízení autoritě, protože českému národu byla vnucena představa, že ke své existenci potřebuje vnější ochránce. V Čechách se ovšem podle Kosíka bezpečně pozná rozdíl mezi skutečným demokratickým (chodit s někým na pivo) a služebností (chodit někomu pro pivo). To je (možná) zárukou, že se Češi rozpomenou na velké události a postavy svých dějin, „které říkají jednoznačně: *Nejsme národ lokajů!*“.

Kosíkovi se stále a především jedná o „základy a smysl lidské existence“. Ukazuje, jak jsou lidé stále víc vtahováni do experimentu, který zkoumá „zda je člověk poddajný, ohebný, kujný materiál, odpovídající požadavkům fungujícího anonymního systému, tohoto novodobého diktátora planety“. Ví, že se moderní člověk už neobejde bez spolehlivě fungujícího systému produkce a konzumu, který ovšem přitom není neutrální, ale chová se agresivně a expanzivně. Připomíná, že plynulý přísun zboží, informací, výrobků nutných i zbytečných, tedy systém potřeb, nestačí k dobrému životu – filozofové od Aristotela k němu řadí i potřebu metafyzickou, potřebu pravdy, krásy, spravedlnosti, hledání a nalézání smyslu lidského života. I radikálnost Chelčického myšlení chápe především v tom, že objevil jiné možnosti lidské existence, že chápe člověka jako jednotu práce, statečnosti a slavení, jako bytost, která pobývá na Zemi v práci, úctě, ochraně a obraně. Česká myšlenková tradice (Komenský, Máchá, Palacký, kulhavý poutník Josefa Čapka) představuje Kosíkovi hledání cesty z labyrintu moderní doby, „poznamenané nástupem techniky a vědy, nezadržitelným procesem univerzální modernizace“.

Základní nebezpečí pro lidskou existenci představuje podle Kosíka globální kapitalismus, který ohrožuje lidstvo a Zemi hned dvěma způsoby, „které se prolínají a srůstají do hrozivé destruktivní dvojkoalice fatalismu s mafiánstvím.“ Chod planety určuje trh, demokracie a anonymní diktátor (moderní Leviathan). Vše se proměňuje na hodnoty, které lze uplatnit na trhu. Krize moderního světa je krizí světa jako celku, která přináší ztrátu schopnosti rozlišovat dobro a zlo, slušnost a nestoudnost, pravdu a lež. Globalizace mu představuje dvojznačný proces – na jedné straně nezadržitelnou průchodnost informací, na druhé straně je jeho podstatou pohlcování a růst. Naším údělem však není planetu devastovat, ani být „člověkem v uniformě“, symbiózou válečníka a trhovce, ale obývat Zemi poeticky. Planetární záchrana by neměla opomenout obnovu města, transformovaného na aglomeraci bez tváře a vlídnosti, na prostor občanského soužití, oživení krajiny devastované průmyslem, zemědělstvím, rekreací, odpady, na místo poetického pobývání lidí, a konečně záchranu osobnosti, když moderní symbióza vědy, ekonomiky a techniky obrátila pozornost k výkonu, prospěchu a hodnotě a proměnila život člověka a jeho postoj ke skutečnosti.“³³¹

4.9 Karel Pecka

Momentka profesora K. aneb Podíl hospody na polidštění filosofa.

„Jednou ve čtvrtek jsem v hospodě „U Kocoura“ přisedl k panu Hamáčkovi. Bylo to na podzim, posledně se pan Hamáček zabýval intensivně golfovým plánem, a tak jsem planul zvědavostí, jak věc pokročila. Poznal jsem totiž pana Hamáčka jako muže originálního, velkorysého a mohutnou obrazotvorností oplývajícího.

...

„K provozování každé činnosti musíte mít především prvotřídní vybavení. Podařilo se mi získat to nejdůležitější, vynikajícího psa. Je to čistokrevný norník, pane,“ řekl pan Hamáček a odkryl utěrku, zahalující košíček na lavici po jeho boku. „Soudruhu, představ se!“

Z košíčku vyletěla malá chlupatá bestie, černá jako čert, vrhla se přes stůl a olízla mi nos.

³³¹ Jan ZOUHAR, *Dějiny českého filozofického myšlení do roku 1968*, Brno 2008, s. 147-148.

„Výborně, soudruhu,“ pochválil ten výkon pan Hamáček. „Za odměnu se pojd' napít.“

Odlil štěněti do misky ze svého půllitru nejlepší plzeňskou dvanáctku v Praze, pejsek ji mžikem vyprázdnil a zmoženě zalezl do košíku.

„Pes musí mít totéž co jeho pán,“ objasňoval pan Hamáček své výcvikové metody. „Už jsme měli tlačenu s cibulí, já čtyři velký a soudruh dvě malý. Jen ocet mu moc nejel, ale to je otázka cílevědomé drezury.“

Ke stolu se začali trousit známí, náhodou se uvolnil i vedlejší, a tak se zakrátko u obou sousedních stolů shromáždily bezmála dva tucty lidí. A vždycky po příchodu nové skupinky pan Hamáček odkryl utěrku a vyzval norníka, aby se představil. Soudruh rozjařeně přeskakoval s klínu na klín, každému olízl obličej, po zakončení okruhu vyzunkl své pivo a uchýlil se do košíku k odpočinku.

Poslední se dostavil pan Eda, jako obvykle s dvěma mladými dívkami. „Dneska se tady zastaví i Karel,“ oznámil.

„Který?“

Přece pan profesor K.,“ zdvihl obočí pan Eda.

U stolu se rozhostilo ticho. Pan profesor K. byl jednou z nejproslulejších osobností současnosti. Jeho poslední kniha přivodila skoro zemětřesení, na jeho přednáškách bývalo nabito, jeho články v tisku nikdy nepostrádaly myšlenek, a ty pak kolovaly v podobě citací dál.

V Čechách není žádnou zvláštností potkat v pivnici slavné muzikanty, herce, divadelní režiséry i ministry, ať už bývalé nebo s portefeuille, dokonce i kata, kromě posledně uvedeného v tak hojném počtu, že to vzbuzuje dojem vyspělé demokracie. Ale že by do hospody zavítal profesor K., zdálo se takovou událostí, jako kdyby měl přijít živý Karel Hynek Mácha.

Leč pan profesor vsutku přišel. Neměl na tváři lehký smích, vyzářovala z něho vážnost. Pan profesor je postavy střední, nicméně pevné. Hlavu nosí nachýlenu poněkud dopředu. V jeho tváři mužných rysů budily největší pozornost oči. Zpoza skel brýlí

hleděly zpytavě a vyzařoval z nich onen nevšední dar prozívat věcmi k jejich pravé podstatě.

Když se zastavil u stolu, vše ztichlo. Pan Eda mu představil zúčastněné, pan profesor se lehce uklonil a usedl na přeochoťně uprázdněnou židli. Zadíval se zamýšleně skrze zdi místnosti, pak se soustředil na půllitr perfektně natočené plzně před sebou.

Hovor u stolu vázl, klopýtal a každá věta vyznívala plytce. Po chvilce opět nastala pauza, do níž náhle skanulo sdělení pana profesora K., pronesené zastřeným hlasem:

„Šel jsem přes Kampu. Se stromů padají listy. To je krásné.“

„Ó,“ vydechly dvě studentky se široce rozevřenýma očima.

Ticho zhutnělo. Dozajista každý z přítomných věděl, že na podzim padá listí a také ten jev na vlastní oči pozoroval. Avšak slova pana profesora a hlavně způsob, jakým je přednesl, navodily v každém pochybnost, zda se na to až doposud koukal správně, zda to nejdůležitější nepřehlédl. A pocit zahanbení, že není každému dáno nazírat slupkou jsoucna k základům bytí, provázela současně útěcha, že pan profesor, vyloučený z fakulty, různých Výborů, edičních rad a kolegií časopisů, nebude už nucen nadále vysedávat v šerých klauzurách, a tak využije příležitosti ke zkoumání takových úkazů, jako je střída ročních období.

„Soudruhu, představ se,“ přerušil náhle pan Hamáček dlouho trvající odmlku a odkryl utěrku.

Z košíku vystřelil černý d'áblík. Chechtaje se na plnou tlamičku obíhal přes kolena společnost a každému olízl tvář. Dostal se až k panu profesorovi, ale tam se zarazil, vycítiv fluidum mimořádné osobnosti. Políbit tohoto stolovníka si netroufl. V rozpacích vyskočil na stůl, zatočil se dokola a ocáskem převrhl na pana profesora K. plný půllitr plzně.

Pan profesor stál uprostřed hospody rozkročen, s roztaženýma rukama a zádumčivě sledoval, jak z něj crčí pivo.

„Soudruh je čistokrevný norník, prosím,“ pronesl pan Hamáček sevřeným hlasem. Nevyznělo to nejvhodněji. Aby to napravil, začal otírat pana profesora hadrem z psího košíku.

Pan profesor vzápětí krátce pozdravil a odešel.

„Ó,“ zalkaly studentky. „On sem už nikdy nevkročí.“

Mýlily se. Jako kdyby to převržené pivo neznamenal profanaci, ale v jakémisi vyšším, transcendentním smyslu vodu křticí, zdá se mi, že pan profesor K. se změnil. Vnímavějším zrakem hledí na svět, chodí po cestách k Radobýlu a bojuje s hryzcem ve Všenorech i jinde. Čím dál tím méně se podobá své vlastní soše. A ve čtvrtek večer dochází často do hospody „U Kocoura“ na pár piv.³³²

4.10 Pavel Kohout

„Početní gramota k padesátiletému jubileji tovaryše“

„Žil byl vydající se filosof, ulebeděn on v dřevním gradčanském domíku s třemi traktory. Jednaždy u něho den rodění. My přihlásili jeho k nám na dáču, coby prázdnit s ním v místě. On vytrženě souhlasil se. Dohovořeno sledující: my podhotovíme chladný zákusek, supy, hořící i sladké bludy, druzi – pisatel i chudá žnice – podvezou vína i filosofa. My odpravili se už na kanóně prázdníka i svařili vše jak položeno. Nakonec to večer, my stojíme u parádních vrátek, v ruce květičky, v duši samé radostné nastrojení, u mne můj lepší halstuch, soudruha páchne intimním duchem. I už podjíždí automašina, my vesele pějeme v čest jubilanta, pozdravujem takovým způsobem s roděním. Vychodí druzi s vínem – no bez filosofa! Kde on? udivujeme se. U něho, hovoří druzi roztrojeně, očividno není tu vřemene. Jak toto možné?? Stůněme i pokazujeme na stůl, vždyť pro něho vše podhotoveno! Sešel on z uma? No druzi neznají, on toliko ostavil jim zápisku. I tak my, ničeho nepojímaje, sázíme se k stolu i sami koušem chladný zákusek, v tom čísle jikru zrnistou, zapívaje igřistým. Na počestném místě v místo filosofa květičky, i že svíci zažhli, coby být po duších s ním. Červnová nocka i nápitky podchvacují srdce, no vše také žal, že ne tu toho, koho žádali. I z rázu: co tvoří se? K vrátkám podjíždí nová automašina! My vskakujem, v ruce

³³² Karel PECKA, *Momentka profesora K. aneb Podíl hospody na polidštění filosofa*, in: Karlu Kosíkovi k padesátinám, Praha 1976, s. 146-148.

květičky, v duši samé radostné nastavení, on tu! On tu! vesele pějeme v čest jubilanta, pozdravujeme takovým způsobem s roděním. No z vnitra vyhodí druzí druzi, pisatel i jeho soupruha z dalekého severa. My konečně rádi, no tím ne méně udivněni: jak znali, že my tu? Zajeli oni v Prahu, hovoří, no nás nikoho nebylo. Už sbírali se obráceně, když ke štěstí vstřetli filosofa i on jim vzkázal: my zde. I co on dělal? interesujeme se. Seděl on na lávce v občerstveném sadu, hovoří pošetitelé. Jeden? Na samém díle – s ním nebylo nikoho. I po čem vy nepřitaštili jeho hle kam – sem? My chtěli, hovoří oni, no on odkázal se, že vás tu dostatečno i on nepřivyk míchat. I on vám nehovořil, divíme ještě bolněj, po čem my zde? Hovořil, hovoří oni, vy jak buď to by prázdniťe čí to den roděni čili jakés cos takové...

Na sledující den my věrnili se v město i přímou poutí k filosofu. On kousal sýr i vyhlédal ploše. Co sloučilo se? Za čím ty nepojevil se? sprášíme jeho už na parohu. Sám neznám, hovoří, zprvu mně prostě nezachtělo se i potom z rázu pozdě bylo. No já, vy mně pověřte, rodní, velmi želel. Já byl jeden, bez druhů, i tehdy že vzpomněl: U mne den roděni. Co že mně dělat? Pokynul já svou kvartýru i seděl na lávce před traktorem... No za čím ty nepřijal míry tehdy, kdy projevíli se druzí druzi? sprášíme jeho ještě ráz srditě. Po čem přislal jich za námi i sám nejel v místě s nimi?? Ni toho neznám, hovoří zprvu já prostě nevzpomněl i potom – opět pozdě bylo. No když krásné lampičky mašiny udalovaly se, já, vy mně pověřte, milencí, ne toliko želel, no přímo, tak vzkázat, smutnil, že oni přes čas budou u vás prázdniť i já, durák, zůstanu se jedním..!

Tak my odmýtili den roděni filosofa čtyry roky tomu dozadu. Na těchto dnech, kdy u něho kruhový jubilej, my, už pomoudřejší, nepodhotovujeme ni butěrbróty, ni rázné pikantní bludy, o zrnisté s igřistým se vším nehovořa. My už pojmulí: u něho nijakých východních dní, jeho každý den – den trudu. Jeho filosofie, toto ne pošlá filosofie děkadentistů, no nastojící filosofie žízňe. Kdy jeho žízeň nejbolněji kypí, on stará se schránit ji v sobě jak mocná plotna vodu, coby oddat ji v zásuchách všemu trudícímu se národu. Takovým obrazem v něm po srovnání s námi druhými veličejší zápas žízňe i my můžeme nadít se, co ona blahorodně povlije i na žízeň nás ostatých. I tak, kdy my uznali, co my nesmějeme míchat jemu v robotě lícnými vizitami, přísíláme v hosty písmo i v něm nastojící želení nás všech, jeho jiskrných tovaryšů:

Zdráv stůj, družíku bojový! Nesrd' se ty na nás, jestli my kdy to s liškou zajímali tvoje vřímě! Pomáhej tobě naše Ljuba, coby ty ulíbal se. Ty toliko nikdy nezabývej: my nedlužni být tebou pokynuti, jak i my ne v silách pokydat tebe!

No vše také přijít s pustými rukami – to neud'obne. I tak: kdy že jubilant učí nás svojím průměrem netírat ni minutečku žízňě pust'áky, pulzují se sloučením jeho dne rodění, co by pozdravit jeho samým svěžím bukétem našeho jazyka, který v tečení pětideseti let, blahodařa našemu soumístnému strmení, podezrál od neznačitelného i neponímatelného jazýčka nezvěstné straničky kde to na okrajně lágru míra k plnorozvitému, nezávisivému jazyku samostojitelné strany RVGP.³³³

Sázava nad Sázavoj 11.6. 1976 /po novém kalendáři/³³⁴

4.11 Ivan Klíma

Konec konců je přirozené ...

„Stále častěji si uvědomuji, jak dlouhý čas nepřirozenosti je schopen nahlodat samu podstatu našeho myšlení a hodnocení. Člověk začne, jak se praví ve špatném sovětském filmu Prémie, považovat nenormální za normální. A naopak. Hned dodávám, že ten film mi někteří mí jinak moudří přátelé velice chválili. V nenormálním prostředí se měřítko rychle zpotvořují.

Měli bychom do své duševní hygieny zařadit i čtvrthodinku přirozeného chování a přemýšlení.

Představuju si: Přijdu do obchodu se zeleninou a místo, abych se rozhlédl po pultu a zjistil, že ačkoliv jsme uprostřed měsíce června, krom několika konzerv si mohu už žádat jen scvrklé kedlubny, povadlé pomeranče a zelí, budu se chovat jako se člověk přirozeně chová v obchodě se zeleninou všude na světě, kde právě nepřestáli

³³³ Je zřejmé, že textová výstavba příspěvku Pavla Kohouta užívá velikého počtu jazykových novotvarů, často utvořených z ruštiny, které mají mnohdy funkci jakési „autocenzury“. Autor takto postupuje zvláště v případě některých politicky kontroverzních (často také negativně expresivních) výrazů. Pro zachování autenticity příspěvku také ponechávám text v originální, původní podobě (i s určitými formálními nedostatky).

³³⁴ Pavel KOHOUT, *Počtení gramota k padesátiletému jubileji tovaryše*, in: Karlu Kosíkovi k padesátinám, Praha 1976, s. 60-63.

zemětřesení anebo válku. Budu tedy požadovat: rajská jablíčka, papriky, květák anebo česnek, fazole a zelený hrášek, červené jahody, zlatou renetu anebo aspoň broskve, angrešt a nové brambory, třešně a chřest. Také se poptám po žampiónech, kapustě a kanadském salátu. Představuju si: zelinář se rozzuří anebo rozesměje, zavolá do blázince anebo na bezpečnost. Ale také je možné, že mu během času dojde, že ve skutečnosti není zelinář – jen simulant v obchodě se zeleninou.³³⁵

Představuju si: Vyjedu na hranice a u přechodu ohlásím, že chci jet na půl dne do Mnichova, abych tam navštívil své překladatele a přítele Vladimíra. Je třicet jeden rok po válce a nevím, proč mám žít stále jako v nějakém vojenském táboře.

Představuju si: Sedím v hledišti na mizerném současném kusu v našem nejlepším divadle. Lidé jsou vděční za tři anebo čtyři časové anebo zdánlivě časové narážky. Myslím na to, že sedím v hledišti roku sedmdesátého šestého století dvacátého. Už dávno napsal své hry nejen Shakespeare a Ibsen, ale i Ionesco, Beckett, A. Miller a Dürrenmatt. Nevím, proč mám pociťovat vděčnost. Po představení napíšu velice krátký dopis vedení divadla a vyslovím své pohoršení nad tím, jakým způsobem je zneuct'ována tradice divadla a urážen divák, který si dokonce zaplatil vstupné.

...

Představuju si: Dvacátého sedmého června otevřu noviny a čtu. „Včerejšího dne se dožil padesáti let přední český filosof Karel Kosík. Na jeho počest uspořádal ministr kultury spolu s rektorem University Karlovy slavnostní večeři ve Valdštejnském paláci. Večeře se zúčastnili přední naši i evropsští filosofové. V úvodu pronesl ministr kultury krátký projev.“

Představuju si, že čtu v novinách projev, který pan ministr pronesl a který noviny ve zkrácení přetiskly.

„Vážený pane profesore, vážení hosté,

považuji si za čest i potěšení, že mohu uvítat nejpřednější muže ducha. Žijeme v epoše, kterou bychom mohli jen stěží nazvat epochou duchovní. Celé početné skupiny

³³⁵ Autor zde reflektuje každodenní realie (zcela obvyklé během normalizačního režimu v ČSSR) a klade je do kontrastu se svými představami.

člověčenstva, celé vrstvy jako by se hnaly za chimérou spotřeby. Z života lidí se vytratil nejen Bůh, ale jakékoliv metafyzično. Přemýšlení se stalo pro mnoho lidí nepotřebným a pro ještě větší počet lidí zbytečným, neužitečným anebo dokonce škodlivým aktem. Vznikají celé instituce, které se snaží lidem bránit přímo či nepřímou v přemýšlení. Tím spíše si chceme vážit těch nemnoha, kteří učinili myšlení a tedy samu podstatu lidského bytování předmětem svého výzkumu. Vím, že kdyby nebylo jejich úsilí, hrozilo by nám, že všechno naše konání skončí v prázdnu a zmaru, z něhož nenalezneme cesty.“

V další části svého projevu pan ministr zdůraznil, že malý národ jako náš si musí udržet schopnost přemýšlet o sobě i o světě, nechce-li ohrozit svoji vlastní existenci. Mimo jiné pravil: „Náš národ jistě proslavují ve světě různé výrobky, které vycházejí z dlaní našich dělníků. Ale uvědomujeme si přitom, že to, co zrcadlí skutečnou duši národa, co může zakládat právo na uvědomělou existenci národní...“

Představuju si, že tady někde přestanu číst referát o projevu pana ministra. Neboť je přirozené, že člověk nechte všechny a celé projevy ministrů, už proto, že v nich obvykle nalezne vysloveno to, co je obecně známé a přijímané. I když nepopírám, že to může být vysloveno o něco moudřeji anebo uvážlivěji, protože je konec konců přirozené, že národy si staví do svého čela jedince nejmoudřejší a nejuvážlivější.“

Ivan Klíma³³⁶

4.12 Alexandr Kliment

Věnování Karlu Kosíkovi, blízkému příteli, k jeho jubilejím:

„Procházka krajinou

/Karlu Kosíkovi/

Krajina je tak věrně černobílá,

jak může být jen holý strom a holý sněh.

Dívám se do ostrého jasu a na strmou čern,

a přece vidím tolik odstínů barevných.

³³⁶ Ivan KLÍMA, *Konec konců je přirozené...*, in: Karlu Kosíkovi k padesátinám, Praha 1976, s. 171-173.

Když se mi tak často jeví přikře rozpolceně
úplně celý svět a já už nemám, kde bych žil,
jdu na procházku a dívám se do krajiny,
jako bych se díval na obraz, který někdo znázornil.
A mezi tím, co bych si tak přál a co tak není,
pozoruju tichou souvislost.
Spektrum barev se malířsky rozestřelo
mezi sněžnou bělobu a černou kost.
Tak jako obraz vstoupil okem do mne,
já vstupuju do obrazu, ani nevím s kým.
A vidíš. Cizinec se navrací z krátké procházky
s pocitem domovským.³³⁷

Diletantské poznámky na téma filosof (výňatek):

„Cestu filosofovu zdobí aleje omylů. Za žádný se filosof nebude omlouvat, žádný nebude vysvětlovat. Budeš kácet stromy za sebou, které na jaře budou zase rozkvétati?“³³⁸

„Téma života? Žít. Téma vědy? Všechno. Téma filosofie? Filosofie téma nemá a v tom spočívá sama filosofie.“³³⁹

³³⁷ Alexandr KLIMENT, *Procházka krajinou (Karlu Kosíkovi)*, in: Karlu Kosíkovi k padesátinám, Praha 1976, s. 58.

³³⁸ Alexandr KLIMENT, *Diletantské poznámky na téma filosof*, in: Irena Šnebergová - Václav Tomek - Josef Zmr (edd.), *Rozjímání vpřed i vzad. Karlu Kosíkovi k pětasedmdesátinám*, Praha 2001, s. 65.

³³⁹ Tamtéž, s. 61.

„Tak jako světélko je světlo, myšlenečka (myšlenčička) je také myšlenkou. Ale systémeček není žádný systém. Miniaturizace patří do informatiky. Filosof myslí vždycky celek, který se drobit nedá.“³⁴⁰

4.13 Stručné poznámky k reflexi obrazu intelektuála (na příkladu osoby Karla Kosíka)

Pokusit se zachytit „myšlenkový svět“ intelektuála druhé poloviny dvacátého století znamená najít průsečík pohledů, které tento svět reflektují. Tyto v podstatě analytické drobnohledy jsem ponechal v autentické podobě - tak, aby nedošlo k vytržení z kontextu a k jejich zkreslující reinterpetaci. **V této kapitole, mající spíše kompilační charakter, nebylo cílem přiblížení osobnosti filosofa Karla Kosíka v té podobě, kým byl, nýbrž v té podobě, kým se zdál být.**

„**Kosíček**“ (toto pojmenování pochází od Marie Novákové, dlouholeté životní partnerky Karla Kosíka) **velmi miloval** (vedle filosofie, jež byla nedílnou součástí celé jeho životní dráhy) **dobré víno, růže a poezii.**³⁴¹ O dalších láskách se (alespoň na tomto místě) decentně nezmiňuji.

Položíme-li si otázku, jaký tedy byl „svět Karla Kosíka“, můžeme konstatovat, že byl SKUTEČNÝ. Právě důraz na **skutečné vnímání a přijímání života** způsobil, že Kosíkova filosofie (především v jeho esejistické tvorbě) byla svou sdělností a otevřeností blízká. Blízká všem čtenářům, kteří „prahli po onom magickém tíhnutí k moudrosti“.

Blízká všem skutečným aspektům života.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 71.

³⁴¹ Záznam z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenu 23. 9. 1950), uskutečněného v Praze dne 18. 12. 2009.

V. Kosíkův myšlenkový odkaz a jeho analogie v soudobé filosofii

5.1 Myslitel Karel Kosík jako studijní téma

Býti levicovým intelektuálem znamená pro současné intelektuální prostředí určitou výsadu, zároveň však i břemeno pocitu diskvalifikace. Vlivem (přínejmenším rozporuplné) historicko-politické zkušenosti u nás došlo k otřesení prestiže marxistického myšlení v komplexním slova smyslu. Přesto však lze v českém prostředí postkomunistické éry najít myslitele, kteří nepovažují marxistické myšlení za uzavřený relikv, odhozený na „smetiště dějin“. Někteří se přitom neodvolávají na tento filosofický systém jako na studnici vzorových idejí, marxismus pro ně nepředstavuje „modlu“. Naopak, stává se jim předmětem kritického zkoumání, předmětem zájmu, tématem žité skutečnosti v celé její pluralitě. A právě tím, že v konfrontaci s problémy moderního světa přináší nové výzvy, prochází i sám tento směr jakýmsi „postmoderním očištěním“.

Tato kapitola do jisté míry volně navazuje na kapitolu předchozí. O nadčasovém významu osoby Karla Kosíka svědčí i právě vznikající sborník *Myslitel Karel Kosík*,³⁴² připravovaný v nakladatelství Filosofia. Studijní příspěvky v něm obsažené výstižně reflektují **Kosíkův myšlenkový odkaz a jeho aktualizaci pro pochopení soudobých historických procesů**. Nutno poznamenat, že jen s filosofickým nadhledem je možné nahlédnout ono pomyslné panoráma přítomného světa.

Zajímavým způsobem je myšlenkový odkaz Karla Kosíka rozvinut ve studii, jejímž autorem je **Zdenko Pavelka**. Pavelkův příspěvek s názvem *Filosof Karel Kosík v médiích na konci 90. let* je zaměřen na analýzu filosofických posledních esejů. V nich Kosík, s originalitou kritika moderního politického a společenského dění, reagoval především na „restauraci kapitalismu“. Pavelka připomíná, že Kosík tehdy (prakticky jako už téměř znovu mlčící filosof) doslova „promluvil mnoha lidem z duše“, když „řekl nahlas to, co se málokdo z intelektuálních autorit, s výjimkou Egona Bondyho, odvážil v té době tak ostře pojmenovat, protože by ve stále ještě panující popřevratové euforii riskoval nevybíravou mediální ostrakizací“.³⁴³ Zdenko Pavelka osvětluje

³⁴² V daném momentu je sborník *Myslitel Karel Kosík* zatím v nakladatelské redakci, přesto zde však (s laskavým svolením editora Josefa Zumra) již využívám možnosti uveřejnit některé jeho dílčí pasáže.

³⁴³ Zdenko PAVELKA, *Filosof Karel Kosík v médiích na konci 90. let*, in: *Myslitel Karel Kosík*, (edd.) Marek Hrubec, Miroslav Pauza, Josef Zúmr, Praha 2010 (zatím v nakladatelské redakci).

společenské ovzduší, v němž Kosík uveřejňoval své poslední texty. Vysvětluje, jaké Kosík ke svému psaní měl podmínky a jaké byly čtenářské ohlasy. Pavelkův příspěvek nepostrádá ani **osobní vzpomínky na Kosíka - přítele**, uveďme pro příklad momentku z příprav vytvoření cyklu Kosíkových esejů: „*Několikrát mi volal, abych přišel, že to konečně má. Nevím, jestli to nebylo jen proto, že si chtěl hlavně popovídat – kdyby to tak bylo, asi bych chodil ještě raději. Ale vždycky mě přivítal s tím, že si to rozmyslel, že je to špatné a musí začít znovu. Ovšem že má zrovna skvělý ryzlink od Stárka...*“³⁴⁴

Při zkoumání odkazu určité osobnosti hraje vždy významnou roli motiv **hledání životního či ideového východiska**. Kosík jako milovník idejí po sobě zanechal stovky stran strojopisných poznámek a náčrtů. Zdenko Pavelka se zabývá otázkou, zda Kosík v té době mohl nějaké ideové východisko najít. Dospívá k závěru, že s děním po roce 1990 se Kosík zřejmě nechtěl a ani nemohl plně ztotožnit. Pavelka připomíná, že „**ideový rozchod**“ se společenským děním lze zaznamenat také např. u **Václava Bělohradského** (rozchod s Václavem Klausem a jeho „diskreditací liberalismu“ a Bělohradského soudobé usilovné hledání nového filosofického paradigmatu) nebo u **Egona Bondyho** (došel k poznání, že globalizace, proti níž bojoval, představuje jen „první krůček“ k daleko větší epochální proměně). Podle Pavelky hovoří např. i sociolog **Jan Keller** o směřování soudobého vývoje, když se (Keller) na podkladě řady sociologických analýz přiklání k tezi o vývoji směrem k neofeudalismu.³⁴⁵

Zdenko Pavelka v souvislosti s Kosíkem připomíná jeden důležitý aspekt. Ten spočívá ve skutečnosti, že se proti Kosíkovi nenašel nikdo, kdo by s ním tehdy polemizoval. „*Kosíkovy poslední texty jsou vlastně filosoficko-politickými manifesty a varování a apely v nich vyjádřené nevyvanuly.*“ Pavelka oceňuje Kosíkovo „stržení iluzionistického hadru z nového dějství permanentní války o peníze a moc“. Smysl Karla Kosíka posledních let a posledních esejů tkví hlavně v tom, že pomohl lidem „prohlédnout“ ono nově etablované kořistnictví.³⁴⁶

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Tamtéž.

Zdůraznění problému globalizace a jeho vazby na tzv. pozdní kapitalismus je předmětem studie **Ondřeje Lánského**. Lánský se zaměřuje na postižení charakteru soudobé společnosti. Za určující fenomény globalizace Lánský (na základě Kosíkových textů) pokládá např. fenomén trhu, fenomén růstu nebo étos tržní společnosti. Lánský chápe Kosíkovo pozdní dílo jako formu určitého poselství. Smyslem tohoto poselství je podat **svědectví epochy globálního kapitalismu**. Ondřej Lánský konstatuje, že Karlu Kosíkovi nejde v první řadě o prezentování teorie globálního kapitalismu. Kosíkovým záměrem je spíše postihnout stav pozdního kapitalismu. Kosík zde významně integruje lokální češství s nadnárodním evropanstvím. Češství má v Kosíkových intencích reagovat na globální výzvy. Podstatným je pro Kosíka fakt, že Češi svou existencí patří do kontextu evropské společnosti. V Lánského pojetí spatřuje Kosík dějinný moment v **kritickém myšlení**, jež provedlo deskripci moderní doby a charakterizovalo ji jako epochu ohrožení. To podle Lánského symbolizuje v Kosíkových člancích nebezpečná tendence redukovat člověka na pouhé „příslušenství fungujícího systému“. Právě osvobození se z těchto pout je filosofickou podstatou kritického myšlení. Ondřej Lánský interpretuje Kosíka jako myslitele, který problémy světa spatřuje v globální rovině. Situaci celého lidstva, kdy 80 procent obyvatel žije pod poručnictvím systému, Kosík pokládá za varující.³⁴⁷

Větší akcent na osobní rovinu vztahu ke Kosíkovi můžeme pozorovat u studie **Jana Šimsy**, nazvané *Vzpomínka na Karla Kosíka*. Autor v ní z pozice českobratrského faráře přibližuje proces hledání dialogu mezi křesťany a marxisty a zmiňuje zde také práci **Milana Machovce** *O tak zvané „dialektické“ teologii současného protestantismu* z roku 1962. Podotýká, že touto knihou vstoupil dialog mezi marxismem a náboženstvím do nového stádia. Do tohoto konstituujícího se dialogu vstoupil **Ivan Sviták**, který varoval před „vedením dialogu na úrovni popularizátorů komunismu“. (Sviták také narážel na v minulosti kladné hodnocení protestantské tradice Zdeňkem Nejedlým a jeho žáky.) Jan Šimsa připomíná ve svém příspěvku také italského autora **Ignazia Siloneho**. *„Někteří z nás sdíleli Siloneho vizi, že lidstvo musí projít zkušeností realizovaného komunismu, ale že „poslední boj bude sveden mezi komunisty a bývalými*

³⁴⁷ Ondřej LÁNSKÝ, *Situace pozdního kapitalismu u Kosíka (problémy globalizace)*, in: Myslitel Karel Kosík, (edd.) Marek Hrubec, Miroslav Pauza, Josef Zumr, Praha 2010 (zatím v nakladatelské redakci).

komunisty“.³⁴⁸ A právě v tomto kontextu „vtrhl“ do oné diskuse mezi marxismem a křesťanstvím **Karel Kosík**. Kosíkův „svět pseudokonkrétnosti a jeho destrukce“ znamenaly výrazný posun v prvních pokusech o interakci těchto (na první pohled neslučitelných) světonázorů. Zvláště důležitá je podle Šimsy Kosíkova teze, která říká, že **existence Bohů je dána těmi, kdo v ně věří**. „*Bohové existují jen pro toho, kdo je uznává. Za hranicemi země se přeměňují v pouhé dřevo, stejně jako král v prostého člověka.*“³⁴⁹ Kosík je přesvědčen o tom, že **Bůh představuje tzv. společenský produkt**. Znamená to, že hlavní roli zde hraje společenský vztah věřícího k „onomu Bytí“. Kosík kritizuje osvícenský přístup,³⁵⁰ který člověku vnutil představu o přírodovědně-materiální podstatě víry. V osvícenském pojetí by totiž bohové, svatí či chrámy byli jen „dřevem, plátnem, kamením,...“. Podle Kosíka jsou však společenskými produkty, nikoli přírodou. Příroda je nemůže ani vytvořit, ani nahradit. „...*naturalistická koncepce vytvořila zkreslenou představu společenské skutečnosti, lidského vědomí i přírody.*“³⁵¹

Kosíkovo poselství bychom mohli formulovat následujícím způsobem. **Člověk nežije v jakémisi dualismu, v němž by se skutečný svět dělil na profánní a sakrální oblast**. Proto je v onom duchovním rozměru lidského života významná **autoreflexe**, neboť „skutečnost bez člověka“ skutečně není. Na závěr svého příspěvku Jan Šimsa, teologicky zaměřený intelektuál, uznává, že „*je nutno brát myšlení vycházející z Marxe vážně a je možno s ním vést rytířský zápas, v němž není vítězů a poražených, ale v němž vítězí pravda*“. Poté autor tohoto příspěvku³⁵² vzpomíná na dílo **Ludvíka Vaculíka Český snář**, kde je určitý prostor věnován též osobě Karla Kosíka. Uprostřed téměř sokratovského dialogu o tom, jaká je forma a podstata Boha, zda Bůh je a zda je pod

³⁴⁸ Jan ŠIMSÁ, *Vzpomínka na Karla Kosíka*, in: Tamtéž.

³⁴⁹ Jde o citát autora této studie z Kosíkovy *Dialektiky konkrétního*. Blíže Karel KOSÍK, *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*, Praha 1965, s. 168.

³⁵⁰ Analogicky s Kosíkem se filosofickým „přehodnocováním kultu osvícenství“ (tzv. dialektika osvícenství) zabývali Theodor W. Adorno a Max Horkheimer. Blíže např. Theodor W. ADORNO, Max HORKHEIMER, *Dialektika osvícenství (Dialektik der Aufklärung)*, Praha 2009. Vedle toho Michael HAUSER, *Adorno: moderna a negativita*, Praha 2005.

³⁵¹ Blíže Karel KOSÍK, *Dialektika konkrétního*, s. 168.

³⁵² Svůj příspěvek (v trochu modifikované podobě) autor Jan Šimsa pronesl již v proslovu ve vile Lanna dne 23. 11. 2006.

pojmem Bůh možné rozumět „prahnutí po poznání onoho Bytí“, vstupuje (jako jakýsi „Deus ex machine“) na scénu Kosíkova blízká bytost s biblickým jménem.³⁵³ „Marie, která pozorně přebíhala očima z Karlových slov k mým a obráceně, teď řekla skromně: „Pardon, ale nechcete třeba něco k jídlu?““.³⁵⁴

Další studie z připravovaného sborníku *Myslitel Karel Kosík* napsali např. **Miroslav Pauza, Josef Zumr, Marek Hrubec, Zdeněk Eis, Michael Hauser, Zuzana Škorpíková** nebo např. **Tomáš Hříbek**. Souhrnně řečeno, autoři zde reflektují Kosíkovo dílo (nejčastěji *Dialektiku konkrétního*) a jeho přesahy do nejrůznějších oblastí (umění, architektura, globální problémy lidstva, každodennost jako filosofický pojem, otázky teoretické a praktické svobody, vztah světa a člověka,...). Názvy studií jako např. *Od „Dialektiky konkrétního“ ke kritice globálního kapitalismu, Kosík a dnešek, Přesah Kosíkovy „Dialektiky konkrétního“ do dnešních dnů* nebo *Dílo a dnešek*³⁵⁵ jasně deklarují, že „**téma Karel Kosík**“ (i po sedmi letech od úmrtí jedné z největších osobností české filosofie 2. poloviny 20. století) **má sílu promlouvat i do přítomných a budoucích dnů.**

5.2 Perspektivy marxistického myšlení

V tomto oddílu se pokusím nastínit určitou „optiku marxismu“, a to v intencích chápání oné myšlenkové soustavy současným člověkem.³⁵⁶ Položíme-li si otázku, **jaký obraz si vytvořilo marxistické myšlení v pohledu dnešního recipienta**, dospějeme k několika generalizujícím bodům.

V českém (resp. československém) historickém kontextu lze za první bod pokládat **dějinné trauma z roku 1968 a následný normalizační proces**. Jde tedy o obraz **marxisty jako starce na tribuně, marxisty jako cenzora, kariéristy,**

³⁵³ Jan ŠIMSÁ, *Vzpomínka na Karla Kosíka*, in: *Myslitel Karel Kosík*, (edd.) Marek Hrubec, Miroslav Pauza, Josef Zumr, Praha 2010 (zatím v nakladatelské redakci).

³⁵⁴ Tato citovaná pasáž pochází konkrétně z Vaculíkova *Českého snáře*. Blíže Jan ŠIMSÁ, *Vzpomínka na Karla Kosíka*, in: *Myslitel Karel Kosík*, (edd.) Marek Hrubec, Miroslav Pauza, Josef Zumr, Praha 2010 (zatím v nakladatelské redakci).

³⁵⁵ Blíže sborník *Myslitel Karel Kosík*, (edd.) Marek Hrubec, Miroslav Pauza, Josef Zumr, Praha 2010 (zatím v nakladatelské redakci).

³⁵⁶ O reflexi české historické paměti komunismu pojednává blíže Françoise MAYER, *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, Praha 2009.

bezduchého a amorálního materialisty. Druhý bod vychází z předpokladu, co se o marxismu mohl člověk dozvědět ve výchovně-vzdělávacích institucích. V podstatě byl zkonstruován obraz **marxismu jako soustavy schémat,** platících na základě „vyžádání“ z rozhodnutí tzv. nejvyšších míst. Tyto schematické poučky byly určující pro „vysvětlení všeho“. Šlo o teoretický monolit, svobodně nediskutovatelný (s výjimkou některých ideových polemik ve vzácných obdobích „tání“). Třetím bodem marxistického stereotypu se stává jakési **rozdvojení mezi privátním a veřejným myšlením o marxismu.** Zjednodušeně lze konstatovat, že člověk si tiše mohl myslet, co chtěl, avšak navenek musel projevit uznání pravdě marxismu-leninismu. Jako čtvrtý bod konstruování obrazu marxismu můžeme označit **pseudomarxistický jazyk minulého režimu.** Tento jazyk byl charakteristický užíváním určitých uzavřených „zaklínadel a magických kouzel“, postavených nikoli na referenci, nýbrž na konotačním systému. Mnohem důležitější než význam slova se stala asociační síla takového slova. Pátý bod představuje obraz **marxismu jako tzv. státního náboženství.** Jednalo se o soustavu dogmat, postavenou na „víře komunistů“ v dosažení cíle vlivem vyšší moci – Dějin.³⁵⁷ S tímto bodem je spjat také bod šestý, který můžeme nazvat „**jediný skutečný marxismus**“. Oficiální doktrína usilovala o vytvoření iluze, že jiné marxistické směry nežli marxismus-leninismus jsou ve skutečnosti rafinovanou zbraní buržoazní ideologie. Zajímavá je skutečnost, že **pro oficiální doktrínu byl např. kritický a tvůrčí marxismus mnohem nebezpečnější než směry nemarxistické.** Vypořádat se s nemarxistickým směrem bylo v podstatě jednoduché. Stačilo jej označit jako buržoazně idealistický. Avšak kritický a tvůrčí marxismus, který analyzoval slova oné ideologie a soustředil se na jejich skutečný význam, nikoli tedy na konotace a asociace, takový marxismus představoval pro oficiální doktrínu reálné riziko!³⁵⁸ Proto se jej oficiální ideologie snažila za každou cenu držet v trezoru.³⁵⁹

³⁵⁷ S tím úzce souvisí pojem tzv. dějinné pravdy a nároku komunistické moci na její vlastnictví.

³⁵⁸ O Kosíkově nesnadné osobní situaci v období normalizace (vyloučení z veřejného a akademického života, domovní prohlídka organizované státní bezpečností, zabavení napsaného materiálu,...) bylo podrobněji pojednáno ve 2. kapitole.

³⁵⁹ Michael HAUSER, *Obraz Marxe u současného člověka (český pohled)*, Brno 2004. Tato studie je jako doslov součástí následujícího díla: Erich FROMM, *Obraz člověka u Marxe*, Brno 2004, s. 138-142.

Zaměříme-li se na hledání perspektivních momentů v marxistickém myšlení, měli bychom se nejprve zamyslet nad jeho **historickou diskvalifikací**. Michael Hauser ve svém textu *Obraz Marxe u současného člověka (český pohled)* zmiňuje **tezi Ericha Fromma o nebezpečí ztotožnění filosofie s ideologií**. Fromm upozorňuje na historické zopakování slov ideologů minulého režimu, jež bylo provedeno po pádu komunismu. V českém prostředí tak nastal jev, kdy došlo ke ztotožnění marxismu s ideologií tzv. reálného socialismu, tedy s marxismem-leninismem. A právě tímto krokem (metodou, kterou používala sama předlistopadová ideologie) byl marxismus jako politická filosofie „úspěšně a snadno vyřazen ze hry“. Navíc je možné u generace narozené zhruba po roce 1945 pozorovat jakýsi obranný myšlenkový a emoční **mechanismus koexistence s minulým režimem při zachování si relativně čistého svědomí**. Takový mechanismus je založen na osobní distanci od komunismu a marxismu. Principem této distance je následující zařikadlo: „*Já, nejsem-li komunista a marxista, jsem demokrat a slušný člověk. Svě přesvědčení však musím skrývat, abych neohrozil rodinu nebo svou kariéru.*“³⁶⁰

Na základě pocitu osobní zkušenosti s totalitou³⁶¹ se tato generace považuje za moudřejší oproti západním levicovým (zejména marxistickým) intelektuálům. **Vzniká pak podezření, že západní sofistický marxismus je vlastně rafinovanou skrýší totalitního myšlení**. Důsledkem minulého režimu se tak v očích této generace vytvořilo vědomí, že „*marxismus je opiem intelektuálů a jedem na slušné lidi*“.³⁶² Zde pochopitelně vyvstává otázka, jak je marxistické myšlení reflektováno např. u generace narozené až po roce (např.) 1975, tedy u generace, která již s obdobím totality neměla ve fázi dospělosti přímý styk. Nejmladší generace neví o Marxovi, kromě některých často frekventovaných klišé, téměř nic. Na druhé straně lze vysledovat rostoucí zájem mladých o společenské otázky. Tento fakt v sobě implikuje možnost poptávky po Marxových myšlenkách, minimálně alespoň z hlediska studijních motivů. Hauser moudře podotýká, že tato generace je téměř po padesáti letech první generací, která už

³⁶⁰ Tamtéž, s. 142.

³⁶¹ Současné diskuse (mj. v časopise *Soudobé dějiny*) o totalitě ovšem jednoznačné hodnocení normalizace jako plně totalitní společnosti spíše odmítají, třebaže tento pocit u pamětníků přetrvává.

³⁶² Michael HAUSER, *Obraz Marxe u současného člověka (český pohled)*, Brno 2004. Tato studie je jako doslov součástí následujícího díla: Erich FROMM, *Obraz člověka u Marxe*, Brno 2004, s. 138-142.

dospívá v kapitalismu. V jejím případě už vnímání Marxe nemá takové konotace jako u generace předchozí. **Pod vlivem neoliberálních hodnot se nejmladší generace konfrontuje s atributy kapitalismu „osobním kontaktem“, takže v této situaci již nemůže být ovlivněna obrazem kapitalismu z někdejší socialistické propagandy.** Michael Hauser tvrdí, že cesta této generace ke kritickému myšlení a k autentickému marxismu není snadná. Otázky hodnocení a posuzování demokracie v naší zemi se mohou stát jakýmsi předstupněm kritických úvah o způsobu rozhodování ve věcech veřejných. Situace spěje k domněnkám, že „lidé jsou nezodpovědní a ničemu nerozumějí“ a že „demokracie je lidovládou pouze v momentu voleb“. Následují otázky, zabývající se diferencí mezi volebními sliby a praktickou politickou realizací těchto „idejí“. Zde se odpovědi na tyto otázky budou lišit podle toho, zda chceme slyšet odpověď levicovou, či pravicovou. S poukazem na „zkaženost politiků“ se na konci devadesátých let objevilo několik občanských iniciativ.³⁶³

Velkým fenoménem moderní doby (o kterém v devadesátých letech Kosík často ve svých esejích pojednával) se staly **nadnárodní společnosti**. V blízké souvislosti s procesem globalizace tak vstupují na scénu zcela nové otázky. Mladí lidé se začínají ptát po způsobu rozdělování zisků, po „smyslu“ nedodržování zákonné pracovní doby s neodpovídajícím výdělkem zaměstnance, po formování trhu práce, po příčinách špatného uplatnění mnohých (často však především humanitních) oborů. Při hlubším přemýšlení o chování nadnárodních firem mladí lidé dospějí ke zjištění, že zájmy těchto společností mívají i v politických rozhodováních silnější slovo nežli zájmy lidských práv, zájmy ekologické, mírové, sociální.³⁶⁴ Před nejmladší generací se tedy otevírají **nové podněty k filosofické reflexi soudobého dění**. „Nediskvalifikované ideologie“ jim mohou (a také nemusí) v těchto oprávněných otázkách podat uspokojivou odpověď.

Vraťme se nyní ještě k obrazu marxismu u dosud nezmiňované generace, **generace nejstarší**, narozené (přibližně) před rokem 1940. **Historická zkušenost těchto lidí** (Mnichov, okupace, osvobození, poválečná budovatelská euforie, ztráta ideálů, renesance ideálů v roce 1968, následné normalizační trauma, kritický odstup od polistopadového dění) **nám poslouží jako „životem prověřená ilustrace postoje**

³⁶³ Tamtéž, s. 144-145.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 146.

k marxismu“. Nutno podotknout, že onen postoj byl pozvolna „obrušován“, od politického aktivismu a zápalu pro „život v jiném světě“, až po zdůrazňování nadosobních hodnot, smyslu pro pravdu a spravedlnost a zdůrazňování věrnosti svému přesvědčení. **Právě na příkladu osoby Karla Kosíka** (s částečným využitím prozopografického přístupu) **je možné doložit „cestu českým marxismem“, které vlivem „domácích specifí“ člověk západního světa nedokáže porozumět.** Kosíkovou myšlenkovou cestou nás provázejí tyto milníky: činnost komunisticky laděné odbojové skupiny *Předvoj*, zatčení a uvěznění gestapem, myšlenková opora při budování socialismu, následná kritika nedostatků v teorii i praxi socialismu, snaha o korekturu nedostatků socialismu, dissent, kritika celosvětového úpadku po pádu komunismu.³⁶⁵ Polistopadová skepse příslušníků této generace je motivována z různých zdrojů, většinou se však jedná o **kombinaci masarykovských a obecně humanistických aspektů jejich životního postoje s pocitem křivdy, frustrace, nostalgie a nenapravených nespravedlností.**³⁶⁶

Český filosof a komunistický politik **Miloslav Ransdorf**, autor publikace *Nové čtení Marxe*, se ve své politické studii *KSČM: profil a projekt nové strany*, konkrétně v oddílu **Co je levice**, zabývá proměnou levicovosti v historické perspektivě. Ransdorf poukazuje na spojení levicovosti s jakobínskou tradicí, které je podle něho přeceněné. Odvolává se na **vzájemný vztah pojmů volnost-rovnost-bratrství**, jak na něj upozornil Alexis de Tocqueville. Jde totiž o **spojení sociální a ekonomické modernity**. Ransdorf tvrdí, že zatímco jakobínům a tzv. moderním jakobínům (ruským bolševikům) se zdálo být spojení sociální a ekonomické modernity bezproblémové, pro současného „levičáka“ se toto spojení jeví naopak jako velmi problematické. Podle Ransdorfa je třeba klást důraz na sledování **širokého sociálního konsensu**. Třebaže dělnická třída představuje klíčový předmět zájmu marxistické levice, není dnes již možné se na dělnickou třídu orientovat jako na třídu s výlučným postavením a úkolem. Široký sociální konsensus má být proveden v zájmu progresivních změn, současně však musí

³⁶⁵ Vedle Karla Kosíka pozoruje Michael Hauser určitou (ač ne tak vyhraněnou) analogii např. u Pavla Kohouta nebo Ludvíka Vaculíka.

³⁶⁶ Michael HAUSER, *Obraz Marxe u současného člověka (český pohled)*, Brno 2004. Tato studie je jako doslov součástí následujícího díla: Erich FROMM, *Obraz člověka u Marxe*, Brno 2004, s. 143.

zachovávat sociální ochranu. Sociální ochrana musí v Ransdorfově pojetí respektovat **nové formy organizace práce**. Zde autor studie apeluje na tzv. **individualizaci dělníka a jeho mzdy**, uplatňovanou v nejvyspělejších zemích. Avšak v zemích bývalého sovětského bloku může podle Ransdorfa docházet ke vzniku **stereotypů jednání a sociální obrany**, které se podobají modelům z doby třicátých let 20. století. V tomto kontextu Ransdorf varuje před možnou destabilizací celé Evropy. Svou studii Ransdorf uzavírá poukazem na **organizační a myšlenkovou obnovu**, jakou podle něj v současnosti komunistické hnutí prožívá. „*Svěrací kazajka „majitelů pravd“ je pryč a naše hnutí je svobodná laboratoř nových myšlenek i hodnot, kde rozhodující roli hraje hledání účinných odpovědí na paradoxy a výzvy globalizace.*“³⁶⁷

Osobnost **Karla Kosíka** coby předního marxistického myslitele Ransdorf hodnotí rozhodně kladně. Kosík byl podle něj člověk, který **sdílel pocit odpovědnosti vůči vlastnímu hnutí**. Tento pocit byl důležitým motivačním determinantem všech Kosíkových marxistických snah.³⁶⁸

Levicově orientovaný sociolog **Jan Keller** se v rámci své studie *Zablokovaná politika*, konkrétně v pasáži s názvem **Levý blok**, zamýšlí nad **konfrontováním neodarwinistických tlaků globalizace s ideou sociální solidarity**. „*Jedním z faktorů historicky bezprecedentní ekonomické účinnosti globalizace je enormní zeslabení úlohy odborů a vůbec zaměstnanecké solidarity ... Globalizovaný kapitál nepožaduje nutně minimální stát, vyhovuje mu spíše stát selektivní, tedy takový, který bude využívat co nejvíce ze svých zdrojů k investičním pobídkám a zbytek nebude váhat použít k nákladným vojenským a policejním opatřením, jež zahraničním investicím zajistí klidné a pacifikované prostředí.*“³⁶⁹

Nemusí se jednat přímo o marxismus v užším slova smyslu, avšak některé tendence jsou zcela zřejmé. Pokusím se je vyjádřit metaforicky. Při dostatečně

³⁶⁷ Miloslav RANSDORF, *KSČM 2002: profil a projekt nové strany*, in: Krize, vize a realita české politiky. Úvahy nad inscenovanou skutečností, (ed.) Zdeněk Zbořil, Praha 2002, s. 52-68.

³⁶⁸ Týž, „...není všem dnům konec“, Praha 2006, s. 195.

³⁶⁹ Jan KELLER, *Zablokovaná politika*, in: Krize, vize a realita české politiky. Úvahy nad inscenovanou skutečností, (ed.) Zdeněk Zbořil, Praha 2002, s. 79.

kritickém pohledu na **zápas s globalizací** se v tomto utkání onen symbolický míč zvolna přesouvá na levou stranu hřiště.

Hledáme-li odpověď na otázku, jaké jsou (u nás i ve světě) perspektivy marxistického myšlení, vracíme se znovu a znovu ke zkoumání samotného pojmu **marxismus**.³⁷⁰ Právě obsah tohoto pojmu, doprovázený však četnými (kladnými i zápornými) konotacemi, tyto perspektivy buď vytváří, nebo zamítá.³⁷¹ Jeden fakt je ale přeci jen nezpochybnitelný. **Myslitel Karel Marx získal v anketě** britské rozhlasové stanice BBC Radio 4 **o největšího filosofa všech dob první místo**. Tento filosof předtím zvítězil i v podobné **anketě BBC o největšího myslitele uplynulého tisíciletí**.³⁷² Zdá se, že na Západě je levicový intelektualismus stále ještě v módě...

Myslitel **Karel Kosík** získal roku 1999 (za knihu *Předpotopní úvahy*) v rámci Nadace Charty 77 **Cenu Toma Stopparda**. V roce 2001 byla Karlu Kosíkovi z rukou ministra kultury Pavla Dostála udělena medaile **Artis Bohemiae amicis** (za šíření dobrého jména české kultury).³⁷³

Nebylo mým záměrem tyto dvě filosofické osobnosti porovnávat. Pouze jsem nabyl dojmu, že spolu „nějak“ souvisejí.

³⁷⁰ Blíže o marxismu jako vědecké teorii a ideologii např. Pavel BARŠA, *Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*, Praha 2009, Andrew HEYWOOD, *Politické ideologie*, Plzeň 2008.

³⁷¹ Zajímavým způsobem pojednává o „kritice marxismu, tj. dialekticko-materialistické filosofie“ Roman Joch. Blíže Roman JOCH, *Socialistický stát*, in: *Přednášky z politické filosofie*, (edd.) Roman Joch, Jaromír Žegklitz, Praha 2001, s. 27-36.

³⁷² Blíže Karel Marx – životopis, internetový zdroj (online 21. 6. 2010); dostupné na: http://bbkss.jaso.sk/marx/prolog/zivot_marx.htm.

³⁷³ Blíže Wikipedie, internetová encyklopedie, Karel Kosík (online 21. 6. 2010); dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Kos%C3%ADk.

ZÁVĚR

Zabývat se dějinami myšlení a hledat vztah mezi rolí člověka v dějinách a myšlením je jedním z možných témat nejnovějších metodologických přístupů k dějinám. Mentalita individua je do určité míry úzce spjata s mentalitou společnosti. Ve své diplomové práci jsem se pokusil na příkladu levicového intelektuála Karla Kosíka ukázat příběh mnohých intelektuálů dvacátého století, a to v sepětí ideových, politických a společenských proměn. Obraz Karla Kosíka a jeho myšlenkový svět jsou reflektovány nejen velkými politickými dějinami, ale, a to především, prostřednictvím individuálních osudů lidí, kteří do jeho života vstupovali, pobývali v něm a tvořili tak jeho nedílnou součást.

Proniknout do „myšlení podle Kosíka“ již na první pohled nebylo jednoduché. Za slabé místo své práce pokládám skutečnost, že se mi (i přes opakované prosby) nepodařilo získat žádné vzpomínky od Kosíkových dětí, přestože všechny mnou byly (ať již písemně, či přímo ústně) osloveny. Na druhé straně si velmi cením vstřícného přístupu paní Marie Novákové, která mi ochotně otevřela dvířka do míst, kde Karel Kosík prožil poslední léta svého života. Měl jsem rovněž vzácnou příležitost osobně poznat dva Kosíkovy velmi blízké přátele z profesní sféry, pana Václava Tomka a pana Josefa Zumra. S oběma pány jsem vedl velmi inspirující rozhovory, díky nimž jsem mohl lépe porozumět kontextu doby a stylu Kosíkova psaní.

Při tvorbě diplomové práce jsem vymezil pět kapitol, které se během realizace stále více dostávaly do komplementárního vztahu. Postupně jsem poznával, že kontext, život, dílo, obraz v pohledu toho druhého a myšlenkový odkaz dohromady vytvářejí jednu společnou (jakkoli komplikovanou) strukturu. Teprve v rámci takové struktury je možné hledat a nacházet význam jejích jednotlivých prvků. Z tohoto důvodu se čtenáři může zdát, že se některé skutečnosti mírně překrývají. Do jisté míry je to dáno snahou propojit individuální myšlení s myšlením kolektivu. Co se však neopakuje, je právě onen situační kontext. V každé kapitole lze v tomto kontextu zaznamenat jiný úhel pohledu. Vždyť již slavný Hérakleitos z Efesu hovořil o tom, že člověk nemůže dvakrát vstoupit do téže řeky. Některé prvky, jako například vliv Kosíkovy *Dialektiky konkrétního* na myšlenkový diskurs doby, pochopitelně prostupují všemi kapitolami. Bylo by ovšem nepřírozené, kdyby se tak nedělo.

V rámci deskripce Kosíkova osobnostního vývoje je vždy podstatná reflexe osobnostních proměn v autorových textech. Nutno přiznat, že styl autora se během života zas tak příliš nezměnil. Kosík si vždy tak trochu liboval v propojování abstraktních metaforických obrazů s „nahou“ realitou. Spíše jsem zaznamenal určitý posun od metafyzické „kabinetní“ filosofie směrem k sociologickým analýzám historicko-politické scény. Hledáme-li v osobnosti a díle Karla Kosíka nějaké poselství, pak můžeme hovořit o apelu, abychom se ke skutečnosti chovali kriticky. Kosíkova filosofie se vyznačuje interdisciplinárními aspekty, filosof si zejména oblíbil užívání příkladů z literárního světa, ať již se jedná o spisovatele či jejich postavy. Nepochybně zajímavým experimentem by bylo vytvořit opak toho, co činí ve svých filosofických esejích Kosík. Představme si, že by se tedy karta obrátila. Co by se stalo, kdyby samy literární postavy měly analyzovat a interpretovat filosofa Kosíka? Jak by asi Kosíka hodnotil Havlíček, jak Němcová, Sabina či Kafka a Hašek? Našly by takové „persóny“, jako např. Švejk nebo Markéta Samsová, pro postavu Kosíka místo ve svých fikčních světech?

Role Karla Kosíka v českém a evropském myšlení druhé poloviny dvacátého století se vyznačuje třemi základními rysy. Za prvé je možné o Kosíkovi hovořit jako o mysliteli, varujícím před nebezpečím účelové instrumentalizace rozumu. Za druhé je jméno filosofa Kosíka spjato s rozvojem marxistické vědecké teorie, zejména s jejím obohacením o existenciálně hermeneutické koncepce. Za třetí rys Kosíkovy úlohy intelektuála lze pokládat „kosíkovsky“ střízlivý odstup od novodobého politického naivismu, doprovázeného bojovými hesly a naprostou absencí kritického „zpětného zrcátka“.

Kosíkův svět představuje střetávání velikého anonymního mechanismu s individuální touhou lidského subjektu žít svou autentickou existenci. Někde mezi tím se v letech 1926-2003 odehrál jeden životní příběh jednoho pražského intelektuála. Karel Kosík pro tuto planetu zformuloval novou marxistickou filosofii člověka. Tvrdil, že podstatou člověka je setkání nejméně dvou lidí. Mé badatelské setkání s noblesním Karlem Kosíkem bylo bohužel už pouze symbolické a zprostředkované. Trvalo dva roky a jeho podstatou je tato práce.

PRAMENY

Archivní prameny

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze

Osobní fond Karel Kosík (nezpracovaný), různé písemnosti osobní i úřední provenience, výstřižky článků z publicistiky, cizojazyčná vydání *Dialektiky konkrétního*

Osobní fond Jiřina Dumasová, korespondence přijatá, zpracováno ve 2. stupni evidence – J. Bílková, O. Šumberová: Jiřina Dumasová, Praha 1993 (edice inventářů č. 568)

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR v Praze

Fond Josef Král, kart. 14, inv. č. 516, Králova polemika s článkem K. Kosíka

Fond Filozofický ústav ČSAV 1952-1970, Plány a zprávy o činnosti ústavu a jednotlivců, kart. 5, inv. č. 39 - dr. Karel Kosík

Fond Filozofický ústav ČSAV 1952-1970, Spolupráce s domácími institucemi, Konference, symposia, kart. 8, inv. č. 68, Konference o dějinách české filozofie v Liblicích 14. - 17. 4. 1958: příprava konference, návrhy, zápisy ze schůzí přípravné komise, seznamy pozvaných účastníků, pozvání zahraničních hostů, přihlášky českých a slovenských účastníků, program konference, stručné teze referátů: K. Kosík, *Dějiny filozofie jako filozofie*

Fond Vědecké kolegium filosofie a sociologie ČSAV, kart. 1, inv. č. 5, Návrhy na členy ČSAV - akademiky a členy korespondenty, přílohy k návrhům (životopisy, doporučení, hodnocení, bibliografie prací) - J. Otáhalová-Popelová, J. Patočka, K. Kosík, J. Fischer, J. B. Kozák, J. Král, R. Kalivoda a další

Fond Vědecké kolegium filosofie a sociologie ČSAV, kart. 18, inv. č. 159, Bibliografické soupisy prací R. Kalivody, K. Kosíka, J. B. Kozáka, J. Patočky a dalších

Osobní archivy

Osobní archiv Marie Novákové (nar. 23. 9. 1950), příspěvek o K. Kosíkovi, literární materiál

Osobní archiv Václava Tomka (nar. 4. 11. 1942), příspěvek o K. Kosíkovi, fotografie, dílo *Karlu Kosíkovi k padesátinám* (samizdatový strojopisný sborník)

Osobní archiv Josefa Zumra (nar. 19. 3. 1928), příspěvek o K. Kosíkovi, filosofické studie k tématu

Vzpomínky pamětníků

Archiv autora, Teze z rozhovoru s Marií Novákovou (narozenou 23. 9. 1950) ze dne 18. 12. 2009

Archiv autora, Teze z rozhovoru s Josefem Zumrem (narozeným 19. 3. 1928) ze dne 15. 1. 2010

Prameny vydané

CÍSAŘ Čestmír, *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*, Praha 2005.

ČERNÝ Václav, *Paměti III (1945-1972)*, Brno 1992.

KOLMAN Arnošt, *Zaslepená generace. Paměti starého bolševika*, Brno 2005.

LIEHM A. J., *Generace*, Praha 1990.

VACULÍK Ludvík, *Český snář*, Brno 1990.

Dílo Karla Kosíka

Česká radikální demokracie, Praha 1958.

Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa, Praha 1965.

Jinoch a smrt, Praha 1994.

Poslední eseje, Praha 2004.

Předpotopní úvahy, Praha 1997.

Století Markéty Samsové, Praha 1993.

Tisk

Filosofický časopis, 2/1954, č. 3; 12/1964, č. 3

Literární noviny, 5/1956, č. 48; 6/1957, č. 10, 11, 24

Paměť a dějiny, 2/2008, č. 4

Plamen, 3/1961, č. 4; 4/1962, č. 12; 5/1963, č. 4, 5, 6, 12

Právo, 3/1997 (Salon č. 15), 5/1999 (Salon č. 133, 147)

Reflex, 14/2003, č. 45

Respekt, 21/2010, č. 17

Soudobé dějiny, 12/2005, č. 1

LITERATURA

- ADORNO Theodor W. – HORKHEIMER Max, *Dialektika osvícenství*, Praha 2009.
- ANZENBACHER Arno, *Úvod do filosofie*, Praha 2004.
- BARŠA Pavel, *Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*, Praha 2009.
- BARVÍKOVÁ Hana a kol., *Věda v Československu v letech 1953-1963*, Praha 1999.
- BOUČEK Jaroslav, *27. 6. 1950. Poprava Závaše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Praha 2006.
- BRENNER Christiane, „Zwischen Ost und West“. *Tschechische politische Diskurse 1945-1948*, München 2009.
- BRENNER Christiane – FRANZEN Erik K. – HASLINGER Peter – LUFT Robert (Hrsg.), *Geschichtsschreibung zu den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert*, München 2006.
- DUBSKÝ Ivan, *Pronikání marxismu do českých zemí*, Praha 1963.
- FROMM Erich, *Obraz člověka u Marxe*, Brno 2004.
- GABRIEL Jiří, *Česká filosofie ve dvacátém století*, Brno 2000.
- HAGEDORN Ludger, *Tschechische Philosophen im 20. Jahrhundert*, Stuttgart 2002.
- HAMAN Aleš, *Nástin dějin české literární kritiky*, Jinočany 2000.
- HANZAL Josef, *Cesty české historiografie 1945-1989*, Praha 1999.
- HAUSER Michael, *Adorno: moderna a negativita*, Praha 2005.
- HAUSER Michael, *Prolegomena k filosofii současnosti*, Praha 2007.
- HEYWOOD Andrew, *Politické ideologie*, Plzeň 2008.
- HOLMAN Robert, *Dějiny ekonomického myšlení*, Praha 2001.
- HOLÝ Jiří – VOLNÁ Katka (edd.), *Tato fakulta bude rudá!*, Praha 2009.

HOLÝ Jiří – JANÁČKOVÁ Jaroslava – STICH Alexandr – LEHÁR Jan, *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha 2008.

HROCH Jaroslav, *Filosofická hermeneutika v dějinách a v současnosti*, Brno 1997.

HRUBEC Marek – PAUZA Miroslav – ZUMR Josef (edd.), *Myslitel Karel Kosík*, Praha 2010 (zatím v nakladatelské redakci).

HRUBÝ Petr, *O vině, nápravě a zapomnění. Ideová eroze stranických intelektuálů*, Paměť a dějiny, 2/2008, č. 4.

CHRAMOSTOVÁ Vlasta, *Vlasta Chramostová*, Brno 2003.

JIROUŠEK Bohumil – HALAMOVÁ Martina, *La discussione praghese del 1969 sul machiavellismo*, in: Gaetano Platania (a cura), *L'ombra della Russia sull'Europa centro-orientale. Storia, letteratura e altra cose*, Viterbo 2007.

JIROUŠEK Bohumil a kol., *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, České Budějovice 2008.

JOCH Roman – ŽEGKLITZ Jaromír (edd.), *Přednášky z politické filosofie*, Praha 2001.

KÁRNÍK Zdeněk – KOPEČEK Michal (edd.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu II*, Praha 2004.

KLIMEŠ Lumír, *Slovník cizích slov*, Praha 2002.

KOHÁK Erazim, *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*, Praha 2009.

KOPEČEK Michal, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953 – 1960*, Praha 2009.

KOŘÁLKA Jiří, *František Palacký (1798 – 1876)*, Praha 1998.

KOSATÍK Pavel, *Hledání tradice. Karel Kosík*, Respekt, 21/2010, č. 17.

MAYER Françoise, *Češi a jejich komunismus*, Praha 2009.

MITOSEKOVÁ Zofia, *Teorie literatury. Historický přehled*, Brno 2010.

PATOČKA Jan, *Češi*, Praha 2006.

PERNES Jiří a kol., *Kdy, kde, proč a jak se to stalo v českých dějinách*, Praha 2001.

RANSDORF Miloslav, „...není všem dnům konec“, Praha 2006.

SAPÍK Miroslav, *Z dějin filosofie starověku, novověku a současnosti*, České Budějovice 2004.

ŠÁMAL Petr, *"Česká otázka" ve světle stalinismu. Karel Kosík a koncept levicového radikalismu*, Soudobé dějiny, 12/2005, č. 1.

STORCHOVÁ Lucie – HORSKÝ Jan a kol., *Paralely, průsečky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*, Ústí nad Labem 2009.

ŠNEBERGOVÁ Irena – TOMEK Václav – ZUMR Josef (edd.), *Rozjímání vpřed i vzad. Karlu Kosíkovi k pětasedmdesátinám*, Praha 2001.

ŠTAIF Jiří, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009.

TANĚV Pavel, *Causa Karel Kosík*, Reflex, 14/2003, č. 45.

TOMEŠ Josef, *Český biografický slovník XX. století*, Praha 1999.

VODIČKA Felix, *Cesty a cíle obrozenecké literatury*, Praha 1958.

VOLNÁ Katka – JAREŠ Jakub – SPURNÝ Matěj – PINEROVÁ Klára, *Prověřená fakulta. KSČ na Filozofické fakultě UK v letech 1969-1989*, Praha 2009.

ZBOŘIL Zdeněk a kol., *Krize, vize a realita české politiky. Úvahy nad inscenovanou skutečností*, Praha 2002.

ZILYNSKÁ Blanka – SVOBODNÝ Petr (edd.), *Věda v Československu v letech 1945-1953*, Praha 1999.

ZOUHAR Jan, *Česká filozofie v šedesátých letech. Poznámky k tématu*, Brno 2009.

ZOUHAR Jan, *Dějiny českého filozofického myšlení do roku 1968*, Brno 2008.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Britské listy, autor článku Marcel ZACHOVAL, *Zamyšlení nad Marxem a marxismem na počátku 21. století*, in: Britské listy, 26. 5. 2003, (online 27. 4. 2009); dostupné na: <http://www.blisty.cz/2003/5/26/art14083.html>.

Karel Marx – životopis, internetový zdroj (online 21. 6. 2010); dostupné na: http://bbkss.jaso.sk/marx/prolog/zivot_marx.htm.

Wikipedie, otevřená encyklopedie, Ivan Sviták (online 22. 11. 2009); dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Ivan_Svit%C3%A1k.

Wikipedie, internetová encyklopedie, Karel Kosík (online 26. 6. 2010); dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Kos%C3%ADk.

Wikipedie, otevřená encyklopedie, Karl Marx (online 28. 11. 2009); dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Karl_Marx.

Zbloudilá generace – Arnošt Kolman, Otevřený dopis A. Kolmana L. I. Brežněvovi (překlad Milan Neubert) v úplném znění (online 1. 7. 2010); dostupné na: http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/zg/ot_dopis.htm.

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

(13 stran obrazového materiálu)

Příloha č. 1: Úřední hlášení z německého policejního vězení, určené Kosíkově mamince a stanovující podmínky poštovního doručování

Příloha č. 2: Osvědčení o účasti Karla Kosíka v národním boji za osvobození

Příloha č. 3: Zpráva o plnění plánu v Kabinetu pro filosofii (pozdějším Filosofickém ústavu) ČSAV

Příloha č. 4: První máj roku 1955

Příloha č. 5: Zahraniční vydání Kosíkovy *Dialektiky konkrétního*

Příloha č. 6: Dopis ze zahraničí, ukazující Kosíkům mezinárodní věhlas

Příloha č. 7: Novinový článek, ukazující Kosíkům mezinárodní věhlas

Příloha č. 8: Příspěvek od Václava Havla, věnovaný Karlu Kosíkovi k padesátinám

Příloha č. 9: Fotografie z legendárních „Slavností růží“ ve Všenorech (rok 2001 a 2002)

Příloha č. 1: Úřední hlášení z německého policejního vězení, určené Kosíkově mamince a stanovující podmínky poštovního doručování; zdroj: LA PNP, osobní fond Karel Kosík

Prag, den.....	*V Praze, dne <u>18.3.1945</u>
An	Pro <u>Mamie KOSIKOVA</u> <u>PRAHA XII.1</u> <u>Kohlesische Str.</u> ulice <u>171144.1. (13.3.40)</u>
Strasse	
Seit dem..... befinde ich mich in dem deutschen Polizeigefängnis Pankratz - Karlsplatz. -*)	Jsem od..... v německém policejním vězení — na Pankráci — na Karlově náměstí. —*)
Post an mich, die am 15. und Ende eines jeden Monats angenommen wird, ist an folgende Anschrift zu senden:	Pošta pro mně budiž zaslána vždy k 15. a posledního každého měsíce na následující adresu:
An die	
Staatspolizeileitstelle Prag,	in Prag II.,
Zimmer Nr. _____	Bredauergasse 18.
Auf den Briefbogen ist eingangs zu setzen:	Na dopis budiž ze začátku psáno:
<i>Für den Häftling</i>	Pro vězně <u>Karel Kosík</u>
An jedem ersten und dritten Donnerstag im Monat in der Zeit von 8—11 Uhr können bei der Verwaltung des genannten Gefängnisses für mich abgegeben werden:	Každý první a třetí čtvrtek v měsíci mohou se od 8—11 hod. u správy shora uvedeného vězení pro mne odevzdati:
<u>nur</u> Wäsche und Toilettenartikel.	<u>jen</u> prádlo a toaletní potřeby.
Lebensmittel und andere nicht zugelassene Gegenstände werden zurückgewiesen. Beim Versuch, nicht zugelassene Gegenstände und Mitteilungen einzuschmuggeln, werden weitere Sendungen nicht mehr angenommen.	Potraviny a jiné nepovolené potřeby se nepřijímají. Při pokusu takové předměty neb jakékoliv zprávy přibaliti, nebudou mi další zásilky předány.
Die Rückgabe von schmutziger Wäsche erfolgt an jedem zweiten und vierten Donnerstag im Monat in der Zeit von 8—12 Uhr.	Špinavé prádlo vrací se každý druhý a čtvrtý čtvrtek v měsíci od 8—12 hod.
..... Unterschrift.	<u>Karel Kosík</u> Podpis.
*) Nichtzutreffendes ist zu streichen.	*) Nehodící se škrtně.
Dieser Schein ist sorgfältig aufzubewahren. Bei Anfragen, bei der Gestapo vorzulegen.	Tento formulář budiž pečlivě uschován. Při dotazech předložte u Gestapa.
Abmeldung beim zuständigen Ernährungsamt ist umgehend vorzunehmen.	Odhlášení u příslušného vyživovacího úřadu budiž neprodleně provedeno.

Příloha č. 2: Osvědčení o účasti Karla Kosíka v národním boji za osvobození; zdroj: LA PNP, osobní fond Karel Kosík

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY

Čj. 4835/1970

Kolku prosto
podle § 21 zák. č. 255/1946 Sb.

Osvědčení

podle § 8 zák. č. 255/1946 Sb.

Jméno a příjmení **Karel K o s í k**, nar. dne **26.6.** 19**26.**
Praha, okres **Praha**, země **Čechy**
státní občan československý, je ve smyslu § 1 odst. 1, písm. **e) + g)** zákona ze dne 19. prosince 1946
č. 255 Sb. — o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního
boje za osvobození —

účastníkem národního boje za osvobození

Podle ustanovení § 15 výše uvedeného zákona započítává se mu doba:

**Od 1. září 1943 /tisícdevětsetčtyřicettri/ do 16. listopadu 1944 jako
účastníku domácího odboje, od 17. listopadu 1944 do 4. května 1945 jako
čs. politickému vězni.**

Výkonným letcem byl ode dne / 19 do dne / 19

jako parašutista byl v týlu nepřítele ode dne / 19 do dne / 19

Toto osvědčení je dokladem k uplatnění práv vyhrazených účastníkům národního boje za osvobození ustanovením
§ § 3 až 5, 16 až 18 výše uvedeného zákona.

Poněvadž výše jmenovaný účastník národního boje za osvobození padl — byl popraven — zemřel — je neznámý —
invalidní — přecházejí jeho práva podle ustanovení § 6 odst. 1, písm. , § 7, odst. 2 výše uvedeného
zákona na jeho

nar. dne / 19 v , okres

státní občanství

Tímto osvědčením se V Praze
ruší platnost osvědčení
čj. 115897/1947

Za ministra

Vlastnoruční podpis majitele osvědčení

Kosík

Příloha č. 3: Zpráva o plnění plánu v Kabinetu pro filosofii (pozdějším Filosofickém ústavu) ČSAV; zdroj: A AV ČR, fond Filosofický ústav ČSAV, kart. 5

Zpráva o plnění plánu za I. čtvrtletí (K. Kosík)

Hlavní úkol: psát text monografie o svět. názoru čes. radik. demokratů. Podle plánu měla být v lednu napsána kapitola o filosofických názorech a v dalších dvou měsících napsat další. Tento plán nebyl vůbec splněn. K 30. 3. jsem nedokončil ani první kapitolu, která měla být hotova v lednu. Příčiny neplnění: 1) oproti původní koncepci jsem v průběhu práce změnil jak strukturu, charakter i rozsah kapitoly, takže se nyní tato kapitola značně rozrostla. Podle nynější koncepce bude tato kapitola obsahovat násl. paragrafy: 1) celkový charakter vývojové tendence české filosofie ve 30-60 letech. 2) filosofické pozadí literárních bojů o Máchovo dědictví. 3) Sabinova filosofie revolučního romantismu před r. 1848. 4) Spory o "národní" filosofii a filosofická diskuse roku 1847. 5) Filosofie A. Smetany a radik. dem. 6) Revoluce 1848 a světový názor radik. dem. 7) Sociologické názory radikálních demokratů.

2) V průběhu práce jsem objevil nový materiál (Smetana), jehož zpracování má zás. důležitost.

3) Velkou úlohu v neplnění plánu hraje i značná pracovní roztrázenost, moje neschopnost a často i objektivní nemožnost při nynější funkci soustředit se na práci a nedat se vyrušit.

Pokud jde o vedlejší úkol, odevzdal jsem za technické podpory s. Machleidtové do nakladatelství ČSAV kolektivní Sborník o Fričovi, který rediguji, v rozsahu cca 700 stran.

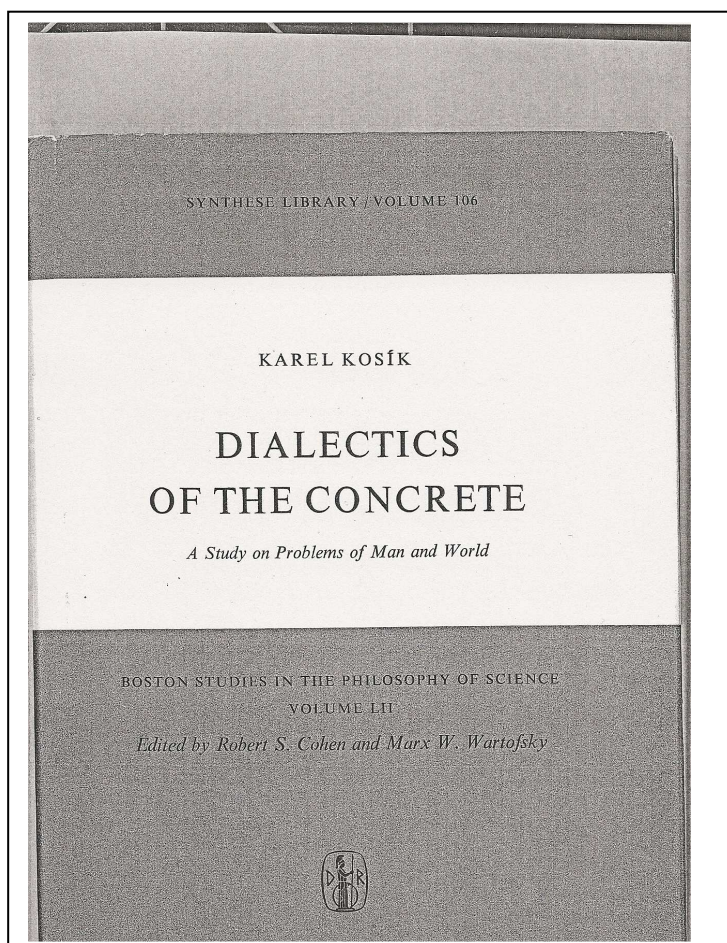
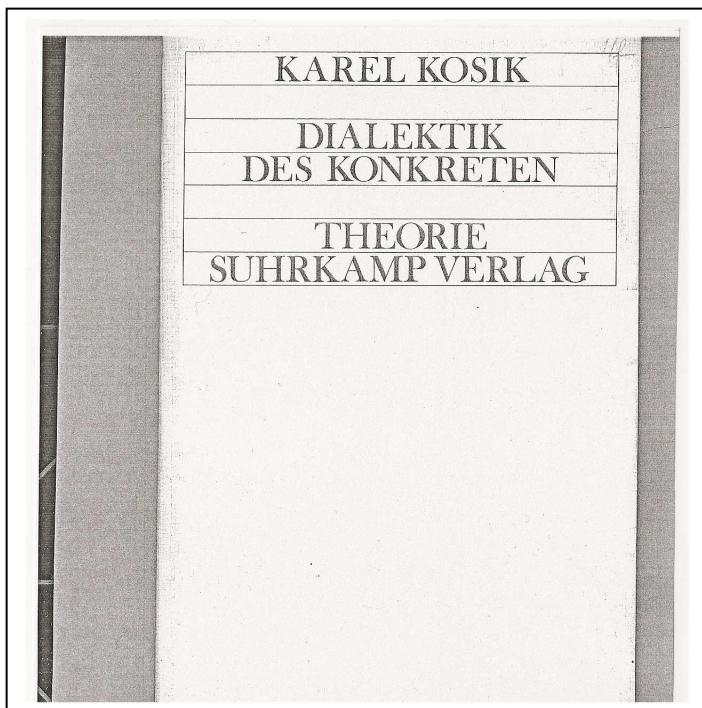
Kosík

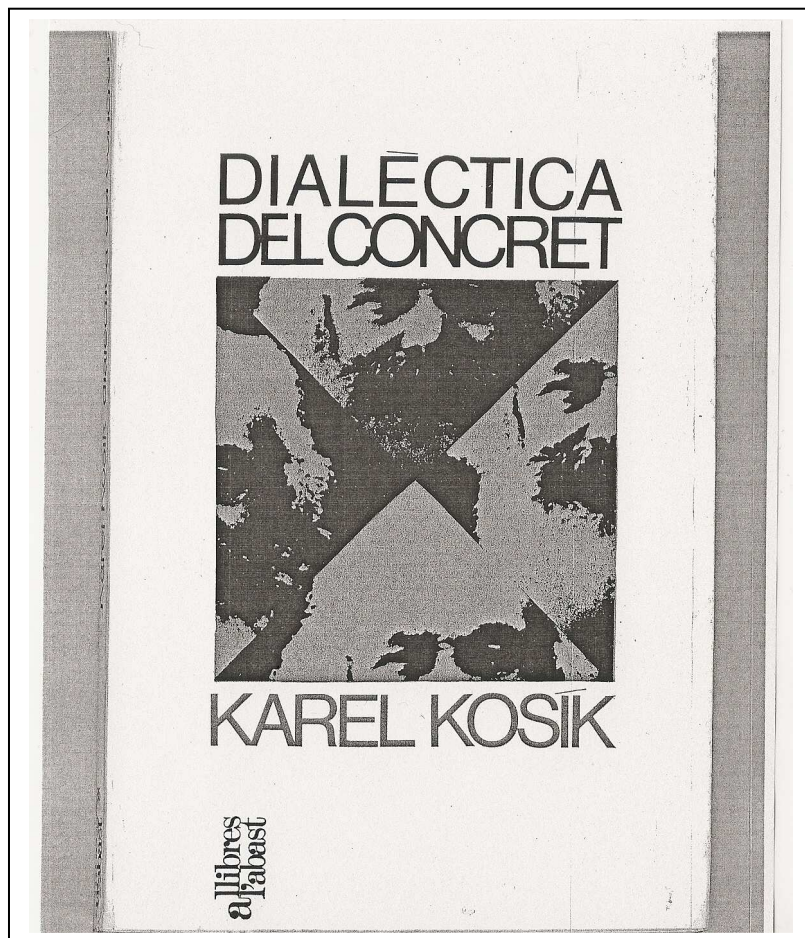
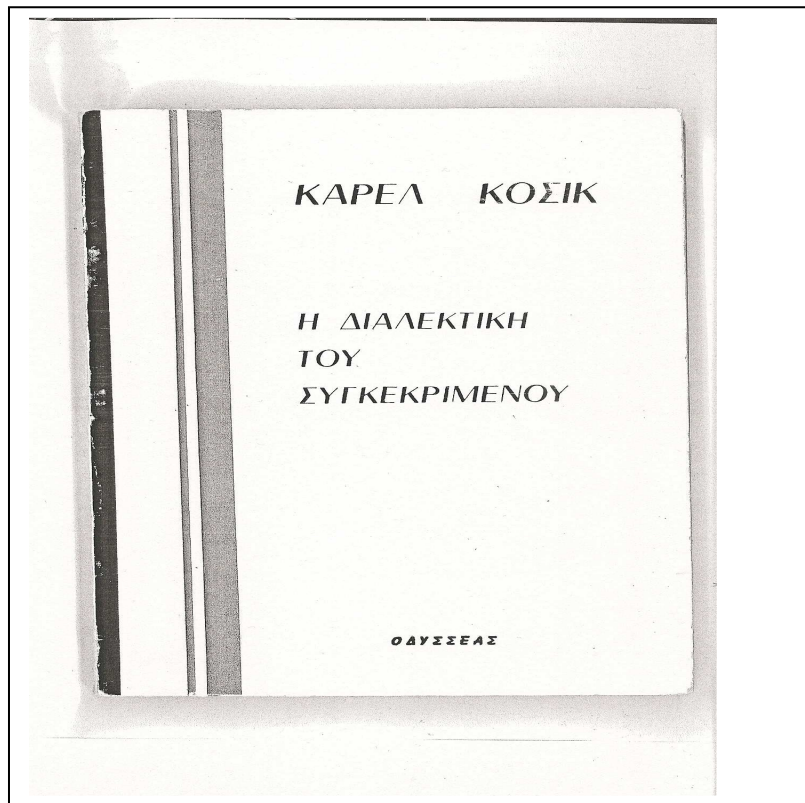
Praha 5. dubna 1955.

Příloha č. 4: První máj roku 1955 (zleva: Slavomil Strohs, Ivan Dubský, Jiří Černý, Irena Šnebergová, Karel Kosík a Květoslav Chvatík); zdroj: Osobní archiv Václava Tomka (některé fotografie zapůjčeny od Ireny Šnebergové a Josefa Zumra)

Příloha č. 5: Zahraniční vydání Kosíkovy *Dialektiky konkrétního*; zdroj: LA PNP, osobní fond Karel Kosík

Příloha č. 6: Dopis ze zahraničí, ukazující Kosíkův mezinárodní věhlas;
zdroj: LA PNP, osobní fond Karel Kosík

JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT
PHILOSOPHISCHES SEMINAR

6 FRANKFURT AM MAIN 17.3.67
Tel. 770642160

Lieber Herr Kosik,

ich habe in den letzten Tagen Ihr Buch gelesen und möchte Ihnen wenigstens in aller Kürze schreiben, daß ich begeistert bin. Das Buch liegt in einer so vorzüglichen Übersetzung vor, daß es gleich in deutscher Sprache hätte geschrieben sein können. Ihre Argumente entwickeln Sie auf einem Niveau, das wirklich frei ist von den Konfusionen, die man auch aus der französischen Marx-Diskussion sonst kennt. An diese Diskussion in Frankreich knüpfen Sie an, während Sie die Nachkriegsdiskussion in Deutschland leider nicht mehr einbeziehen. Jedenfalls können wir Sie nun unsererseits diskutieren, und das ist ja die Hauptsache.

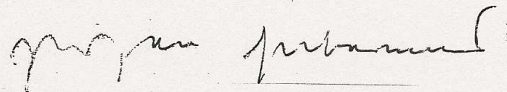
Vorzüglich finde ich Ihre Kritik der partikularen Vernunft und die Diskussion des Verhältnisses von Absolutem und Geschichte, Genesis und Geltung. Nicht ganz klar ist mir das Verhältnis von Arbeit und Praxis, und in puncto Aufhebung der Philosophie bin ich, wie Sie wissen, anderer Meinung. Ebenso scheint es mir nicht ganz unproblematisch zu sein, den Begriff der Totalität auf eine so ontologische Weise einzuführen, wie Sie es tun. Dann sind Sie nicht vor Herrn Klaus gefeit, der Ihnen beweisen würde, daß konkrete Totalität und kybernetische Systeme dasselbe sind.

Ich kann hier nur in Stichworten andeuten, was wir ausführlich diskutieren sollten. Halten Sie doch bei uns im Sommer einen Vortrag über den Topos der Aufhebung der Philosophie. Sie haben inzwischen von mir mehrere offizielle Einladungen bekommen. Ich bin aber jederzeit bereit, diese offiziellen Dokumente um ein weiteres zu vermehren.

Ich bin überzeugt, daß Ihr Buch bei uns ein großer Erfolg werden wird, und ich habe mich davon überzeugt, daß es dann ein verdienter Erfolg sein wird.

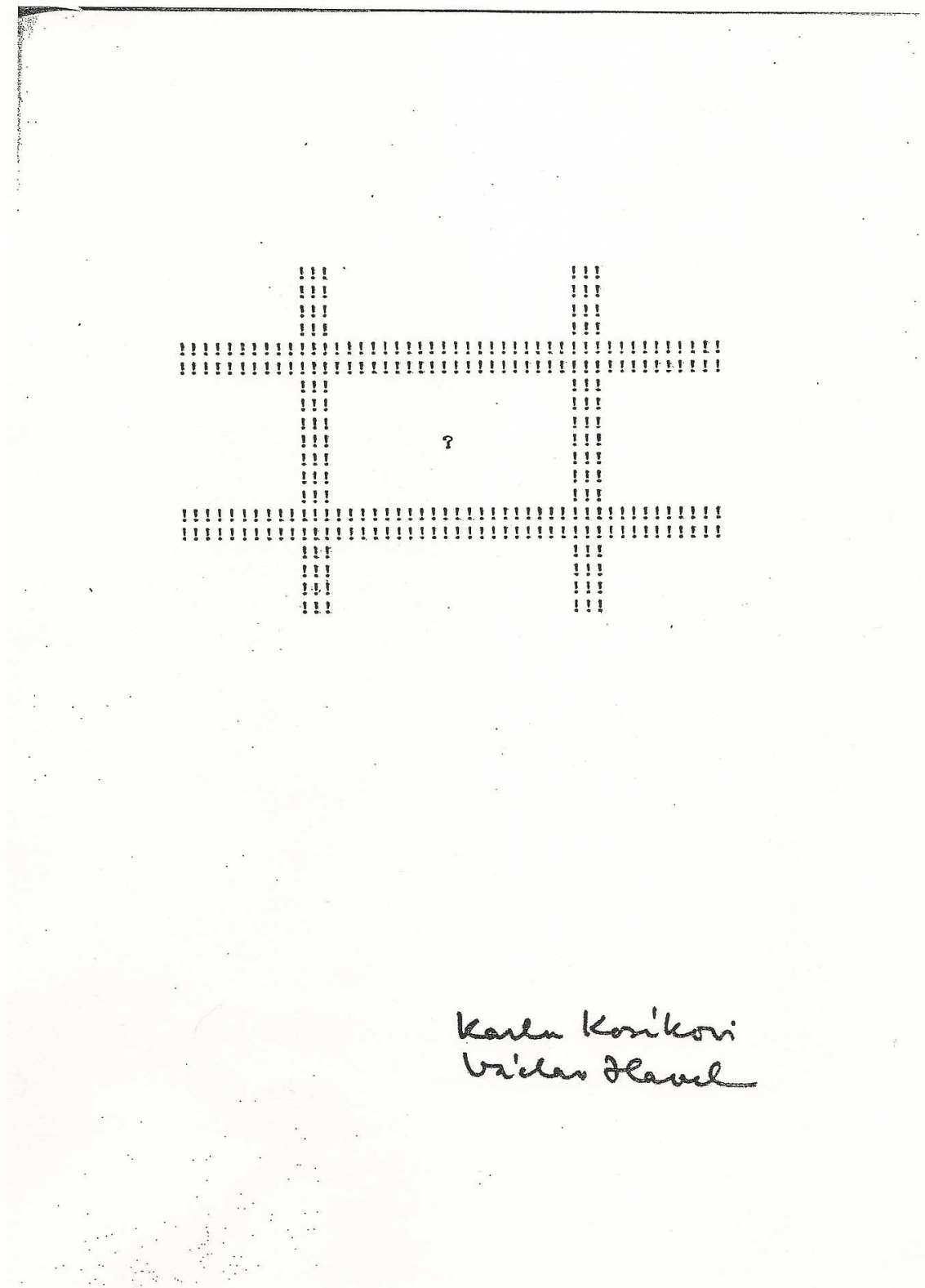
Herzliche Grüße, auch an Ihre Frau,

Ihr

Příloha č. 8: Příspěvek od Václava Havla, věnovaný Karlu Kosíkovi k padesátinám; zdroj: Osobní archiv Václava Tomka

Karlu Kosíkovi
Václav Havel

Příloha č. 9: Fotografie z legendárních „Slavností růží“ ve Všenorech (rok 2001 a 2002) – vedle K. Kosíka na snímcích Marie Nováková, Alexandr Kliment, Zdenko Pavelka a Jan Kašpar; zdroj: Osobní archiv Václava Tomka (některé fotografie byly zapůjčeny od paní Ireny Šnebergové)

